

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ BİLİM DALI

CELALİ KUŞATMASI ALTINDA BURSA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TAHSİN ŞAHİN

BURSA - 2017

T.C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ BİLİM DALI**

CELALİ KUŞATMASI ALTINDA BURSA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TAHSİN ŞAHİN

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM**

BURSA - 2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/06/2017

Tez Başlığı: "Celali Kuşatması Altında Bursa"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 147 sayfalık kısmına ilişkin, 12/06/2017 tarihinde şahsım tarafından *TURNITIN* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygularıyla arz ederim.

12.06.2017

Adı Soyadı: Tahsin ŞAHİN
Öğrenci No: 701542025
Anabilim Dalı: Tarih Anabilim Dalı
Programı: Yüksek Lisans Programı
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM
12.06.2017

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda 701542025 numaralı TAHSİN ŞAHİN'in hazırladığı "Celali Kuşatması Altında Bursa" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı 16/06/2017 günü 14.00 - 15.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... başarılı ..... (başarılı/başarısız) olduğuna ... oy birliği ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM
Uludağ Üniversitesi
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
Uludağ Üniversitesi
Üye

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Balıkesir Üniversitesi
Üye

16/06/2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “CELALİ KUŞATMASI ALTINDA BURSA” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

12.06.2017

Tahsin ŞAHİN

Adı Soyadı: Tahsin ŞAHİN

Öğrenci No: 701542025

Anabilim Dalı: Tarih Anabilim Dalı

Programı: Yüksek Lisans Programı

Statüsü:

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Tahsin ŞAHİN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı : Yeniçağ Bilim Dalı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xi + 144
Mezuniyet Tarihi : .../.../ 2017
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM

CELALİ KUŞATMASI ALTINDA BURSA

17. yüzyıl tüm dünyada pek çok alanda değişim ve dönüşümlerin yaşandığı önemli bir dönemdir. Bu değişim ve dönüşümler beraberinde pek çok tepkiler getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da bu değişimi yaşayanlardan devletlerden biridir. Celali İsyanları Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bu değişimlerin tepkisi olarak değerlendirilebilir.

Doğrudan Hanedanı ya da devleti hedef almayan bu isyanları, bugünün dinamikleri ile anlamak mümkün değildir. Celali grupları içerisinde toplumun hemen her sınıfından insanları görmek mümkündür. Bu insanların ortak bir amacının olduğunu söylemek zor olsa da temelde daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak arzusu ortak amaç olarak görülebilir.

Celalilerin amaçları göz önüne alındığında Bursa'nın Celalilerce istila edilmesinin belli amaçlar dahilinde olduğu düşünülmektedir. Devlet ile pazarlık ederek iyi mevkileri elde etmek isteyen Celaliler için Bursa önemli bir pazarlık noktası olmuştur. Anadolu'nun en büyük şehri ve imparatorluğun en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Bursa, 1607'de Kalenderoğlu Mehmed Bey'in lideri olduğu Celali birliklerince istila edilmiştir. İstila süresince Celali liderinin elçileri sürekli İstanbul'a giderek Kalenderoğlu'na tekrar yeni bir idari görev verilmesi için pazarlık etmiştir.

Bursa'nın Celali İsyanlarından çok fazla etkilenmediği savunulmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında okunan kaynaklar neticesinde Bursa'nın maruz kaldığı tahribatın bilinenden daha çok olduğu tespit edilmiştir. Yaklaşık iki ay süren bu istila boyunca şehrin doğusunun büyük kısmının tahrip edildiği görülmüştür. Ayrıca Celali istilasından hemen sonra Bursa'da yeni bir istilayı engellemek için bir sur inşa edilmiştir. Bu çalışmada bu surun haritası çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Celali, Celali İsyanları, Bursa, Eşkıya, 17. Yüzyıl, Sur, İstila.

ABSTRACT

Name and Surname : Tahsin ŞAHİN
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History
Branch : Early Modern Period
Degree Awarded : Master
Page Number : xi+144
Degree Date : .../.../2017
Supervisor : Asist. Prof. Dr. Sezai SEVİM

BURSA UNDER THE CELALI SIEGE

The 17th century is an important period in which changes and transformations are experienced in many fields all over the world. These changes and transformations brought together many reactions. The Ottoman Empire is one of the states that experienced this change. *The Celali* rebellions can be regarded as the reaction of these changes that emerged in the Ottoman Empire.

It is not possible to understand these rebellions, which do not directly target the Ottoman dynasty or the state, with the dynamics of today. It can be possible to see people from nearly all classes of the society in the Celali groups. Although it is difficult to say these people have a common purpose, it is possible to say the basic aim of them is to get better life standards.

Considering the purposes of the Celalis, Bursa invasion had some specific aims. Bursa has become an important bargaining point for the Celalis who want to negotiate with the state and to get good position in the state. Bursa, which is the one of the most important trade center in the empire and biggest city in the Anatolia, was invaded by the Celalis under the leadership of Kalenderoğlu Mehmed Bey in 1607. During the invasion, the envoys of the Kalenderoğlu were constantly going to Istanbul and negotiated for giving an administrative function to their leader.

It is argued that Bursa was not affected too much by the Celali rebellion. However, it is determined thanks to the resources read for the thesis, the destruction of the Celalis in Bursa were farther than known. During this invasion that lasted for about two months, most of the east side of the city was destroyed. Moreover, shortly after the Celali invasion, in order to prevent a new invasion, a wall constructed in Bursa. In this thesis, the map of the wall is trying to demonstrate.

Keywords: Celali, Celali Rebellions, Bursa, Bandits, 17th Century, Wall, Invasion.

ÖNSÖZ

“Celali Kuşatması Altında Bursa” başlıklı bu tez çalışmasının amacı Celaliler için Bursa'nın öneminin ve Celali istilası sırasında Bursa'da yaşananların ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmada Anadolu'nun en büyük şehri ve İmparatorluğun en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Bursa şehrinin Celaliler tarafından bir amaç dâhilinde istila edilip edilmediği tartışılmıştır. Ayrıca çoğu arşiv kaynaklarından elde edilen bilgiler ışığında Celalilerin Bursa'da nereleri tahrip ettikleri, bu dönemde yerel eşkıyaların durumu, şehirde asayişin ne ölçüde sağlanabildiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Celali Kalenderoğlu'nun Bursa istilasını sonlandırmasından sonra, yeni gelecek olan Celalilere karşı tedbir maksadıyla yapılan surun rotası da tez kapsamında tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ana kaynaklarını şer'iyeye sicilleri ile dönemin mühimme defterleri oluşturmuştur. Bunun yanında Bursa'nın yerel kaynakları da kullanılmıştır. Dönem ile alakalı yazılan kitap ve makaleler de ikincil kaynak olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin emeği ve katkısı bulunmaktadır. Öncelikle Osmanlıca okumalarındaki yardımı yanı sıra, tezin her bölümü için uzun uzun tartışma fırsatını bana sunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim'e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Eline geçen her türlü kitap, makale ve hatta bir satırlık cümleyi bile benimle paylaşan, her zaman kapısını bana açık tutan bölümümüzün değerli öğretim görevlisi Yrd. Doç. Dr. Nilüfer Alkan Günay'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yine her türlü desteğinden ötürü bölüm başkanımız Prof. Dr. Cafer Çiftçi'ye de müteşekkirim.

İki yıla yakın bu süreçte her zaman yanımda olan ve desteklerini hissettiren sevgili aileme ve nişanlım Meryem Baltacı'ya da teşekkürlerimi sunmayı bir vazife bilirim. Onlar olmasa bu tez ortaya çıkmazdı.

Son olarak lisansta ve yüksek lisansta verdiği burslar ile maddi destekçim ve çalışmalarında teşvik unsurum olan TÜBİTAK'a da şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
HARİTA, RESİM VE BELGELER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
KAYNAK GÖSTERİMİNDEKİ KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE BURSA

1. TARİH İÇİNDE BURSA.....	4
1.1. Ticaret ve Ekonomi.....	6
1.2. Yönetim	10
1.3. Nüfus	13
1.3.1. Nüfus Yapısı	17

İKİNCİ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARI VE TARİHSEL ARKA PLANI

1. CELALİ İSYANLARINA GİDEN YOL	23
1.1. Savaşlar ve Ekonomik Buhran	24
1.2. Yeni Vergiler ve Toplanma Usulleri.....	26
1.3. 17. Yüzyılda Sosyal Değişimler ve Celali İsyanlarına Etkileri.....	30
1.3.1. Anadolu'da Yeniçeri Varlığının Artması	30
1.3.2. Reâya ve Ehl-i Örf Çatışması	32
1.3.3. Erken Celaliler, Suhte Olayları	34
1.4. İklimsel Problemler.....	38
1.5. Sonuç	41
2. CELALİLER	42
2.1. Celaliler Kimlerdir?	44

2.2. Celalilerin Amaçları.....	45
2.2.1. Celalilerin İnsan Kaynağının Amaçları: Genç, Bekâr, İşsiz Nüfus	45
2.2.2. Celali Başbuğlarının Amaçları	47
2.3. Sonuç	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELALİLER VE BURSA

1. Osmanlılar İçin Bursa	52
1.1. Kültürel Açından Bursa'nın Önemi	52
1.2. Ekonomik Açından Bursa'nın Önemi	54
1.3. Jeopolitik Açından Bursa'nın Önemi	56
2. Bursa'nın Uğradığı İstilalar, Kuşatmalar ve Yağmalar.....	57
2.1. Cem Sultan.....	58
2.2. Şahkulu'nun Başarısız Teşebbüsü.....	58
2.3. Yavuz'un Kardeşi, Sultan Ahmed'in Oğlu Alaeddin'in Bursa'yı İşgali.....	58
3. Celaliler ve Bursa	59
3.1. Kalenderoğlu Mehmed Bey	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARININ BURSA'YA ETKİSİ

1. Bursa'da Celali Tahribatı	75
2. Celali İsyanları Esnasında Bursa'da Yerel Eşkîyalar	92
3. Celali İsyanları Sırasında Bursa'da Asayiş	102
4. Görevlerini Kötüye Kullananlar: Yerel Yöneticiler ve Askerlerin Eşkîyalık Faaliyetleri	110
5. Bursa'ya Göç ve Sebep Olduğu Problemler	116
6. Bursa'nın Muhafazası ve Sur.....	122
SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA	131
EKLER.....	138

HARİTA, RESİM VE BELGELER LİSTESİ

Harita 1: Hüdavendigâr Livası haritası.

Harita 2: Bursa'nın Celaliler tarafından işgali haritası.

Harita 3: Bursa sur haritası

Harita 4: Bursa Celali tahribi ve sur haritası

Resim 1: Tatarlar köprüsü

Belge 1. B.Ş.S., B-26, 106b Belge IV

Belge 2. B.Ş.S., A-180, 12a Belge IV

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
No.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
Vs.	Ve saire

KAYNAK GÖSTERİMİNDEKİ KISALTMALAR

- BOA.** Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
B.Ş.S. Bursa Şer' iye Sicilleri
DİA. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK. Türk Tarih Kurumu
YKY. Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

17. yüzyıl gerek Dünya tarihinde ve gerek Osmanlı tarihinde en çok tartışılan dönemlerden biri olmuştur. Bu dönemi uzun yıllar Osmanlı tarihçileri *duraklama devri* olarak ele almışlarsa da yakın geçmişte bu algı değişmeye başlamıştır. Çünkü bu dönemde dünyanın büyük kısmında bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu değişim ve dönüşüm dönemi, yarattığı dinamikler ile Osmanlı İmparatorluğu'nda pek çok problemin yaşanmasında etkili olmuştur. Bu problemlerden biri de Anadolu'ya, Timur'dan İstiklal harbine kadar olan zaman aralığında, en büyük kargaşa dönemini yaşatan Celali İsyanlarıdır.

Celali İsyanları Osmanlı tarihinin en çok ihmal edilen ve en çok yanlış anlaşılan konularından biri olmuştur. Ne zaman başladığı, kimler tarafından ve ne amaçla yapıldığı soruları, yapılan hemen her çalışmada farklı cevaplanmıştır. Özellikle modern çalışmaların ilk kez yapılmaya başladığı dönemde –ki bu dönem ulus devlet inşası sürecine denk gelmektedir- devşirmelere karşı Anadolu'nun Türk ve Müslüman halkının ayaklanması gibi yanlış bir yoruma maruz kalmıştır. Daha sonra sosyalist tarihçiler tarafından bir “sınıf çatışması” olarak okunan Celali İsyanları, 20. Yüzyılın ortalarından itibaren kendine özgü dinamikleri ile tartışılmaya başlamıştır.

Hiçbir toplum tamamen homojen değildir. Her toplumda ihtilaf ve çatışmaları görebilmek mümkündür. Ancak unutulmaması gereken otoriteyi elinde tutanlar kadar başkaldıranların da o toplumun ürünleri ve yansımaları olduğu gerçeğidir. Celali dediğimiz insanlar da, 17. Yüzyıl Osmanlı toplumunun bir parçasıydılar. Dolayısıyla onların görmezden gelinmesi, Osmanlı tarihinde bazı noktaların aydınlatılmaması manasına gelecektir.

Celali İsyanları üzerinde yapılan bu çalışma Bursa ile sınırlandırılmıştır. Bunun birden fazla sebebi vardır. Öncelikle Celali İsyanlarının incelendiği pek çok çalışma bulunmaktadır. Fakat Celali İsyanlarını mahalli düzeyde inceleyen, belirli bir bölgedeki etkilerine indirgenmiş bir çalışmaya daha önce rastlanmamıştır. Böylelikle özelden genele bakarak Celali İsyanlarının daha doğru biçimde anlaşılmasına katkıda

bulunulacağı düşünölmüştür. Ancak bu çalışma için Bursa şehri rastgele seçilmiş bir şehir değildir. Bursa'nın Anadolu'nun en büyük şehri, eski başkent ve en önemlisi en büyük ticaret merkezidir. Bursa, Celali lideri Kalenderoğlu Mehmed tarafından 1607'de istila edilmiştir. Fakat bu istilada hedeflenen şehir Bursa rast gele yağmalamak için seçilmiş bir şehir değil, daha önce Kuyucu Murad Paşa'ya rağmen affedilmeyi ve yüksek bir göreve kavuşmayı isteyen Kalenderoğlu'nun devlet ile daha iyi pazarlık edebilmek için seçtiği önemli bir merkezdir.

Celali İsyânlarının yaşandığı döneme daha yakından bakıldığı zaman bu dönemde kimin Celali, kimin ise devlet görevlisi olduğunu anlamak mümkün değildir. Celali lideri denilen pek çok insanın isimlerinin sonunda "paşa", "bey" gibi unvanlar göze çarpmaktadır. Birbirinin düşmanı olan bu iki grup arasındaki geçişkenliği bu günün şartlarında ifade etmek çok zordur. Tezin ilgili bölümlerinde detaylıca tartışılacağı üzere bu dönemde bir makama sahip olmak için ya da daha iyi bir göreve gelebilmek için izlenen yollardan biri de devlet ile pazarlık etmektir. Bu durum göz önüne alındığında Bursa'nın önemi bir kez daha anlaşılacaktır. Osmanlı'nın kadim başkenti, İmparatorluğun en önemli ticaret merkezlerinden biri ve Anadolu'nun en büyük şehri olan Bursa; Osmanlı zihin dünyasında bir şehirden çok daha fazlasıdır. Bunu bilerek Bursa'yı kuşatan ve yaklaşık iki ay kadar burayı istila eden Kalenderoğlu Mehmed, üzerine Osmanlı orduları yollandığı zaman dahi İstanbul'a adam gönderip kendisine bir görev tevdi edilip edilmeyeceğini öğrenmeye çalışmıştır. Daha önce Ankara sancakbeyliği görevine bu şekilde erişen Kalenderoğlu, yeni bir makam elde edemeyeceğini anlayınca, üzerine yollanan Osmanlı ordularından sıyrılarak, hayalleri ile önünde en büyük engel olarak gördüğü Kuyucu Murad Paşa ile savaşmak için Maraş'a yönelmiştir. Bursa'nın Celali İsyânları döneminde böyle bir role sahip oluşu, tez konusunun belirlenmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Anadolu'nun diğer şehirleri göz önüne alındığında, Bursa tarihine dair pek çok araştırma bulunması da tez konusunun oluşmasında cezbedici olmuştur. Ayrıca Bursa sahip olduğu arşiv kaynakları ile de diğer şehirlerin önüne geçmektedir. Bütün bu bilgi bolluğunun yapılan çalışmada bağlamsal bir boşluğun oluşmasını engelleyeceği düşünölmüştür.

16. yüzyılın ortalarından itibaren tüm Anadolu gibi Bursa'da tedricen artan sorunlar ile mücadele ediyordu. Fakat 17. Yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'daki

kargaşa ortamı büyük Celali gruplarını doğurmuştu. Büyük şehirleri kuşatan ve istila eden, Osmanlı ordularını pek çok kez mağlup eden bu Celali grupları, 1607 senesinde ilk defa Bursa'yı kuşatmıştı. Bu çalışmada 1607 senesinde Bursa'da yaşanan Celali kuşatması, incelenecektir. İnceleme esnasında Celali İsyanlarını ortaya çıkaran etkenler incelenecek, Celali kuşatması bittikten sonra Bursa'da neler yaşandığından da bahsedilecektir.

Celali Kuşatması Altında Bursa'nın anlatıldığı bu çalışmada temel kaynak şer'îye sicilleri olmuştur. Bu araştırma için Bursa şer'îye sicillerinden 1607-1608 (1016-1017) tarihli A-180, Numaralı ve 1607 tarihli B-26, Numaralı şer'îye sicilleri incelenmiştir. Ayrıca ilgili dönemi içeren şer'îye sicilleri ile alakalı pek çok tez bulunması da daha fazla defter okuma yükünden kurtarmıştır. Yine dönemin mühimme defterleri de kullanılan kaynaklar arasındadır. Bunların yanı sıra, Bursa tarihinin özgün kaynakları olan Bursa Kütüğü, Güldeste-i Riyaz-ı İrfan gibi eserler de tezin oluşmasında ziyadesiyle faydalı olmuşlardır.

Tez giriş kısmı hariç dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kısaca Bursa tarihinden bahsedilmiş, özellikle incelenen dönemde şehrin ticari önemi, yönetimi ve nüfusu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Celali İsyanları öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu durum ve Celaliler hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Celali İsyanlarının sebepleri tartışılmıştır. Ayrıca Celalilerin kim olduğu, neden böyle bir isyana kalkıştıkları, ortak bir amaçlarının olup olmadığı gibi konular irdelenmiştir. Tezin dördüncü bölümünde ise Celaliler için Bursa'nın önemi tartışılmıştır. Bursa'nın Osmanlı yöneticileri ve hanedanı için ne manaya geldiği ve Celalilere ne vaat ettiği incelenmiştir. Son kısımda ise Celali İsyanları sırasında Bursa'da neler yaşandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Şehirde tahrip olan yapılardan, asayişî sarsan suçlara, yerel eşkıyaların faaliyetlerinden, devlet görevlileri tarafından yapılan usulsüzlüklere, dönemde Bursa'ya yaşanan göçten, Celalilere karşı yapılan duvara kadar pek çok nokta çoğu ilk el kaynaklardan elde edilen bilgiler ile kaleme alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE BURSA

1. TARİH İÇİNDE BURSA

Bursa tarihi tahminen milattan önce II. Yüzyıla dayanmaktadır. Bursa şehrinin antik çağdaki ismi Prusa'dır ve bugünkü ismi de oradan gelmektedir. Bitinya Kralı II Prusias'a sığınan Kartacalı Hannibal'ın planına göre kurulduğu ve adını da Kral Prusias'dan aldığı iddia edilir. Daha sonra Roma hâkimiyetine giren şehir, 395'te Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla Doğu Roma (Bizans) şehirlerinden biri olur.¹

Bursa iki defa Türkler tarafından fetih olunmuştur. İlk fetih 1080 yılında Süleyman Şah tarafından İznik'in alınmasından sonra gerçekleşmiştir. Kesin bir bilgi olmamakla birlikte on yedi sene Türklerin hâkimiyetinde kalan şehir, daha sonra İznik'in kaybedilmesi üzerine ya da 1107'de I. Kılıçaslan'ın ölümü üzerine zuhur eden iç karışıklıklar döneminde tekrar Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir. 1113'de Türk kuvvetleri tarafından hâkimiyet altına alınmışsa da kısa süre sonra Bizans İmparatoru Aleksis Komenos tarafından tekrar alınmış ve Osmanoğulları'na kadar Bizans toprağı olarak kalmıştır.²

1300'lerde Bursa civarında faaliyet gösteren Osmanoğulları ilk defa 1308'de Bursa'yı kuşatmışlardır. Bu kuşatma 1326'ya kadar sürmüştür. 1321'de Mudanya İskelesi'nin fethi ile başarıya ulaşılmıştır. Böylelikle İstanbul ile ilişkisi kesilen Bursa şehri kendi kendine ancak beş yıl dayanabilmiş ve 1326 (6 Nisan)'da teslim olmuştur. Bizanslı kumandanın İstanbul'a gitmesine izin verilirken şehir ahali teslim olduğundan dolayı Osmanlı kuvvetlerinden bir zulüm görmemiştir. Ancak sur içinde yaşayan gayrimüslimler sur dışına yerleştirilerek, sur içi yönetim merkezi yapılmıştır.³

---

¹ Halil İnalçık, "Bursa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.6, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 446 ve Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa, 1993, s. 6-8.

² Halil İnalçık, "Bursa" s. 446.

³ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 20.

Fetihten sonra bir yandan inşa faaliyetleri ve bir yandan da her taraftan gelen göçler vesilesiyle Bursa şehri bir anda büyümüşü. Fethin hemen akabinde, 1333 yılında Bursa'ya gelen ünlü seyyah İbn-i Battuta Bursa'yı büyük çarşıları olan, geniş yollara sahip bir belde olarak tasvir etmiştir.⁴

Osmanlı'nın ilk başkentlerinden olması sebebiyle Bursa'da pek fazla cami ve türbe bulunmaktadır. Osmanlı'da mahalleler bir mescit, cami, türbe ya da bir imaret etrafında oluşur. Bu oluşum metodu Bursa'da da görülmektedir. Camiikebir, Muradiye, Yıldırım gibi mahalleler buna en güzel örneklerdir. Bu tarzda cami, türbe gibi nüveler inşasından sonra bulunduğu bölgenin büyümesine katkı sağlamışlardır.⁵ Fethedildiği zaman sadece sur içinden ibaret olan Bursa, kısa süre içinde sur içinden dışarı taşarak, pek çok mahalleye sahip büyük bir şehir haline gelmiştir.

Edirne başkent olduktan sonra dahi (1361) Bursa Osmanlı devletinin başkenti vazifesini görmeye devam etmiştir. Muhtemelen Edirne'nin coğrafi konumu sebebiyle, Edirne'yi bir askeri üs olarak kullanan Osmanlı Devleti, Bursa'yı hala başkenti olarak görmektedir. Bu iddiayı Fatih Sultan Mehmed'e kadar tüm hanedanın Bursa'da medfun bulunmasından çıkarabiliriz.

Bursa mevcudiyetini göçlere borçlu bir şehirdir. Günümüzde dahi Bursa denildiğinde göç akıllarda zuhur etmektedir. Kuruluş döneminde Moğollar önünden kaçan Türkmenlerin iskânı şehrin fethinde önemli bir rol oynamıştır. Bu iskân Moğol tehlikesi bittiğinde dahi devam etmiştir. Bunun yanı sıra ileride detaylı olarak değineceğimiz ticaret ve kültür merkezi olan Bursa, her milletten insanlar için bir cazibe merkezi olmuştur. Yine 16. yüzyılın ortalarında artan nüfus büyümesi ve ondan hemen sonra ortaya çıkan Celali isyanları ile beraber Bursa nüfusu iki katına ulaşacak boyutta büyük göçler almıştır. Ve Osmanlı'nın her döneminde göç almaya devam eden Bursa, Cumhuriyet döneminde de bu özelliğini korumuştur. Balkanlardan sürekli göç alan Bursa günümüzde en büyük şehirlerden biri olmuştur.

İstanbul fethedildikten sonra dahi Bursa Osmanlı İmparatorluğu için en önemli merkezlerden biri olmaya devam etmiştir. Gerek nüfus yoğunluğu, gerek hanedanın

---

⁴ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul, YKY, 2004, s. 430.

⁵ Sultan türbeleri ve büyük camilerin inşa edildikleri yerler göz önüne alındığında, şehrin bir plan dâhilinde büyütüldüğünü düşünmemek mümkün değildir. Hisarda bulunan Osman ve Orhan Gazilerin türbelerinden gayet uzak bir noktada Muradiye külliyesinin yapılması şehrin o yönde gelişmesini sağladığı gibi, daha sonra şehrin doğu ucunda inşa edilen Yıldırım türbesi ile şehir arasındaki boşluk yeşil türbesi ile doldurulmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 21-22.

türbeleri ve gerek şifa kaynağı kaplıcalar, bu durumda en etkili sebeplerden olsa da bu durumu sağlayan en önemli etken Bursa'nın en önemli ticaret merkezlerinden biri olmasıdır.

Bursa İstanbul'un hem rakibi hem de tamamlayıcısıdır. Nüfusu XV. Yüzyılda İstanbul nüfusu ile yarışmaktadır. Nüfus kısmında daha net görüleceği üzere Bursa nüfusu 1485'te 40-50 bin arasında tahmin edilirken, fetih öncesi İstanbul nüfusu 30-40 binlere kadar gerilemiştir.⁶

1.1. Ticaret ve Ekonomi

Bursa'nın bir ticaret merkezi oluşu bir taraftan sahip olduğu coğrafi konumuyla diğer taraftan da Osmanlı'nın izlediği politikalarla anlaşılabilir. Şöyle ki, coğrafyası sebebiyle Anadolu'nun yıllarca ticaret merkezi, Avrupa ile Asya arasındaki ticaret köprüsü olan Bursa, bu gelişimini aynı zamanda ilk Osmanlıların ticarete verdiği önem ve Bursa'nın güvenli ticaret merkezi olması için yaptıklarına da borçludur.

Bizans döneminde Bursa Osmanlı'da olduğu kadar önemli bir ticaret şehri değildi. Ancak 14. Yüzyılda İlhanlı devletinin düşmesi ve Osmanlıların doğuşu Anadolu ticaret yollarında bir takım değişimlere sebep olmuş ve bu ticaret yollarının merkezini Batı Anadolu'ya kaydırmıştı.⁷ Bursa artık Anadolu'nun iki büyük ticaret yolunun buluştuğu merkez olmuştu. Çünkü Bursa'ya kadar mallarını güvenli bir biçimde getiren Müslüman tüccarlar, burada İtalyan meslektaşları ile buluşup, ticaret yapabiliyorlardı. Bu güvenliği sağlayan Osmanlılardı.⁸ Bunlardan birincisi "Doğu Yolu" olarak bilinen yol Tebrizden başlayarak, Aras Vadisi üzerinden Erzurum- Erzincan- Tokat yoluyla Amasya'ya geliyordu. Amasya'da ikiye ayrılan yolun, biri kuzeye Kastamonu civarına giderken, diğeri Çorum-Ankara istikametini takip ederek Bursa'ya ulaşıyordu.⁹ Diğeri ise Şam ile Bursa'yı bağlayan, Şam, Halep, Adana, Konya, Akşehir, Afyon ve Kütahya üzerinden gelen yoldur. Daha önce bu istikametten Konstantinapol'e giden kervanlar Osmanlı'nın yükselişi ile beraber ticaret için Bursa'yı tercih etmişlerdir.¹⁰ Bu güzergâhların oluşmasında Osmanlı'nın en erken dönemlerinden beri yolların güvenliğini sağlamak için

---

⁶ Halil İncalcık, "XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, C. XXIV, S. 93, 1960, s. 45.

⁷ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 3

⁸ Murat Çizakça, "A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. 23, No. 1/2, 1980, s. 142-143.

⁹ Halil İncalcık, "XV. Asır Sanayi...", s. 69.

¹⁰ Halil İncalcık, "XV. Asır Sanayi...", s. 46-51.

önem verdikleri askeri teşkilatları ve bu güzergâhlar üzerinde izledikleri fetih politikaları önemli olmuştur. Ayrıca Bursa’da her milletten tüccara karşı olan Osmanlı teşviki de uzun yıllar Bursa’nın Anadolu’nun en büyük ticaret merkezi olarak kalmasında önemli etkenlerden biridir. Örneğin 1352 yılında Cenevizliler ile Orhan Bey arasında bir dostluk anlaşması imzalanmış, 1387 senesinde bu anlaşma yenilenmişti. Böylelikle Cenevizliler Bursa’da imtiyaza sahip bir tüccar grubu olurken, Bursa da dünya ticaret sistemi içinde kendine önemli bir yer edinmişti.¹¹

Bursa ticaretinden bahsederken ipek ticaretini ve dokuma sanayisinden söz etmemek mümkün değildir. Osmanlı öncesinde Bursa’da İpekçilik Osmanlı döneminde olduğu kadar güçlü ve yaygın olmasa da icra edilmekteydi. İran’dan Bursa’ya gelen büyük miktardaki ham ipek Bursa’da işlenmekteydi. İpek seçkin kişilerin tercih ettiği statü gösteren bir kumaştı ve ticareti büyük kâr sunmaktaydı. Bunu gören Osmanlılar bu ticaret için Bursa’yı bir merkez yaparak yeni kurulan bir devletin iktisadını güçlü tutmayı hedeflemiş olmalıdırlar.¹² Bursa’da ipekli dokuma ticareti 14. Yüzyılın ilk yarısında başlamış ve aynı yüzyılın sonlarına doğru gelişmiş olmalıdır. 1397 senesinde yeniçeri ocağına alınan Bavyeralı bir askerin eserinde Bursa ve ipek üretiminden ve Bursa’da ipekli dokumaların en muhteşemlerinin yapıldığından ve bu değerli işlemelerin Venedik ve Lickcha’ya gönderildiğinden bahsedilmektedir.¹³ Yine Ankara Savaşı’ndan sonra (1402) Bursa’yı yağmalatan Timur, Bursa’dan pek çok değerli eşyayı Semerkant’a götürmüştür. Bu eşyalar arasında çok sayıda değerli ipekli kumaşlar da vardır.¹⁴

Bursa’da ipekli dokumacılığı altın çağını 16. Yüzyılda yaşamıştır. Yüzyılın başında Bursa’da bin adet ipekli dokuma tezgâhı bulunmaktaydı.¹⁵ İpekli üretimi ve ticareti Osmanlı tarafından desteklenmekteydi. Çünkü bu mamul, hazinenin en büyük vergi kaynaklarından biri idi. Yanı sıra yüksek dereceli devlet memurları da yukarıda bahsedildiği üzere ipekli kumaşı tercih ediyorlardı. Bu vesile ile Osmanlı, Bursa’yı bilinçli bir şekilde bir ipek antreposu haline getirdi. İran ile olan savaşların bütün

---

¹¹ Cafer Çiftçi, “Erken Osmanlı Döneminde Bursa’nın Dış Ticaret Bağlantıları”, *Osmangazi ve Bursa Sempozyumu “Payitaht Bursa’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri” Bildiri Kitabı (04-05 Nisan 2005)*, (Ed. Cafer Çiftçi), Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2005, s.149-151.

¹² Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1960, s. 13-16.

¹³ Heath W. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, İstanbul, Eren Yayınları, 2004, s. 58.

¹⁴ Fahri Dalsar, *Bursa’da İpekçilik*, s. 25-26.

¹⁵ Murat Çizakça “Bursa Silk Industry”, s. 147

sebepleri denmese de yine önemli bir sebebi de ham ipek üretim merkezlerine hükmedebilme arzusu olmuştur.¹⁶ Halil İnalçık ise Timur ve Yıldırım arasındaki savaşın altında yatan nedenlerden birinin de Tebriz, yani İpek Yolu olduğunu söylemektedir.¹⁷

İran ile olan savaşlar İpekli üretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak bu olumsuzluk uzun vadede yerel ipek üretiminin doğuşuna sebep olacaktır. Şöyle ki, henüz 16. Yüzyılın başlarından itibaren her Osmanlı-Safevi savaşında ipek ambargosu konulmuştur. Özellikle yüzyılın sonlarına doğru yaşanan savaşlar daha sonra detaylıca üzerinde duracağımız 17. Yüzyıl krizi ile birleşerek etkilerini daha net göstermiştir. Bu ambargolardaki amaç, Şahı büyük bir gelir kaynağından mahrum bırakmaktır ki ne zaman bu uygulama yürürlüğe girse İran ekonomisi büyük bir altın ve gümüş azlığından mustarip olmuştur.¹⁸ Ancak bu buhran tabii ki tek taraflı olmamış, Osmanlı ekonomisi ve özellikle esnaf grupları da bu durumdan fazlasıyla olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Pek çok esnaf başka iş kollarına geçmiş hatta göç etmek zorunda bile kalmıştır.¹⁹

İran'dan gelen ham ipek şüphesiz Bursa ekonomisini olumsuz yönden etkilese de yine takriben bu dönemlerde (1570'lerden sonra) Bursa'da yerel ipek üretimine başlanmıştır. Başlangıçta çok verimli olmayan ve kalitesiz üretim yapılırsa da Bursa bir asır içerisinde dünya standartlarında hatta kısmen daha üstün ham ipek üretiminin merkezi olacaktır. Başka bir deyişle Osmanlı-Safevi savaşlarından en karlı çıkanlar kozacılık işi ile uğraşanlar olmuştur. Bursa'da yerli ipek üretiminin ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekle birlikte 1570'ler olarak tahmin edilmektedir. Bunun tespitinde şer'îye sicillerinde yer alan bilgilerin yanı sıra söz konusu dönemde Bursa'ya gelen seyyahların notları yardımcımız olmaktadır. Öncelikle, Bursa'da kozacılık faaliyeti ile ilgili ilk sicil kaydı 1587 yılına aittir. Senelik 5500 akçe ile icar olunan yani kiralanan bir dutluktan bahsedilmektedir. Dutluk kiralamaları meyve ticareti için değil, daha çok ipek böceğinin tek besin maddesi olan dut yaprağı içindir. Dutluk kiralamaları da, dönemlerde Bursa'da bir dut bahçesine ihtiyaç duyulacak düzeyde kozacılık yapıldığına işaret etmektedir.²⁰ Yine 1592 senesine ait bir sicil kaydında Çekirge semtinde meskûn bir

---

¹⁶ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 228.

¹⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, (1300-1600), İstanbul, Eren Yayınları, 2000, s. 274.

¹⁸ Suraiyya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Özgür Türesay ve Gül Çağlalı Güven), İstanbul, YKY, 2008, s. 104.

¹⁹ Suraiyya Faroqhi *Osmanlı Dünyasında Üretmek*, s. 9-10

²⁰ Fahri Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, s. 361.

kişinin evinde, bir sandığın içinde bulunan 130 dirhem (416 gram) ipek böceği tohumunun çalınmasından bahsedilmektedir.²¹ 1640'da Bursa'ya gelen ünlü seyyah Evliya Çelebi, ilk defa Bursa'da geniş dutluklardan bahseden ziyaretçidir. Evliya Çelebi Bursa'da yerel ipek üretiminden, bu ipeğin İran ipeğinden bile daha kaliteli oluşundan bahsetmiştir.²² Kalite konusunda mübalağa ihtimali göz önünde tutulsa da bir asır sonra gerçekten çok kaliteli ham ipeklerin Bursa'da üretileceği ve gerek ham ve gerek işlenmiş olarak dünya pazarına gireceği unutulmamalıdır.

Yerel ipek üretimi ve Bursa'da ipek ticaretinden bu kadar uzun bahsetmemizin sebebi, birbirleriyle ilintili olan Celali İsyancılar ve nüfus artışı ile doğrudan alakalı oluşudur. İleride daha detaylı bahsedileceği üzere, 16. Yüzyılın ikinci yarısında büyük bir nüfus artışı meydana gelmiş ve hemen aynı dönemde Celali İsyancılar baş göstermiştir. İklimde değişim, ekonomik sıkıntılar, artan vergiler ve asayiş yokluğu gibi sebepler üzerine köylüler göç etmeye başlamış ve şehirleşme artmıştır. Bursa'da bir yandan yeni kurulan mahalleler ve bir yandan da özellikle imaretlerin bulunduğu mahallelerdeki nüfus artışı şehirleşmeyi hızlandırmıştır.

Yerel ipek üretiminin bu döneme denk gelmesi tesadüf değildir. İran ambargosu ham ipek üretimini nasıl teşvik etmişse yine aynı şekilde şehre göç ve bu kalabalığın doğurduğu ucuz iş gücü de ham ipek üretiminin gelişmesinde en etkili faktörlerden biri olmuştur. Bursa'ya gelen sığınmacıların hepsi tüketici nitelikte değildir. Eğer bu iş gücü havuzu olmasa idi, ipek üretimi gibi güzel işleyen bir sipariş sistemini yerleştirebilmek mümkün olamazdı.²³

Bursa'da ipek üretimi ve ipekli dokuması yanı sıra pamuklu dokuma gibi pek çok endüstride de gelişmişlik gözlenmektedir. Bunun yanı sıra baharat da Bursa ticaretinin en değerli metalarından biridir. Bursa Avrupa ve Asya arasında büyük bir ticaret antreposu olarak şekillenmiştir ve bu oluşum tesadüfi değil, Osmanlı yöneticilerinin gayet bilinçli bir şekilde uyguladıkları politikalar ile meydana gelmiştir. Henüz yeni fethedildiğinde ilk olarak bedesten yapılması, İstanbul başta olmak üzere hemen her bölgeden tüccarların şehre daveti, güçlü bir ahi teşkilatı kurulması bu oluşumun en temel noktalarıdır. Bunların yanında yukarıda da kısmen bahsedilen kervansaraylar, yol güvenlik teşkilatı, dönemde benzeri olmayan büyüklükte hamamlar dahi bu amaca hizmet etmektedir.

---

²¹ Fahri Dalsar *Bursa'da İpekçilik*, s. 361.

²² Heath W. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 67-69

²³ Suraiyya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek*, s. 123.

1.2. Yönetim

Daha önceden de vurgulandığı gibi Bursa'nın şehirleşmesi ve önemli bir ticaret merkezi haline gelmesi bilinçli politikalar sayesinde olmuştur. Diğer Osmanlı şehirlerinin aksine Bursa'nın eski sakinleri kale içinden tahliye edilerek burası yönetim merkezi yapılmıştır.²⁴

Bunun yanı sıra Bursa, büyük bir şehir olarak tasarlanmasının sonucunda gelişmiş ticaret merkezi olması, eğitim ve kültürde halen en önemli merkezlerden biri olması sebebiyle, her zaman göç almış ve büyümüş bir şehirdir. Sanayi öncesi şartlar göz önüne alındığında bir şehrin büyüklüğünü belirleyen en büyük etken o şehrin çevresindeki üretimdir. Bursa'nın büyüklüğü Hüdavendigâr Livasının da oldukça büyük bir alanı kapsamasına sebep olmuştur. Hüdavendigâr Livası 25 kazadan oluşmaktadır. Bu kazalardan bir kısmı Bursa çevresinde olup Bursa ile bütünleşen zirai üretim alanları içinde yer alırken bir kısmı da Bursa'ya çok uzak mesafelerde yer almaktadır. Örneğin, Beypazarı, Mihaliççik ve Sivrihisar Bursa'dan ziyade Ankara ve Eskişehir'e yakın oldukları halde Hüdavendigâr Livası dâhilinde yer almıştır.²⁵ Bu durum her ne kadar kuruluş yıllarının tarihsel konsepti ile alakalı görülse de Bursa şehrinin iâşesi göz ardı edilmemelidir.²⁶

Bursa Hüdavendigâr Sancağı dâhilinde bulunan büyük bir kaza idi. Sınırları oldukça genişti. Biga yarım adasının Ege kıyıları dışında bütün güney Marmara, bütün Orta Sakarya havzası, Sivrihisar ve Beypazarı gibi Orta Anadolu'nun önemli bir kısmı, Kepsud ve Bergama çevresi ile Batı Anadolu'nun bir kısmını sınırları içerisine alıyordu.²⁷ (Bkz. Harita 1.)

Bursa'da, genel Osmanlı taşra yönetiminin aksine sancakbeyi yönetiminde çok aktif değildi. Bursa şehri doğrudan padişah hasları içindeydi ve şehri koruma görevinin vazifelisi Bursa'daki *Hassa Harc Emini* idi.²⁸ Hüdavendigâr sancağı genelinde ise

---

²⁴ Osmanlı bir şehri aldığı zaman eski ahalisinin yaşamına müdahale etmez, şehrin civarında yeni mahalleler kurarak yerleşimler oluşturmuştur. Şehirlerdeki bu Müslim-gayrimüslim ayrımı İmparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. Örneğin Ankara ve Konya'da da zimmiler sur içi tabir edilen eski yerleşimde ikamet etmişlerdir. (Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 53-54.) Ancak Bursa'da bunun aksinin görülmesinin en muhtemel sebebi, Bursa'nın payitaht olmasından ileri gelmektedir. Kuruluş devrinde serhat şehri özelliği taşıması da bu noktada dikkate alınmalıdır.

²⁵ O günün şartlarında Sivrihisar Bursa'ya 50 saat mesafede iken, Eskişehir ile arasında 17 saatlik bir mesafe vardır.

²⁶ Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 114-115.

²⁷ Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 128.

²⁸ Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 137.

kasabaların çoğu *serbest tımar* bölgesi olarak sancakbeyi dışında yöneticiler ile yönetiliyordu. Bu durumun en önemli nedenini coğrafyada aramak doğru olacaktır. Anadolu'daki eyaletler içinde en geniş sınırlara sahip sancaklardan biri olması ve yine Uludağ kütlesinin sancağın doğu ve batısı arasında bulunması ve dolayısıyla kasabaların birbirinden uzaklara kurulup, ulaşım zorlukları gibi sebepler ile böyle bir idari taksimata başvurulmak zorunda kaldığı düşünülmektedir.²⁹

Bu idari taksimat altında Bursa, Yenişehir, Mihaliç (Karacabey) ve Bergama kazaları Padişah hassı idi. Ayrıca 10 kasaba da muhtelif zaimler tarafından yönetilmekteydi. Yine kasabalardan 4 tanesi vakıf mülkü idiler. Fakat bu yönetim tarzı incelediğimiz dönemde bazı problemlere sebep olmuştur. 16. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Celali isyanları sırasında asayişin sağlanmasında acze düşülmüştür. Örneğin bir suçlu grubu peşindeki sancakbeyi kendi idaresi dışında kalan topraklara giremiyordu. Bu durum ise suçlular için bir "*Meksika sınırı*" fırsatı demektir. 1582'de Hüdavendigâr Livası sancakbeyi olan Ahmed Bey, merkeze yazdığı bir şikâyette bazı vakıf, mülk ve serbest tımar bölgelerine kaçan ya da sığınan suçluların yakalanamaması ve gün be gün fesat ve şenaatlerinin artmasından yakınmaktadır. Merkezden bu şikâyete karşı gelen hükümde ise mezkûr sancakbeyi mübaşir olarak atanmış ve yanında kadı olmak şartı ile saklanan suçluların ve onları saklayanların tespiti ve gereğinin yapılması ile görevlendirilmiştir.³⁰

Bursa şehir yönetiminde doğrudan sancakbeyinin yetkili olmadığından ve bu durumun bazı idari aksaklıklara yol açtığından yukarıda bahsedilmişti. Ayrıca bu tarz idari yönetim şeklinin sebep olduğu bir aksaklık daha vardır. O da şehir yöneticileri olan sancakbeyi ve hassa harcı emini arasında olan rekabetten ileri gelmektedir. Şöyle ki, Bursa havvas-ı hümayundan bir serbest tımar bölgesidir ve bölgenin gelirleri merkezi hazineye bağlıdır. Osmanlı Devletinde her hizmetin bir vergisi vardır ve her görevli, vazifeli olduğu işin karşılığında bu vergileri toplar. Genel güvenlik hizmetleri karşılığı alınan bad-ı heva adı verilen vergiler Bursa'da padişaha tahsis olunmuştur ve mukataa şeklinde bir mültezim aracılığıyla üçüncü bir şahsa devredilmiştir. Ancak bu vergi

---

²⁹ Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 138

³⁰ Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 139. Aynı durumdan henüz 1560'larda da şikâyetler gelmekteydi. Hicri 967 (Miladi 1560) senesinde Bursa sancak beyi, suçlu ve sanıkları yakalayamamasının nedeninin "serbest" topraklar olduğunu belirten bir arz-ı hal sunmuştu. Sancak beyine göre vakıf ve diğer serbest toprakların idarecileri doğrudan bu suçlu ve sanıklardan yahut onların ailelerinden rüşvet alarak suçluları kayırmakta idiler. (H. Turan Dağlıoğlu, *On Altıncı Asırda Bursa*, Bursa, Bursa Halk Evi Neşriyatı, 1940, s.28.

toplama ve güvenliği temin etme işlemi muhtemelen Kanuni devrinden önce sancakbeyinin vazifesi iken Kanuni devrinde hassa harc eminine devredilmiştir. Bu durum ise bu iki yönetici arasında bir takım problemlere yol açmıştır.³¹

Padişah hassı olan Bursa'nın mukataa olarak iltizam edilmesi, yukarıda bahsedilenler dışında yine bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. 16. Yüzyılın sonlarına doğru mukataalar çok hızlı el değiştirmeye başlamıştır. Öyle ki, mültezimlerin henüz iltizam süreleri bitmeden mukataa başkasına verildikleri görülmektedir. Bu durum mültezimlerin liyakatleri ile değil tamamen maddi durumları ile ilgilidir. İleride daha detaylı bahsedileceği üzere incelenen dönem Osmanlı ekonomisinde büyük sıkıntıların olduğu bir döneme tekabül eder. İlâveten, her el değişiminde mukataanın fiyatının biraz daha artması yeni mültezimlerin taahhütlerini yerine getiremeyip iflasına sebep olmaktadır. Ayrıca bunu bir devlet politikası olarak da görebiliriz. İmparatorluğun artan nakit ihtiyacını karşılamak için iltizama verdiği mukataayı bu dönemde daha fazla peşin veren diğer bir mültezime vermesi de olağandır. Bu el değişimleri Bursa asayışı için büyük bir problemi doğurmuştur. Çünkü mukataanın sahibi aynı zamanda Bursa'nın güvenliğini sağlamakla yükümlü “subaşı”dır. Mültezimlerin sürekli değişimi şehrin yönetim kadrosunun da sürekli değişimi manasına gelmektedir. Yeni gelen mültezim yeni kolluk kuvvetleri ile gelmekteydi ve bu durum dönemin genel asayiş problemleri ile birleşince büyük bir güvenlik zafiyeti doğuruyordu. Yeni mültezim ile eskisi ya da yeni kolluk kuvvetleri ile eskileri arasında bir takım sürtüşmeler yaşanıyordu.³² Asayiş problemlerinin yanı sıra mültezimlerin peşin olarak ödedikleri meblağı en kısa zamanda çıkarıp, kâr etmek için reyaya baskı yapmaları da şehir genelinde ayrı bir huzursuzluk yaratmaktadır.³³

Yönetim kısmını sonlandırmadan önce cevaplanması gereken bir soru olduğu düşünülebilir. Bu da mukataa ücretlerinin yüksek olmasına rağmen hala neden mültezimliğe talep olduğudur. Osmanlı tüccar örgütlenmesi, askeri-yönetici zümreye girişi sağlayacak biçimde örgütlenmemiştir. İncelenen dönemde böyle bir güce ulaşmak

---

³¹ Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 149-150.

³² 1583 senesinde Bursa hassa harc emini bir takım kolluk kuvvetleri yanında olduğu halde gece devriye gezerken, Osman Çelebi ve hizmetkârlarının saldırısına uğramıştır. Saldırganın “Çelebi” sıfatını taşıması ve hizmetkârlarının olması şehrin eşrafından olduğunu ve yeni mültezim ile arasında bir çatışma olduğunu gösterir. Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 157-158.

³³ Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev. Zeynep Altok), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 104

isteyen tüccarların tek seçenekleri mültezim olarak görev almaktı. Ancak bu durum beraberinde bir takım riskleri de taşımaktaydı. Söz edilen riskler de yukarıda görüleceği üzere iflas, görevden azl ve hatta idamdı.³⁴

1.3. Nüfus

Bir şehrin ya da bölgenin nüfus yoğunluğu, tamamen olmasa da büyük ölçüde o bölgenin asayişinin sağlanmasında etkilidir. Kalabalık şehirler ve bölgeler geçmişte de günümüzde de suç oranı en yüksek mahaller olmuştur. Celali isyanlarının zuhur ettiği geç 16. ve erken 17. Yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun hızlıca artış gösterdiği zamanlara tekabül eder. Dolayısıyla Celali İsyânlarının var oluş ve büyüme sebepleri arasında en çok gösterilen nedenlerden biri de nüfus artışıdır. Öyle ki, mezkûr dönemde artan nüfus demografik kriz ve hatta nüfus baskısı olarak da değerlendirilmiştir. Bu kısımda, Celali İsyânları sırasında Bursa'nın nüfusu incelenecektir. Ancak öncesinde kısaca mezkûr dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda var olan demografik büyüme tartışmaları üzerinde durulmasının faydalı olacağı düşünülmüştür.

16. Yüzyılda tüm Akdeniz dünyası gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da nüfus büyük bir artış göstermiştir". Bu iddianın ilk sahibi malum olduğu üzere Fernand Braudel olmuştur.³⁵ Daha sonra Ömer Lütfi Barkan bu iddiayı araştırarak Osmanlı Tarihi açısından incelemiş, böyle bir artışın var olduğu kanısına varmıştır.³⁶ Ancak bu konudaki en kapsamlı çalışma Michael A. Cook tarafından yapılmıştır.³⁷ Cook eserinde genel olarak Osmanlı'da nüfus artışının nüfus baskısına dönüşecek boyutta olduğunu vurgulamıştır. Nüfus artışının ekilebilir arazi miktarını geçtiğini, bu sebeple gençlerin – en azından bir kısmının- topraksız kalarak şehirlere göç ettiğini ya da başka yollar arayarak hayatlarını sürdürmeye çabaladıklarını vurgulamıştır. Cook'un bu iddiası beğeni topladığı kadar eleştiri de almıştır. Nüfus artışı konusunda Huricihan İslamoğlu, Cook'a katılmamaktadır. Ona göre artan nüfus baskıya dönüşecek miktarda olmamıştır. Bu dönemde göçebelerin yoğun bir biçimde yerleştirmesinden dolayı böyle bir izlenim olduğunu, ayrıca büyük çiftliklerin oluşmasının reyanın topraksız kalmış olduğu

---

³⁴ Sureyya Faroqi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek*, s. 16.

³⁵ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası: II. Felipe Döneminde*, çev: M. Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 1993.

³⁶ Ömer L. Barkan, "Tarihi Demografi Çalışmaları ve Osmanlı Tarihi" , *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1953.

³⁷ Michael A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London: Oxford University Press, 1972.

manasında gelmeyeceğini vurgulamıştır.³⁸ Suraiya Faroqhi ise bu dönemde nüfus artışının yaşandığını ancak bununla birlikte bu artışın bir nüfus baskısı boyutuna ulaşacak kadar ileri boyutta olmadığını savunur. Ona göre, köyden kente göç incelenirken köyün itici faktörleri (push factors) yerine, şehrin cazibesine (pull factors) bakmak gereklidir.³⁹ Oktay Özel ise nüfus artışı konusunda yaptığı araştırmalarla XVI. yüzyılın ikinci yarısında incelediği Amasya bölgesinde %40'luk bir nüfus artışı tespit etmiştir. Özel'in çalışması sonrası vardığı sonuç, Anadolu'nun ekserisinde ortalama %20 ila %40 arasında nüfus artışı olduğudur.⁴⁰ Bu ise nüfusun bir anda fazlaca büyüdüğü ve toplumda muhtelif problemlere yol açacağına delalettir.

Bursa'nın Celali isyanları sırasındaki nüfusundan bahsetmeden önce kısaca Osmanlı tarihçilerinin nasıl nüfus tahmininde bulduklarından bahsetmek faydalı olacaktır. Özellikle klasik dönem Osmanlı tarihi için düzenli tutulmuş nüfus kayıtları maalesef mevcut değildir. O yüzden bu konuda araştırma yapan tarihçiler öncelikle potansiyel vergi miktarının hesaplandığı tahrir defterleri ile seyahatname yazan Avrupalı seyyahların kaba tahminleri ile nüfus hesaplaması yapmaya çalışmaktadırlar. Tahrir defterlerinden nüfus tespiti yaparken öncelikle hane sayısına bakılır. Defterde mevcut hane sayısı genellikle bir hanenin ortalama beş kişiden oluştuğu varsayımı ile beş ile çarpılır. Sonucunda çıkan rakamın defterin ihtiva ettiği bölgenin yaklaşık nüfusunu verdiğine karar kılınır. Bu x5 tekniği kıymetli araştırmacı Ömer Lütfi Barkan'ın tarih bilimine katkısıdır.⁴¹ Barkan'ın bu teorisi Klaus Liebe-Harkot'un çalışmasında gayet makul bir biçimde kanıtlanmıştır. Çalışmasında üç adet tereke defterini inceleyen Liebe-Harkot, sonuç olarak üç defterde çocuklu murislerin oranının toplam murisler arasında %41, %44 ve %54 olduğuna ulaşmıştır. Ayrıca yine bu çalışmaya göre 1 ve 2 çocuklu murislerin oranı 3 ve daha fazla çocuklulara göre daha fazladır.⁴²

x5 metodunun yanı sıra, deftere hane dışında mücerret olarak yazılan bekârlar hane sayısının 5 ile çarpımından çıkan sonuç ile toplanır, böylelikle şehirdeki vergi

---

³⁸ Huricihan İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

³⁹ Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed: Halil İncalçık ve Donald Quatered, İstanbul: Eren Yayınları, 2004, s. 435.

⁴⁰ Oktay Özel, "Population Changes in Otoman Anatolia during the 16th and 17th Centuries: The "Demographic Crisis" Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, Vol: 36 No 2, England: Cambridge University Press, 2004, s. 186-187.

⁴¹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 112. Bu konuda pek çok tartışma da mevcuttur. Örneğin Halil İncalçık, nüfus konusunda doğruya en yakın oranın x9 ile verileceğini savunmuştur. "Halil İncalçık, "XVI. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar" s. 45.

⁴² Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, ss. 112-113.

yükümlüsü nüfus tahmin edilir. Doğal olarak vergi yükümlüsü olmayan kişiler temel amacı vergiyi hesaplamak olan bu defterlere ekseriyetle yazılmazlar. Problemin çözümü ise vergiden muaf olanların yani “askeri” sınıfın –ki içinde askerler ve yöneticiler haricinde seyitler, derbentçiler vs. gibi pek çok sınıf da dâhildir- toplam nüfusun %10’u kadar olacağı tahminiyle sağlanmıştır. Yöntem özetle şu şekildedir. Defterde yazan hane miktarının beş ile çarpımı + mücerret sayısı + %10(hane miktarının beş ile çarpımı + mücerret sayısı)= tahmini şehir nüfusu. Biz de çalışmamızda bu yöntemi esas alacağız.

Celali isyanlarının yaşandığı dönemde, 16 yüzyılın ikinci yarısından 17. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar, nüfus tahmini yapmak gerçekten çok zordur. Çünkü bu dönemde Osmanlı kayıtları da, pek çok şey gibi dönüşüm geçirmiştir. Evveliden beri tutulan tahrir kayıtları yerini avarız kayıtlarına bırakmıştır. Avarız da daha önceden bahsedildiği üzere vergi amaçlı tutulan bir kayıttır. Lakin Avarız kayıtlarında geçen “hane” kavramı tahrirlerde geçen “hane” kavramı ile aynı şeyi ifade etmemektedir. Yani başka bir deyişle, “hane” kavramı aileyi ifade etmekten ziyade vergi için kullanılan bir terime dönüşmüştür. Bu durum ise en azından 17. Yüzyılın başlarında nüfusu tespit etmeyi daha da zorlaştırmıştır.⁴³

Bütün bu zorluklara rağmen, incelenen dönemde Bursa şehrinin yapısını ve o günkü sosyo-ekonomik durumu anlayabilmek için Bursa’nın 16. Yüzyılda artan nüfusu ve 17. Yüzyılda “azalan” nüfusunu, sebeplerini derinlemesine incelemek gerekecektir. Bu inceleme yapılırken tahrir defterlerinde mevcut bilgiler ve mezkûr konuda yapılan akademik çalışmalar esas alınacaktır.

Bursa nüfusunun tahmini için elimizdeki ilk kaynak 1487 (Evâsıt-ı Safer, 892) tarihli Hüdavendigâr Livası mufassal tahrir defteridir. Lakin defterde hayli problemli bilgiler sunulmaktadır. Defterde Bursa mahallelerini ihtiva eden kısım tam değildir. Bu sebeple defterden temin edilen veriler değerlendirilirken dikkatli olmak gerekmektedir. Defterde Bursa şehri 6457 hane olarak kaydedilmiştir.⁴⁴ Bu da tahminen Bursa nüfusunun 32,285 civarlarında olduğunu ifade eder.

Bursa nüfusu hakkında bilgi veren ikinci, güvenilir olarak ise birinci defterimiz 1530 tarihli Hüdavendigâr livası mufassal tahrir defteridir. Defter yalnızca hane sayısını vermekle yetinmemiş, Bursa’nın yanı sıra sancağın tamamının nüfus yapısını

⁴³ Haim Gerber, *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, Jerusalem, The Hebrew University Press, 1988, s. 5-6.

⁴⁴ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 113.

derinlemesine müşahede etmeye olanak vermiştir. 1530 tarihli deftere göre şehirde 147 mahalle ve 3 cemaat vardır. 6068 hane ve 1587 mücerret vardır. Bu da vergi mükelleflerinin toplamda takriben 32,167 kişi olarak hesaplanmasına olanak vermektedir. Şehirdeki vergiden muaf nüfusu tahmini ve genel temayüle uygun şekilde %10 olarak hesaba dâhil ettiğimizde, 1530 yılında Bursa nüfusunun tahminen 35,383 olduğuna kanaat getirebiliriz. Ayrıca defterde mevcut diğer verilere de bakacak olursak şehirde 199 imam, 114 müezzin 270 *odayan* mevcuttur.⁴⁵

16. Yüzyılda Bursa nüfus verilerini muhtevi bir diğer kaynağımız da 1573 (981) tarihli Bursa mufassal defteridir. Tezde savunulan aşırı nüfus büyümesi, şehirleşmenin buna bağlı olarak artması, asayişin bozulması ve buna bağlı olarak eşkıyalığın yaygınlaşması, fiyat artışları ve benzeri pek çok problemin sebebinin Bursa şehri açısından kaynağı bu defterdir. Deftere göre Bursa nüfusu iki katı civarında artmıştır. Şöyle ki, defterde 12.908 toplam nefer sayısı yazılmıştır.⁴⁶ Ancak bunların ne kadarının evli ne kadarının bekâr olduğu kaydedilmemiştir. Dolayısıyla 1573 tarihli defterin verilerinden bekâr erkek nüfusu tahmin etmek zorunda kalınacaktır. Bunun için tercih edilen yöntem bir önceki kayıttaki oranı temel alarak tahminde bulunmak olacaktır. Şöyle ki, 1530 tarihli defterde 6068 hane, 1587 mücerret kaydı vardır. Yani toplam 7655 neferin 1587'i mücerrettir. Dolayısıyla bu oran olduğu gibi 1573 tarihli verilere uygulandığında hane sayısı 10.232 bulunurken, mücerret sayısı ise 2676 olarak bulunmuştur. Ancak mezkûr dönemde genç nüfus oranının bir önceki tahrir kaydına göre daha fazla olacağı tahmini ile mücerret sayısının 2908 olduğunu söylenebilir. Yapılan bu kaba hesap ile şehirdeki hane sayısı 10.000, mücerret sayısı 2908 olduğu varsayımında bulunabiliyoruz⁴⁷. Yani, 1573 yılında Bursa nüfusu 52.908 vergi yükümlüsü, takriben 5290 muaf, toplam 58.198 kişidir. Eğer bu artış hızı sabit kaldı ise şehrin 17. yüzyılın ilk yıllarında Bursa nüfusu yaklaşık 70.000 civarlarındadır.⁴⁸

---

⁴⁵ Ö. Lütfi Barkan, E. Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara, TTK Basımevi, 1988, ss.1-70. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 113-116. Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, ss.15-17.

⁴⁶ Ö. Lütfi Barkan, E. Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, s. 1-70. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 116.

⁴⁷ 1530'da 270 adet bekar odası varken 1573 te bekar odalarının sayısı 808'e yükselmiştir. Bu da bize şehirdeki mücerret nüfusun daha da yükseldiğini gösterir

⁴⁸ Özer Ergenç, bu verilerle nüfus hesabını daha farklı yapmıştır. Ona göre 12.908 neferin %10'u mücerredir. Dolayısıyla Ergenç'in hesabına göre 1573'te Bursa nüfusu 59.380 vergi yükümlüsü olmak üzere yaklaşık 65.318'dir. Ancak o da 16. Yüzyıl sonlarında nüfusun 70.000 civarlarında olduğunu, yani nüfusun 43 yılda iki katını aşacak derecede hızla büyüdüğünü savunur. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 116- 177.

1530'dan 1573'e kadar olan bu hızlı nüfus artışı doğal olarak şehirde yeni mahallelerin kurulmasına, var olan mahallelerin büyümesine ve artan bekâr erkek nüfusu ise daha fazla bekâr odalarının kurulmasına sebep olmuştur. 1530'da tahrir defterinde 147 mahalle ve 3 cemaat kayıtlıyken, 1573'te mahalle sayısı 177'ye çıkmıştır. Ancak 40 yılda 30 mahalle teşkil edilmemiştir. Aslında 1530'larda vergi yükümlülüğü açısından uygun birimler oluşturabilme amacıyla, birden çok mahalle bir arada yazılmıştır. 1573'te birdenbire 40 mahalle artışı tamamen olmasa da biraz da bu sebeptendir. Örneğin, birlikte yazılan Karakürlü ve Yenice mahalleleri 1573'te ayrı ayrı yazılmıştır ki, yine mahalle nüfuslarının arttığı manasına gelmektedir. Ancak en fazla büyüyen mahalleler imaretlerin olduğu mahallelerdir. Nüfusu en çok artan mahalleleri Hazret-i Emir, İmaret-i Sultaniye, Yıldırım Beyazid Han, Camiikebir, Murad Han mahalleleridir. İmaret civarlarındaki bu artış şehrin, doğal büyümenin yanı sıra ciddi miktarda göç aldığını da gösterir niteliktedir. Bu mahallelere yerleşenler imaretlerden gıda ihtiyaçlarını karşılayabildikleri gibi, mahallelerin sakinleri de belli görevler karşılığında vergiden muaf olma olanağı bulabiliyorlardı.⁴⁹

1.3.1. Nüfus Yapısı

Kuruluşundan son dönemlerine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'daki en büyük ve kalabalık şehri olan Bursa'nın, gerek ipek ve gerek diğer meta ticaretindeki öneminden daha önce bahsedilmişti. Üzerinde bulunduğu önemli yollar, üretim ve ticaret şehri olması sebebiyle Bursa üzerinde yaşayan halk sadece Müslüman Türklerden oluşmuyordu. Tabii ki tüm Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Bursa'nın da nüfusunun ekserisini Müslüman-Türk nüfus oluştursa da ihtiva ettiği gayrimüslim nüfus çeşitliliğiyle İstanbul ile yarışacak seviyedeydi. Bursa'nın gayrimüslim nüfusunu da tahrir defterlerinden ve yine seyyahların kaba tahminlerinden tespit etmeye çalışacağız.

16. yüzyıl nüfus verileri için kullandığımız 1530 ve 1573 tarihli defterlerden gayrimüslim nüfusun tespiti daha doğrusu tahmini mümkündür. Daha önce de belirtildiği gibi 1530 tarihli defterde Bursa'nın üç cemaatten oluştuğu defterde kayıtlıdır. Bu üç cemaat Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Söz edilen veriler ışığında görülmektedir ki, 1530'larda Bursa, küçük bir Yahudi nüfusu ve ondan daha da küçük Hristiyan nüfusu ile öncelikle bir Müslüman-Türk şehridir.⁵⁰

⁴⁹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 116-118.

⁵⁰ Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 16-17

1530 tarihli deftere göre, şehirdeki toplam Rum-Ortodoks Hristiyan sayısı tahminen 245 kişidir (46 hane 15 mücerret).⁵¹ Yine bu deftere göre şehirdeki toplam Ermeni Ortodoks Hristiyan sayısı tahminen 48 kişidir (9 hane 3 mücerret). Ancak Ermeniler kayıtlara Cemaat-i Ermeniyen olarak girmemiştir. Doğrusu 1530 tarihli defterde Ermeniler, Ermeni ismi ile kayıtlı değildir. Bu konuda H. Lowry'nin yorumunun doğru kabul edildiğinden biz de bu kısımda Lowry'nin yorumunu kullanmakta sakınca görmedik. Lowry'ye göre mezkûr defterde Rumların (cemaat-i Gebran) olarak yazılmasına rağmen ayriyeten bir de cemaat-i zimmiyan olarak ayrı bir kategorinin bulunması, zimmiyan diyerek kast edilenin Rumlar haricinde farklı bir Hristiyan nüfusun var olduğunu gösterir. Çünkü Yahudiler "Yahudiyan" olarak müstakilen yazılıdır. Dolayısıyla cemaat-i zimmiyan ile kastedilenler hemen her Osmanlı şehrinde olduğu gibi Ermenilerdir.⁵² Son olarak şehirdeki Yahudi nüfusu tahmini 586 kişidir (117 hane 1 mücerred).⁵³

Sonuç olarak 1530'larda tahminen 35,385 olan Bursa nüfusunun 880 kişisi gayrimüslimdi.

1573 tarihli deftere baktığımızda gayrimüslim hanelerin de nüfuslarının arttığı görülmektedir. Bunun bir sebebi İber Yarımadası'ndan getirilen Seferad Yahudileri iken bir sebebi de Anadolu'da artan karışıklıktan ötürü göç eden ya da mecbur kalan Ermenilerdir.

Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı nüfus hesaplarında bir yandan tahrir defterlerini kullanırken bir taraftan da seyyahların kaba tahminlerine bakılmaktadır. Ancak kaynaklar metodolojik açıdan hayli problemlidir. Problemler şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle seyahatnameler düzenli kaynaklar değildir. Seyyahların ekseriyeti gidecekleri bölge için yola çıkmadan evvel burayla alakalı daha önce yazılmış seyahatnamelere göz atmaktadırlar. Bu ise anlatılarında ön yargılı olmalarına hatta kopya çekmelerine vesile olmaktadır. Yanı sıra seyyahlara geldikleri bölgelerde refakat ya da

---

⁵¹ 'an mahalle-i Subaşı, nam-ı diğer Maksen cemaat-i gebran 13 hane ve 8 mücerret.

'an mahalle-i Kuru Çeşme 'an cemaat-i Gebran 14 hane ve 3 mücerret.

Mahalle-i Bazar Kapı; Gazi Hüdavendigâr ve Bayezid ve

Germiyanoğlu vakfından müteferrik zimmiler 19 hane ve 4 mücerret. Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa* s. 16-17

⁵² Cemaat-i Zimmiyan ; 4 hane ve 5 kiracıyan hane 3 mücerret. Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 17.

⁵³ 'an mahalleyi Kuru Çeşme Yahudiyan 117 hane, 1 Mücerret. Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 17.

kılavuzluk eden onun dilini bilen biri olmaktadır. Dolayısıyla, Osmanlı topraklarına gelen Avrupalı seyyahların yollarında kılavuzluğu genellikle zimmiler yapmıştır. Seyyahların, kılavuzların ön yargılarından fazlasıyla etkilenebilecekleri açıktır. Aynı zamanda konuşulanların büyük kısmını anlamayan bu seyyahların, aldıkları bilgilerin doğruluğunu test etme imkânları yoktur. Ayrıca pek çok seyyah seyahatnamesini seyahati bittiğinde yazmaktadır. Bu ise seyyahın kısmi hatıralarının, kendince önemli gördüklerinin bu güne kalması demektir. Bütün bunlardan daha da tehlikelisi seyyahlar Osmanlı'ya gelirken belli önyargılarla gelip, belli amaçlar dâhilinde gördüklerini tarafsızlığı tartışılır biçimde yazmış ve finansörlerini yazdıkları ile tatmin etmek mecburiyeti duymuşlardır. Dolayısıyla seyyahların yazdıkları eserlerde günümüze taşıdıkları bilgileri değerlendirirken çok iyi bir süzgeçten geçirilmeli ve aynı zamanda satır araları okunarak tahlil edilmelidir.

Neyse ki, araştırmamızın Bursa şehrini ihtiva etmesi sebebiyle diğer araştırmacılardan kısmen daha şanslıyız. Çünkü seyyahların büyük kısmı –en azından dönemimiz için- doğrudan Bursa'ya gelmek için yola çıkmamışlardır. Ekseri İstanbul'a gelip, Bursa hakkında duyduklarını merak edip, en çok da kaplıcaları için bu bir günlük yola katlanmışlardır. Bursa şehrine gelmek seyyahların gelmeden önce akıllarında olmadığı için, ülkelerinde Bursa hakkında ön araştırma yapmaya gerek duymamışlardır.⁵⁴ Dolayısıyla daha az ön yargı ile yola çıkmışlardır demekle bir sakınca yoktur.

Bursa'ya gelen seyyahların hemen hepsi geldikleri dönemde mevcut gayrimüslim nüfusunu kaydetmişlerdir. Bu kısımda sadece dönemimizde Bursa'ya gelip Bursa'nın gayrimüslim nüfusu hakkında seyahatnamelerine notlar düşen seyyahların verdikleri bilgiler değerlendirilecektir. Ancak yine de seyahatnamelerden alınan bilgilerin değerlendirmelerinde mümkün olduğu kadar fazla tenkit kullanılacaktır.

16. yüzyılın başında Pera'ya yerleşen Floransalı tüccar Giovanni di Francesco Maringhi'nin notlarından edilen bilgilere göre Bursa'da çok sayıda İtalyan tüccarın olduğundan bahseder. Tüccarların hemen hepsi ipekli ticareti yapmaktadır.⁵⁵ Bu bilgiler bildiklerimize ters düşmemektedir. Bursa'da pek çok handa yurtdışından gelen tüccarlar –en fazla İtalyan ve İranlı- bulunmaktadır ve tüccarların bir kısmı Bursa'ya yerleşmişlerdir.

---

⁵⁴ H. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 15.

⁵⁵ H. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s.: 25

Yine 1546 yılında Bursa'ya gelen Fransız Pierre Belon, Bursa için bir nüfus tahmininde bulunmaktan kaçınsa da Bursa'nın genel olarak İstanbul'dan daha kalabalık bir şehir olduğunu yazmıştır.⁵⁶

1550 yılında Bursa'ya gelen Alman asıllı Hirenonymus Beck, Hristiyanlardan özellikle bahsetmiş, Olympus dağına ayriyeten vurgu yapmıştır. Olympus dağına Türklerin Geishis Dage [Keşiş Dağı], Rumların ise "Mons Kolgeron" dediklerini her ikisinin de anlamının keşişlerin dağı olduğunu vurgular. Osmanlı idaresinde Uludağ'da halen manastır geleneğinin devam ettiği bilgisini bizlere ulaştırır.⁵⁷

1576 senesinde Bursa'ya gelen diğer bir Alman Stephan Gerlach şehirde iki adet kilisenin varlığından bahseder. Bunlardan biri Kutsal havariler kilisesidir ve 1000 Hristiyan'a hizmet vermektedir. Diğeri ise Saint Nikolas'a adanmış bir kilisedir fakat burada ayinler düzenli olmamaktadır. Bunların yanı sıra seyyahın verdiği en önemli bilgilerden biri de gayrimüslimlerin bir ya da iki tane daha kilise talebidir. Ancak bunun nüfusun çok olmasından ziyade kiliseye ulaşımın zorluğundan dolayı olduğunu belirtmiştir.⁵⁸

1588'de Bursa'ya gelen Alman Reinhold Lubenau, nüfus açısından önemli bilgiler vermiştir. Verdiği bilgiler hem elimizdeki tahrir kayıtlarıyla hem de Evliya Çelebi'nin verdikleri ile örtüşmektedir. Reinhold :

"Şehir sakinleri arasında Türkler ve Yahudiler çoğunlukta, her iki topluluğun da [şehirde] kendilerine ait mahalleleri var. Bunun yanında sadece çok az Hristiyan şehirde yaşıyor" der.⁵⁹

Bursa'da yaşayan Rumlar hakkında bu kadar çok bilgi varken Ermeniler ile ilgili bilgimiz sınırlıdır. Ancak gerek Bursa ve gerek Anadolu'nun ekseriyeti için Ermeniler hakkında en çok bilgiyi veren Ermeni asıllı Polonyalı Simeon'dur. Simeon 1609'da Bursa'yı ziyaret etmiş ve Bursa Ermenileri hakkında kayda değer bilgiler vermiştir. Simeon şehirde 300 hane ermeni olduğunu ve bunların küçük bir adet kilisesi olduğunu belirtmiştir.⁶⁰ Ancak bu konuda Simeon'un verileri tehlikelidir. 300 hane Ermeni yaklaşık 1500 Ermeni'ye tekabül eder ve bu sayı bize fazlasıyla abartılı gelmektedir. Fakat

⁵⁶ H. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 26

⁵⁷ H. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 43

⁵⁸ H. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 43-44.

⁵⁹ H. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 27

⁶⁰ H. Lowry *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 47-48

yukarıda da belirttiğimiz üzere Celali İsyancıları sırasında artan Ermeni nüfusunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

Seyyahların nüfus hakkında notlarını, yorulmak bilmeyen seyyah Evliya Çelebi ile noktalamak doğru olacaktır. 1640'ta Bursa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, tüm şehirde 166 Müslüman, 7 Ermeni, 9 Rum, 6 Yahudi ve 1 Kıpti mahallesinin mevcut olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca Sultan Murad'a giden yol üzerinde bir de miskinler mahallesi olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Ayrıca Evliya Çelebi şehirde toplam 20.000 hane olduğunu iddia eder. Bu rakam abartı gibi gelse de 1573 nüfus sayısına paralellik göstermektedir.

17. yüzyıla gelindiğinde yukarıda da bahsettiğimiz üzere Osmanlı merkezi yönetimi tahrir defterlerini tutmayı bırakmıştır. Yerine yeni vergi sisteminin mecbur bıraktığı *avarızhane* defterleri tutulmuştur. Ancak avarız defterlerinde yer alan "hane" terimi, tahrir defterlerindeki "hane" teriminden farklıdır. Tahrir defterlerinde yukarıda belirttiğimiz üzere bir hane bir aileye (takriben 5 kişi) tekabül ederken, avarız defterlerinde durum oldukça farklı ve karışıktır. Bu değişim ve karışıklık ise 17. Yüzyıldan itibaren yapılan nüfus tahminlerini daha müphem hale getirmektedir.

17. yüzyıldan itibaren "hane" terimi bir aileden ziyade bir vergi ünitesini kast etmek amacıyla kullanılmıştır. 1675-6 senesinde Ahmet Çavuş isimli bir vatandaşın mahkemeye verdiği dilekçe ile 17. Yüzyılda "hane" kavramının neyi ifade ettiğinden çok neyi ifade etmediğini daha iyi anlamamız mümkündür. Ahmet Çavuş, dilekçesinde oturduğu evin değerinin bir haneden çeyrek haneye indirilmesini talep etmiştir.⁶² Ödeme zorluğu, ekonomik yetersizlik gibi sebeplerle iletilen bu tarz talepler genellikle yöneticiler tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak bu dilekçeden anlaşılan Ahmet Çavuş'un evinde yaşayan kişi sayısında hiç bir azalma olmamasına rağmen ödeme zorluğu sebebiyle vergi indirimi talep edilmiş ve sonuç olarak hanesi çeyrek haneye düşürülmüştür.

Dolayısıyla bu kısımda şimdilik sadece Haim Gerber'in 17. Yüzyıla dair nüfus tahminleri verilecektir. Gerber'e göre 1631 de Bursa nüfusu 19.714, 1640'da ise 23.927'dir. Ancak kendisi de bu tahminlerde problemler olduğunu kabul etmiştir.

---

⁶¹ Hasan B. Öcalan, *Seyahatname'ye Göre Ruhaniyetli Şehir Bursa*, Bursa: Bursa İl Özel İdaresi, 2012, s. 22.

⁶² Haim Gerber, *Economy and Society*, s. 6.

Bursa’da böylesi büyük bir nüfus düşüşünün ancak büyük birkaç felaket neticesinde olabileceğini belirten Gerber, böyle bir bulguya ulaşamadığını söyler.⁶³

Yukarıda da bahsedildiği üzere avarız hane kavramı kişi sayısı olarak önceki dönemlerdeki tahrir kadar net bilgi sunmamaktadır. Yine bir örnek daha verecek olursak, 1671’de Bursa’da Azeb Bey mahallesi 46 gerçek hane kayıtlara 15 avarız hanesi üzerinden geçmiş yani bir avarız hanesi 3,2 gerçek haneye tekabül etmiştir. Ancak yine aynı tarihte Filedar Köyünde 191 gerçek hane sadece 20 avarız hanesi olarak kaydedilmiştir. Bu oran baz alınacak olursa bir avarızhanesi 9,5 gerçek haneye tekabül edecektir.⁶⁴ Bu iki örnek ile anlaşılacağı üzere 17. Yüzyılda Bursa nüfusunu tahmin etmek elimizdeki veriler ile pek mümkün olmayacaktır. Ancak dönemde Bursa’ya gelen seyyahların bizlere temin ettiği doğruluğu şüpheli bilgiler belki 17. Yüzyıl Bursa nüfusu hakkında bir fikir verebilir. 1640 yılında Bursa’ya gelen Evliya Çelebi, Bursa’da 20.000 ev olduğunu söylemiştir.⁶⁵ Nüfusun birden 100.000’e çıkması abartılı olsa da Gerber’in iddia ettiği kadar bir düşüş yaşanmadığı ortadadır. Zaten böylesi bir kritik nüfus azalması büyük bir afet olmaksızın mümkün olmayacaktır ki dönemde büyük bir afete kayıtlarda rastlamamak pek mümkün değildir.

---

⁶³ Haim Gerber, *Economy and Society*, s. 12-13.

⁶⁴ Zeynep Dörtok, *Bursa'nın Kent Dokusu Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (17. yy.)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2001, s. 67.

⁶⁵ Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s.48.

İKİNCİ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARI VE TARİHSEL ARKA PLANI

1. CELALİ İSYANLARINA GİDEN YOL

Osmanlı tarihinde 17. Yüzyıl uzun süre duraklama dönemi olarak adlandırılmıştır. Ancak günümüzde bu isimlendirmenin yanlış olduğu tartışmaları tarihçiler arasında yaygınlaşmıştır. Sınırların genişlemesi ya da askeri başarıları merkeze alan bir tarih yazımının bu dönemi “duraklama” olarak ele alması şaşırtıcı değildir. Ancak 17. Yüzyıl boyunca tahta çıkan on padişahın altısı tahttan indirilmiş, bunlardan ikisi katledilmiştir. Yine bu dönemde bir valide sultan ve üç şeyhülislam katli de yaşanmıştır ve gerek dünyada gerek Osmanlı özelinde pek çok yenilikler, değişimler de görülmüştür. Bu kısımda bu değişimler, dönüşümler ve geç 16. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı’da Celali isyanlarına giden yol ele alınacaktır.

Dünya tarihinde *17. Yüzyıl Krizi* adı verilen bir dönem vardır.⁶⁶ Üzerinde fazlaca tartışmalar bulunan dönemin Osmanlı İmparatorluğu’nu da çok fazla etkilediği savunulmaktadır.⁶⁷ Dönemde Osmanlı İmparatorluğu bir çöküş ya da duraklama evresine girmemiş, sosyal ve ekonomik hatta idari bir takım değişimler yaşamış ve değişimler toplumda farklı tezahürler ortaya çıkarmıştır. Değişimleri ve dönemin şartlarını iyice tahlil etmeksizin Celali isyanlarını anlamak mümkün olmayacaktır. Bu kısımda maddeler halinde değişimler üzerinden Celali isyanlarına giden yol ele alınacaktır.

---

⁶⁶ 17. Yüzyıl Krizi için bkz. E. J. Hobsbawm, “The Crisis of the 17th Century”, *Past & Present* No.6, Oxford University Press, 1954, s. 44-65.

⁶⁷ 17. Yüzyıl Krizi’nin Osmanlı İmparatorluğu’na etkileri için bkz. Halil İnalcık, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London, Variorum Reprints, 1985, V, s. 283-285; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300 – 1600*, Ankara, YKY, 2016; Mehmet Öz, *Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul, Dergah Yayınları, 1997; Oktay Özel, “17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: ‘Mufassal’ Avarız Defterleri”, XII. Türk Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler, vol. III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999; Linda Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy; Tax Collection and Finance Administration in the Otoman Empire 1560-1660*, Leiden, E.J. Brill, 1996, s. 1-21.

1.1. Savaşlar ve Ekonomik Buhran

16. yüzyıla kadar en iyi organize olmuş, en etkili ve en güçlü ordulardan biri olan Osmanlı ordusu, yüzyılın sonlarına doğru iki cephede birden savaşılmaya başlamıştı. Bir yandan doğuda İran ile mücadele eden Osmanlı ordusu (1578-1590, 1603- 1639) bir yandan da Macarlar ile literatürde “uzun savaş” olarak nitelendirilen bir savaşın içine girmişti (1593-1606). 1578-1590 arasındaki savaşlar sonucu İran’a karşı Osmanlı büyük zaferler elde etmiş ve geniş topraklar kazanmış olsa da hem kazanılan toprakları uzun süre elde tutamamış hem de savaş ekonomisine çok zarar vermişti. Dönemin sadrazamlarından Siyavuş Paşa, 1588’de gelirlerin, harcamaların üçte biri oranında açık verdiğini kaydetmiştir.⁶⁸ Bütçe açığının yanı sıra savaşların Osmanlı’ya olan en önemli olumsuz etkilerinden birisi de savaşlar sırasında çok sayıda *sekban* kullanılması ve savaş sonunda sekbanların ellerinde silahları ile terhis edilmesi idi.

Doğu cephesinde bunlar olurken hemen aynı yıllarda batıda Macarlar ile girişilen mücadele Osmanlı ekonomisi için daha yıkıcı olmuştur. *Askeri devrim*⁶⁹ olarak nitelendirilen bir takım teknolojik gelişmeler savaş meydanlarında pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Bu zamanlarda bir takım teknolojik gelişmeler neticesinde kullanımı eskiye nazaran daha da pratikleşmiş olan tüfek savaş meydanlarında daha sık rastlanır hale gelmiştir. Osmanlı kaynaklarında *tüfeng-endaz* olarak isimlendirilen ateşli silahlar ile kuşatılmış birliklerin sayısı her geçen gün savaş meydanlarında artmıştır. Macar ordusu ile mücadele edebilmek için Osmanlı merkezi yönetimi kendi ordusunda da ateşli silah ile teçhiz edilmiş piyade birlikleri bulundurmaya zorunda kalmış⁷⁰ ve kısa

---

⁶⁸ William J. Griswold, *Anadolu’da Büyük İsyân 1591-1611*, (çev. Ülkün Tansel), İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2011, s. 19-21. Sinan Paşa’nın İran seferinde Trablusşam’ın vergi gelirinin yarısı (takriben 50.000 Flori) doğrudan orduya aktarılmıştır. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı- İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993, s. 39.

⁶⁹ Askeri devrim tartışması hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Clifford J. Rogers, “The Military Revolution in History and Historiography”, in *The Military Revolution Debate*, ed. Clifford J. Rogers, Westview Press, 1995, 1-10. Osmanlı tarihi açısından askeri devrim tartışmaları için bkz. Rhoads Murphy, *Ottoman Warfare, 1500-1700*, London, UCL Press, 1999; Gabor Agoston, *Guns for the Sultan; Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2005.

⁷⁰ Uzun savaş esnasında Osmanlı vezir-i azamı Mehmed Paşa savaş meydanından merkeze şu talepte bulunmuştur: “... mel’ûnların [Habsburg kuvvetleri] askerleri ekser piyâde ve tüfeng-endaz olmağla asâkir-i islâmın ekseri atlu olup piyâdesi az olduğundan gayri tûfenge mü’tad üstâdları nâdir olmağla hîn-i mukâbelede ve kal’â muhâsarasında azîm ızdırab çekilür. (...) nihayet yarar tûfeng-endaz yeniçeri ağaları kulları ile muaccelen irsal oluna.”⁷⁰ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s. 71. (Bu telhis hakkında Özgür Kolçak, Barkey’den farklı bir yorum yapmıştır. Öncelikle o bu telhisin sahibinin Veziri Azam Mehmet Paşa değil, Yemişçi Hasan Paşa olduğunu söylemiş, daha sonra ise Osmanlı’nın piyadesinin az olmadığına sadece paşanın kumandasındaki piyade sayısının az olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla yanlış tahlil edilen bir telhis olduğu kanısındadır. Özgür Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-*

vadede kârlı olan bu düzenleme uzun vadede ekonomik, siyasi ve askeri sistemde bir takım değişikliklere sebep olmuştur.

Rakiplerine karşı başarı sağlamak isteyen Osmanlı, tüfek kullanabilen⁷¹ ve piyade olan yeniçeri ordusunu büyütüştür. 1550’de 13.000 olan yeniçeri sayısı, 1600’de neredeyse üç kat artarak 38.000’e ulaşmıştır.⁷² Bu da merkezi hazineden üç kat daha fazla nakit akçe çıkması manasına gelmektedir.

Yeniçeri sayısındaki artış da yeterli gelmemiş olacak ki bu dönemde savaşlarda *sekban* adı verilen ücretli askerlerin kullanımını artmıştır. Genellikle *levendât* adı verilen genç, bekâr, işsiz erkeklerden oluşan bu gruplar savaş zamanı ücretli asker olarak istihdam edilirken, savaş sonrasında terhis ediliyordu. Anadolu’da eli silah tutan gönüllü gençleri orduya dâhil etmek Osmanlı İmparatorluğunun bu dönemde geliştirdiği bir taktik değil, aksine kadim bir gelenektir. Daha önceleri padişahın “*garip yiğitler*” diyerek tatlı bir dille sefere çağırıldığı bu genç nüfusun miktarı 16. Yüzyılın ortalarından itibaren tedricen artmış ve yüzyılın sonlarında ordunun ihtiyacını aşacak boyuta ulaşmıştı.⁷³ Bu işsiz genç ve bekâr kitlenin ya da “artık nüfusun” istihdam sorunu bu dönemde yaşanan pek çok problemin temel sebebi olmuştu. Ellerinde silahları ile işsiz kalan bu gençlerin çok az kısmı köylerine dönmeyi tercih ederken büyük kısmı çareyi bir bey kapısında ya da eşkıyalıkta aramaktaydı⁷⁴, ki ileride bahsedileceği üzere aralarında pek fark bulunmamaktadır. Ayrıca sekbanların savaş için yola çıkıp, yolun yarısına gelmeden savaş mahalline gitmeyip eşkıyalığa kalkıştıkları da görülmüştür.⁷⁵

Piyade ordusunu büyüten Osmanlı, haliyle bu büyümeyi dengelemek için artık savaş meydanlarında eskiye nazaran pek işlevsel olmayan sipahi ordusunu küçültme yoluna gitmiştir. Bu durum ise kısa süre içerisinde bazı karışıklıklara sebep olacaktır. Özellikle Haçova Savaşı sonrası devletin sipahilere karşı net bir tutum içine girdiği gözlemlenmektedir. Uzun savaşlar sırasında, savaş meydanlarının bahadır savaşçıları

64Osmanlı Avusturya Savaşları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: 2012, s. 80.

⁷¹ Tımarlı sipahiler hem at üzerinde tüfek kullanamıyorlar, hem de savaş meydanlarındaki prestijlerini tüfeğin yağ ve barutunun elbiseleri üzerinde oluşturacağı kirler ile zedelemek istemiyorlardı. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, Ankara: TTK Yayınları 2013, s. 115.

⁷² Halil İnalçık, “Military and Fiscal Transformation”, s. 289. 1598 yılında Karaman’da *kapusuz sekbanlar* ile suhteler ve diğer eşkıya grupları birleşerek üç bin kişilik bir kuvvet halinde isyan etmişlerdir. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları*, İstanbul, YKY, 2017, s. 345.

⁷³ Mustafa Akdağ, *Dirlik Düzenlik Kavgası*, s. 16.

⁷⁴ Halil İnalçık, “Military and Fiscal Transformation” s. 294, Griswold, *Anadolu’da Büyük İsyân*, s. 40.

⁷⁵ Barkey, *EşkİYalar ve Devlet*, s. 159.

artık köprü, yol yapımı gibi basit işlerde kullanılmaya başlamışlarsa da sipahilere en öldürücü darbe Haçova Savaşı sonrası Çağalzade Sinan Paşa tarafından vurulmuştur. Savaşın hemen sonrasında ani bir yoklama yaparak o anda orada olmayanları firari ilan eden Sinan Paşa, pek çok tımarlının tımarının elinden alınmasına sebep oldu. Haçova'da bulunup yoklama esnasında orada olmayanların yanı sıra, savaşa hiç gelmemiş olanlar da bu cezadan paylarına düşeni aldılar. Tımarlılar elbette bu ani ve sert yaptırımın altında yatan sebepleri görebilecek kabiliyette insanlardı. Bunun bir cezalandırmadan ziyade, yeni bir sisteme geçiş olduğunu tahlil edebiliyorlardı.⁷⁶ Haçova sonrasındaki bu gelişmeler maalesef sadece imparatorluğun batısında görülmüyordu. Aynı sıralarda askerinin bir kısmının Macar sınırına gönderilmesinin yanı sıra bir kısmının İran üzerine giden Nasuh Paşa'ya ve diğer bir kısmının da ileride çok kez bahsi geçecek olan Anadolu'daki kaos ortamının çözülmesi için görevlendirilen Üveys Paşa oğlu Mehmed Paşa emrine verilmesi de bir kargaşa yaratmıştı. Bu sırada her paşa, diğer paşanın yanında sefere giden askerleri kaçak ilan etmiş ve dirliklerini alarak yanında bulunan askerlere vermişti. Bu durum da daha sonra bir hak arayışı mücadelesine dönerek askerler arasında çatışmalara yol açmış ve eşkıyalığın artışında önemli bir rol oynamıştı.⁷⁷ Bu mâzul sipahiler Anadolu'ya dönerek yeni sistem içinde kendilerine yer bulmaya çalıştılar. Ancak bu arayışta en yaygın ve pratik metotları, hali hazırda var olan Celali ordularına komuta etmek oldu. Devlet ile pazarlık masasına oturarak yeni görevler edinmenin en kestirme yolu da bu idi.⁷⁸ Bu suretle dağlardaki eşkıyalar kasaba ve daha sonra şehir kuşatacak ve hatta Osmanlı ordularını alt edecek kadar büyük güce ulaştılar.

Merkezi ordunun büyümesi ve savaş maliyetleri devletin nakit ihtiyacını arttırmıştı. Bu nakit ihtiyacı bir takım yeni vergilerin tedavüle girmesini ve yeni toprak sistemlerinin uygulanmasını gerektirmiştir.

1.2. Yeni Vergiler ve Toplanma Usulleri

Bir önceki bölümde bahsedilen savaşların ekonomik maliyeti, askeri sistemdeki değişimler ve ileride bahsedilecek olan nüfus büyümesi, iklim problemleri ile asıl konumuz olan Anadolu'daki kargaşa ortamı devleti yeni nakit kaynaklar bulmaya mecbur etmekteydi. Bunların yanı sıra dünyada meydana gelen bazı yenilikler de imparatorluğu

---

⁷⁶ William J. Griswold *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 38-39.

⁷⁷ M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1944, s. 13.

⁷⁸ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s. 145-148.

bu karara iten bir diğerk güçtü. Amerika kıtasının keşfi, yenedünyadan Avrupa'ya gelen gümüş ve bu gümüş bolluğunun meydana getirdiğı enflasyon, devleti yeni gelir sahaları bulmaya mecbur kılan dış etkenler olarak nitelendirilebilir.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu bu problemlili sürecin üstesinden gelebilmek için yüzünü millete dönmüş ve bir takım yeni vergiler salmıştır. Osmanlı yöneticilerinin var olan vergileri arttırmak yerine yeni vergiler koyması düşündürücüdür. Bu yolun seçilmesindeki amaç nakit ihtiyacını karşılamanın yanı sıra vergiyi toplumun tüm kesimlerine yayabilmek olarak düşünülebilir. 17. Yüzyıldan önceki vergi sisteminin daha çok üretimden alınırken sürekli hale gelen *avarız* vergileri ile vergi tüm nüfusa yayılmış olmakla beraber hazineye nakit para kaynağı oluyordu.⁷⁹

Avarız vergisi sadece Osmanlıya mahsus bir vergi türü değildi. Bu vergi sistemi çağdaşı olan hemen her devlette görülmekteydi. Savaş ya da afet zamanlarında halktan toplanılan ekstra vergiler o dönem her yerde rastlanabilir bir vergi türüydü. Ancak uzun savaşlar sırasında her yıl alınan bu vergiler savaşlar bittikten sonra da alınmaya devam edilmişti.⁸⁰ Devlet yeni vergilendirme politikasını, yeni bir vergi türü ortaya çıkararak icra etmek yerine, var olan olağanüstü hal vergisini sürekli hale getirerek icra etmişti. Böylelikle 17. Yüzyılda hazinenin en büyük gelir kalemi avarız vergileri olmuştu.⁸¹

Sonuç olarak vergi sistemindeki bu değişim bir takım sosyal problemleri de beraberinde getirmişti. Toplumun büyük kısmı vergilerini ödemekte zorluk çekmişti. Pek çoğı tefecilere (*ribahur*) başvurmuş yüksek miktarda faizler karşılığında borç almışlardı.⁸² Bursa'da da incelenen dönemde vergileri ödemeye muktedir olunmadığından dolayı avarızhane miktarının düşürülmesi gibi istekler sicillere yansımışsa da⁸³ böylesi ağır faizli borçlanmalara rastlanmamaktadır. Avarızhane vakıfları ya da para vakıflarından pek çok nakit alımı olmuştur. Ancak faiz oranının yani *çuha bahasının* %10-15'i geçmediğı görülmüştür.⁸⁴

---

⁷⁹ Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare*, s. 189.

⁸⁰ İnalçık, "Military and Fiscal Transformation", s. 313-315.

⁸¹ Linda Darling, *Revenue Raising*, s. 27. Yüzyıl sonunda Bursa'da avarız türü vergiler hakkında detaylı bilgi için bkz. Cafer Çiftçi, "Osmanlı –Avusturya Savaşları Esnâsında Bursa Halkının Avarız Türü Vergi Yükünden Örnekler", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, 2000, ss. 247-268.

⁸² 1602 senesinde Tokat'ta faiz oranının %360'a ulaştığı tespit edilmiştir. Akdağ, *Dirlik Düzenlik Kavgası*, s. 61. Ancak bu konuda Linda Darling bu tarz yargılara varılırken enflasyon oranının göz ardı edinildiğini, enflasyon ile beraber düşünüldüğünde bu vergilerin ödenmesinin düşünüldüğü kadar zor olmadığını savunmaktadır. Linda Darling, *Revenue Raising*, s. 98.

⁸³ Haim Gerber, *Economy and Society*, s. 12-13.

⁸⁴ Bursa'da faizli borç alımı ile ilgili bkz. Bursa Şer'iyeye Sicilleri (Bundan sonra B.Ş.S. olarak yazılacaktır), A-180, 17a Belge I, 29a Belge III, 43a Belge IV, 62b Belge VI.

17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu pek çok değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bunlardan biri de toprak sisteminde yaşanan *iltizam sisteminin* yaygınlaşmasıdır. Daha önceden özel vergi üniteleri için yürürlükte olan bu sistem zamanla toprak yönetiminde de uygulamaya konulmuştur. Üç yıllık süre için belirli bir ünitenin vergisini devlete nakit olarak ödeyip, daha sonra bu süre zarfında bu ünitenin vergisini toplama olarak basitçe tanımlanabilecek bu sistemin yarattığı sorunlar Bursa Yönetimi kısmında detaylıca incelendiği için burada tekrar edilmeyecektir. Ancak burada hatırlanması gereken iki husus vardır. Bunlardan ilki eski mültezim ile yenisi arasında yaşanan bir takım problemlerdir. Genellikle toplanacak verginin zamanından önce ya da sonra toplandığından birbiri ardından gelen iki mültezim ya da mütesellim pek çok defa alacak verecek kavgası etmiştir.⁸⁵ İkincisi ve daha önemli olanı ise mültezimlerin kısa sürede kârlarını maksimize edebilme isteğidir ve pek çok problemi de beraberinde getirmiş ve Anadolu'da isyanların ve eşkıyalığın artmasına sebep olmuştur. Usulsüz vergi toplamalardan eşkıyalığa kadar pek çok gayrimeşru faaliyetin altında yatan sebeplerden biri de budur.

Geç 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan ekonomik sıkıntılardan biri de fiyatlardaki artıştır. 1605'te fiyatların 1555'e göre dört kat arttığı tespit edilmiştir.⁸⁶ Bu anormal görünen artışta yüzyılın sonunda yapılan taşışlar ve enflasyon düşünülünce aslında çok da anormal olmadığı ancak yine de hatırı sayılır oranda fiyat artışı olduğu savunulabilir.

Fiyatlardaki artış iki sebebe bina edilmiştir. Birincisi Amerika'nın keşfi ile Avrupa'da bollaşan gümüşün Osmanlı'ya etkisi iken ikincisi ise 16. Yüzyılın özellikle ikinci yarısında artan nüfustur.⁸⁷ Fiyat artışlarının nedeni çalışmanın konusu dışındadır. Ancak sebebi tartışmalı da olsa dönemde fiyatların ve enflasyonun arttığı görünmektedir. Bu değişim Osmanlı toplumunu doğal olarak etkilemiştir.

Fiyat dalgalanmalarından etkilenen yerel yöneticiler kendilerine yeni kaynaklar aramışlardır. Ne yazık ki enflasyonun arttığı dönemde yerel yöneticilerin giderleri de artmıştır. Kapılarında sekban olarak pek çok levendâtı istihdam eden bu grup, ekonomik buhran ile baş edebilmek ve yereldeki gücünü koruyabilmek için reayadan abartılı vergiler almış, usulsüz yöntemlere hatta eşkıyalığa başvurmaktan çekinmemiştir.

---

⁸⁵ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s.101.

⁸⁶ Linda Darling, *Revenue Raising*, s. 37

⁸⁷ Linda Darling, *Revenue Raising*, s. 37-38, Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 28 .

Amaçları kendi güçlerini muhafaza eden, kapılarındaki büyük sekban gruplarının sürekliliklerini sağlamaktır. Çünkü kapı ordularını *kışla* usulü beslemek hayli maliyetli bir iş idi. Bir sekbanın yıllık maliyeti yaklaşık 3.000 akçe civarındaydı. Haliyle kapısında yüzlerce sekban bulunduran bir beyin bunları kendi parasıyla karşılaması pek mümkün değildi. Bu sebeple beyler -gönüllü yahut değil- sekbanlarının eşkıyalık, soygun tarzında faaliyetlerine destek veriyor ya da daha iyi bir ihtimalle görmezden geliyorlardı.⁸⁸ Adaletnameleri ile meşhur Osmanlı padişahı I. Ahmed'in bir Adaletnamesinden alınan bir örnek kırsalda usulsüz vergi toplanmasının vardığı boyutları görmek için idealdir:

Bölgelerinizde gerektiği gibi devriye gezip görevlerinizi yapmıyorsunuz. Onun yerine orada burada dolaşıp kanunsuz yere insanlardan para alıyorsunuz. Beraberinizde gereksiz sayıda sipahi ile sözde “devriye gezerken” şu suiistimallerde bulunduğunuz dikkatime sunuldu: adamın biri ağaçtan düşüp öldüğünde bunu bir cinayet olarak yorumluyor, bir köye gidip yerleşiyor ve sözde katili ortaya çıkarmak için halkı zincire vurup döverek eziyet ediyormuşsunuz. Nihayet, “kan parası” diye yüzlerce altın ya da gümüş akçe aldığınız gibi bir de suçlamadığınız köylülerden sözde “resmi mükellefiyet” olarak at, katır, köle, arpa, saman, odun, kuru ot, koyun, kuzu, tavuk, yağ, bal ile başka yiyecek maddeleri topluyormuşsunuz. Gelirlerinizi fahiş oranda iltizama veriyormuşsunuz. Onlar da gereğinden çok daha fazla atlıyla toplamaya çıkıyorlar ve sizin gelirlerinizi kanuna uygun şekilde ve defterde belirtildiği gibi toplamakla yetinecekleri yerde canlarının istediği kadar para almaya çalışıyorlarmış. Ve sıradan köylerden başka, suçluları takip ettikleri bahanesiyle dokunulmazlığı olan haslara da giriyor ve fazladan aylık otuz-kırk altın ya da gümüş talep ediyorlarmış. Ve siz, siz kumandanlar ve muhafızlar, layıklarını vereceğiniz yerde haydutlardan para alıp, onları serbest bıraktığınız için, haydutlar gemi aزیya almışlar, gruplar halinde insanlara saldırıyorlarmış. Benim kulağıma gelen iste bu türden zulümler.⁸⁹

⁸⁸ Akdağ, *Dirlik Düzenlik Kavgası*, s. 337.

⁸⁹ Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s. 148-149.

1.3. 17. Yüzyılda Sosyal Değişimler ve Celali İsyanlarına Etkileri

16. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren yoğunlaşarak ilerleyen gerek yukarıda bahsedilen ekonomik sıkıntılar ve gerek bu bölümde bahsedilecek olan sosyal değişimler Celali isyanlarının büyümesinde etkili olmuştur. Bu bölümde, incelenen dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı sosyal değişimler ve etkilerinden bahsedilecektir. Ancak bunları ayrıntılı olarak işlemeden önce bu değişimlerin ne zaman olduğu konusu tartışılmalıdır. Kanuni'nin oğulları arasındaki mücadele incelendiğinde buna müteakip gelişen olaylar daha da iyi anlaşılmaktadır. Hatta Kanuni'nin şehzadelerinin ilk Celaliler olabileceği gibi abartılı görünse de tutar yanları olan benzetmeler yapılmaktadır.⁹⁰ Bu dönemden sonra Anadolu'da yeniçeri garnizonları kurulmuş ve görüleceği üzere Celali isyanlarına giden yolda önemli bir basamak olmuştur.

1.3.1. Anadolu'da Yeniçeri Varlığının Artması

Anadolu'da yeniçeri varlığı imparatorluğun çok erken dönemlerinden itibaren görülmektedir. Özellikle kalelere sahip şehirlerde küçük de olsa kapıkulu garnizonları bulundurulmuştur. Bundaki maksat hem olası bir savaşta şehrin güvenliğinin sağlanması, hem de şehirde oluşabilecek herhangi feodal bir ayaklanmanın önünü keserek her yerde padişah ototritesini sürdürmekti. Fakat 1559'da Kanuni'nin oğulları arasında başlayan saltanat kavgası üzerine Anadolu'da yeniçeri garnizonarı giderek artmıştı.⁹¹ Bu tarihten itibaren Anadolu'da kargaşa arttıkça yeniçeri garnizonları da artmıştı. Özellikle 17. Yüzyıl başlarında tımar sisteminin gözden düşüşü ile Anadolu'da yeniçeri miktarında ve toplum içindeki etkinliklerinde gözle görülür bir artış saptanmıştır. Yeniçerilerin Anadolu'daki etkisi şüphesiz doğrudan sultanın askerleri olmasından kaynaklanmaktaydı. Özellikle Anadolu'da kaosun hâkim olduğu bu dönemlerde etkileri de nispetle artmaktaydı.⁹²

Tımar sisteminin gözden düşüşü ve yeniçeri sayısının tedricen artmasıyla beraber Anadolu'da yeniçeri miktarında ve toplum içindeki etkinliklerinde gözle görülür bir artış saptanmıştır. Yeniçerilerin Anadolu'daki etkisi şüphesiz doğrudan sultanın askerleri

⁹⁰ Oktay Özel, "The Reign of Violence: the Celalis, c.1550-1700", *The Ottoman World*, (ed. Christine Woodhead), London-New York: Routledge, 2011, s.187.

⁹¹ Cafer Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 27, Ankara, 2011, s. 29-30.

⁹² İnalçık, "Military and Fiscal Transfirmation" s.290.

olmasından kaynaklanmaktaydı. Özellikle Anadolu’da kaosun hâkim olduğu bu dönemlerde etkileri de nispetle artmaktaydı.⁹³

Yeniçeriler kısa sürede toplumun bir parçası olmayı başardılar. Bu başarının arkasında bölgeden evlilikler, ticaret ve en önemlisi düzenli maaşa sahip olmaları yatmaktaydı. Düzenli maaşları sayesinde ortaklıklar ve daha önemlisi tefecilik faaliyetleri yürütebiliyorlar ve böylelikle buldukları bölgelerde seçkinler arasında kendilerine kolaylıkla yer bulabiliyorlardı.⁹⁴ İncelenen şer’iye sicillerinde Bursa’da yeniçeriler tarafından verilmiş pek çok borç örneğine rastlanmıştır. Örneğin 1607 Eylülünde (Cemaziyülevvel 1017) Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden Duruşeyn Beşe ibn-i Mehmed mahkemede Mihâl veled-i Yorgo adlı gayrimüslimden şikâyetçi olmuş, kendisine 1100 akçe borç verdiğini ancak bunun 700 akçesini aldığı halde kalanını Mihâl’in hala ödemediğini bildirmiştir.⁹⁵

Ayrıca merkezi otoritenin kolluk kuvvetleri olmaları sebebiyle gördükleri iltimas sıradan insanları cezbediyordu. Ancak yeniçeri olmanın en önemli getirisi kadılar tarafından yargılanamamalarıdır. Şöyle ki bir kadı yeniçeri hakkında kesinlikle hüküm veremez, onun suçlu olduğunu düşünüyorsa ancak onu İstanbul’a yeniçeriler nezaretinde gönderebilirdi. Yeniçerinin cezasını ancak yeniçeri ağası verebilirdi.⁹⁶ Bu dönemde yeniçeri kıyafeti giyerek bu iltimaslardan yararlanmak isteyen gençler olduğu gözlemlenmiştir.⁹⁷ Buna ek olarak taşrada halkın bir parçası haline gelen bu yeniçeriler savaş zamanı sefere katılmak istememiş, yoklamalardan kaçmışlardır. Bunun üzerine haklarında tahkikat başladığı zaman da sağa sola kaçarak eşkıyalık yapmışlardır.⁹⁸

Tımar sisteminin popülerliğini kaybetmesi ekonomik problemlerin yanında bir takım sosyal problemleri yanında getirmişti. Bunlardan biri de tımarlı sipahi olmanın sıradan insanlara sınıf atlama şansını sunması dolayısıyla bu kapının kapanmasıdır. Tımar sistemi köylü ailelerinin çocuklarına asker olabilme fırsatı sunuyordu.⁹⁹ Ancak

---

⁹³ İncalcık, “Military and Fiscal Transformation” s.290.

⁹⁴ Barkey, *Eşkayalar ve Devlet*, s. 72-73. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 302.

⁹⁵ B.Ş.S., B-26, 48b Belge II.

⁹⁶ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 119.

⁹⁷ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 303-4.

⁹⁸ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s.125.

⁹⁹ Tımar sisteminin statü atlamada ki rolü ile alakalı şu örnek dikkate şayandır. 1484’de Sultan II. Beyazid bir fermanla gönüllüleri savaşa çağırırken tımar verme vaadinde bulunmuştur: “... Gazadan ve cihaddan safalu olan kimesneler ve doyumluk taleb eden kimesneler ve yarar yoldaş olur, kılıcıyla etmek çıkararak kimesneler ve yoldaşlığı ile tımar almak isteyenler alât harbleri ve esbab-ı ceşşleri ile gelüb bu mübarek gazada benimle bile olub... (Yunus Koç, “Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İşyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum”, *Bilig*, Güz 2005 Sayı 35, s. 232.)

incelediğimiz dönemde köylü gençler bu fırsatı kaybetmişler ve kısa süreli ücretli asker olabilmek için sekban olarak istihdam edildilerse de savaş sonrasında işsiz kalmışlardır. Ya da ileride bahsedileceği üzere sınıf atlama ve geçinme yolu olarak medrese kapılarına dayanmışlardır.

1.3.2. Reaya ve Ehl-i Örf Çatışması

Bu dönemde Osmanlı'nın yerel yöneticileri bir takım usulsüzlüklere başvurmuşlardır. Bu davranış elbette sadece bu döneme has değildir ancak böyle hassas bir dönemde bu tarz usulsüzlüklerin etkisi elbette daha önceki veya sonraki dönemlerden farklı olmaktadır.

Osmanlı taşra idaresini çağdaşlarına göre güzel bir şekilde inşa etmişti. Yerleştirdiği yönetici ve kadıların uzun süre aynı bölgede görev yapmasını engelliyordu. Böylelikle kısa bir süre içerisinde bu idare veya adli makam sahiplerini başka bölgelere tayin ederek belirli bir bölgede güçlenmelerinin önüne geçiyordu. Yine idari görev sahibi olan sancakbeyi gibi yöneticileri kadıları vasıtasıyla denetleyebiliyordu. Halka her zaman açık olan mahkeme kapıları bu denetimi sağlayan en önemli mekanizmalardı.¹⁰⁰ Osmanlı'nın bugün başarılı görülen bu tayin politikasının bazı olumsuz getirileri de vardı. Veliyüddin'in telhisinde taşrada görev yapan yöneticilerin kısa sürede yer değiştirmesi politikasını eleştirmişti. Veliyüddin idarecilerin konumlarını güvende hissetmemesinin onları adaletsiz davranmaya sürüklediğini iddia ediyor, bu politikanın *fenâ ve fesâda* yol açtığını savunuyordu.¹⁰¹ Ayrıca suhteler anlatılırken daha detaylı bahsedileceği üzere bu dönemde artan atama bekleyen kadı sayısı sebebiyle yapılan bazı düzenlemeler kadıların kısa sürede çok kazanma isteğini tetiklemiş olabilir. İki yıl görev yaptıktan sonra İstanbul'da üç yıl eğitime mecbur tutulan kadıların bu dönemde geçim sıkıntısı çekmiş olduğu ve dini törenlerde kazanacakları cüzi miktarda para ile geçindikleri

---

¹⁰⁰ Mahkemeye başvurma başlı başına bir miktar akçe istiyordu. Ancak gerek Bursa şer'îye sicillerinde ve gerek diğer sicillere bakıldığında sıradan insanların mahkemeye başvuramaktan çekinmedikleri görülmektedir. Fakat gerçekten maddi sebeplerle mahkemeye başvuramayanlar hakkında elimizde bir kayıt bulunmadığı göz önüne alındığında bu tahminin sadece sicillerdeki bireysel davaların oranından çıkarıldığı unutulmamalıdır. 17. Yüzyılda mahkemeye başvurmanın masrafları hakkında detaylı bilgi için bkz. Boğaç Ergene, *Local Court, Community and Justice in the Seventeenth- and Eighteenth- Century Ottoman Empire*, Ohio State University, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ohio, ABD, 2003, s. 137-174.

¹⁰¹ Rhoads Murphey, "The Veliyüddin Telhis: Notes on the Sources and Interrelations between Koçi Bey and Contemporary Writers of Advice to Kings", *Belleter*, 43 (1979), s. 549-50.

düşünülmektedir.¹⁰² Bu dönemde görevlerini devletin uyguladığı iltizam gibi naiplere satmaları bunun göstergesidir.¹⁰³

Kadılarının bu suiistimallerinin yanı sıra diğer yöneticilerin de görevlerini kötüye kullandıkları görülmüştür. Bu kötüye kullanım yukarıda I. Ahmed'in adaletnamesinden verilen örnekte gösterilmiştir. Bu şekilde usulsüz vergi almalarını, olmayan vergileri, olmayan suçlardan alınan cürümleri bu dönemde sık görmek mümkündür.

Kapılarında sekban adı altında çok sayıda paralı asker bulunduran yerel yöneticilerin, ne kadar düzenli ve büyük askeri gruplara komuta ediyorlarsa gelecekleri o derece parlak oluyordu. Aydın ve Saruhan sancakları muhassılı olan Üveys Paşa oğlu Zor Mehmed Paşa kapısında 20.000 sekban olduğunu ve *vezirlik* verilmesi halinde Celali serdarlığını kabul edeceğini belirtmiştir. Paşanın talebi onay görmüş 20.000 adamı ile vezirliği hak etmiştir!¹⁰⁴ Maiyetinde neredeyse bir ordu besleyen paşaların, bunların devamlılığını sağlaması kolay bir iş değildir. Bu denli büyük sekban gruplarını kışlalarda tutmak hayli maliyetli bir iştir. Akdağ, bir sekbanın beye yıllık maliyetini 3000 akçe olarak hesaplamıştır.¹⁰⁵ Dolayısıyla dönemde toplanan usulsüz vergiler, artan *zulm ve te'addî* şikâyetleri bu açıdan da değerlendirilmelidir.

Son olarak değinilmesi gereken bir husus da mültezimlerin vergi toplayabilmek için yerel eşkıyalarla işbirliği yapmalarıdır. Yerelde korkulan ve kanunlar çerçevesinde hareket etmeyeceği bilinen küçük eşkıya grupları ortak çıkarlar çerçevesinde mültezimlerle hatta yer yer devletin kendisiyle iş birliğinde bulunmuşlardır.¹⁰⁶ 1650 senesinde Manisa mütesellimi Abdülkadir Ağa bin Abdülkerim, vergi toplamak için Manisa ayanından Ahmed Ağa'yı aracısı yapmıştı, o da bu işi bir eşkıya olan Ali bin Beşir ile beraber yapmaktaydı.¹⁰⁷ Ali bin Beşir'in bir kız kaçırma macerası vesilesiyle

---

¹⁰² Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 108.

¹⁰³ Naiplerin görevlerini suiistimalleri ve bu tarz problemler dönemde yazılan pek çok risalede geçmektedir. Koçi Bey, Mustafa Ali bunlardan bir kısmıdır. Ayrıca bu suiistimaller için bkz, Faroqhi, "Political Activity among Ottoman Taxpayers and the Problem of Sultanatic Legitimation (1570-1650)" *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, S. 35, 1992, s. 17-20.

¹⁰⁴ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s.20.

¹⁰⁵ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 332.

¹⁰⁶ Eşkîyaların bu tarz hizmette bulunmaları sadece 17. Yüzyıla mahsus değildir. 20. Yüzyılda bile bu uygulama görülmektedir. Devlet görevlilerinin halka söz geçiremediği durumlarda eşkıyalardan yardım aldıkları bilinmektedir. Meşhur Çakırcalı Ahmed Efe ve Oğlu Mehmed Efe İzmir yöresinde yörüklerden vergi almak için kullanılmış hatta bunu karşılığında suçları affolunmuştur. Halil Dural, *Bize Derler Çakırca 19. ve 20. Yüzyıllarda Ege'de Efeler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 15, 209, 250-251.

¹⁰⁷ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 104.

kayda geçen bu hüküm bizlere eşkıyanın toplumdaki yerini ve yöneticilerin usulsüzlüklerini göstermektedir.

1.3.3. Erken Celaliler, Suhte Olayları

On altıncı yüzyılın başından sonuna kadar yaşanan ya da etkisini hissettiren söz edilen değişimler sonucunda İmparatorluğun köylü çocukları artık babaları gibi ziraatla uğraşmak istemiyor ya da isteyemiyordu. Yukarıda üzerinde durulan tımar sisteminin bu gençlere kapısını kapatması üzerine gençlerin bir kısmı çareyi medreselerde arıyordu. Peki, medreseler bu gençlere neler vaat ediyorlardı?

Günümüzde dahi halkımız okumuş, bilgi sahibi insanlara teveccüh gösterir. İlim yolda ilerleyen gençler genellikle takdir edilir. Bugün dahi tespit edilen bu durum 400 yıl öncesinde de farklı değildi. Kadı, müderris, imam vs. olarak ilmiye içine dâhil olan ya da dâhil olmak isteyen gençler halk tarafından destek ve hürmet görebiliyordu. Yine, pek çok medrese talebesi medreselerde yatıp kalkıyor, yemek ihtiyaçlarını imaretlerde ücretsiz gideriyorlardı. Ayrıca cerre çıkma âdeti sadece müderris ve hocalar için geçerli iken suhteler de onları takliden köy köy dolaşarak halktan zekât ve cer akçesi adı altında para alabiliyorlardı.¹⁰⁸ XVI. Yüzyılın ortalarına kadar geniş topraklara ulaşan devlette medrese mezunları, kadı, naip, müderris, imam vs. olarak rahatlıkla istihdam edilebiliyordu.¹⁰⁹ Ancak kısa süre içerisinde talep arzı geçti.¹¹⁰ Dolayısıyla kontenjanları dolan medreseler önünde biriken gençlerin yanı sıra medresede okuyan ya da mezun pek çok genç işsiz kaldı.

Medreselere gelen tüm gençlerin bu amaçlar sebebiyle geldiğini söylemek kesinlikle haksızlık olacaktır. Ancak günümüzde üniversitelere gelen gençlerin ekseriyetinin ileride daha iyi koşullara kavuşarak hayatlarını devam ettirmek amacıyla geldikleri düşünülürse o dönemde de böyle olduğunu düşünmenin bir yanılgı olmayacağı kanısına varılabilir.

---

¹⁰⁸ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s. 141-142.

¹⁰⁹ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 146.

¹¹⁰ Yüzyılın son çeyreğinde düzenlenen tahrir defterlerinde şehirlerde ve köylerde çok sayıda “muhasıl” kaydına rastlanmıştır. XVIII. Yüzyıl başlarından itibaren vergi toplayan anlamına gelen bu kelime XV ve XVI. Yüzyıllarda “ilm tahsil eden”, “ilm hasıl eden” anlamlarına gelmektedir. Yunus Koç, “XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Suhte Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013 Bahar sayı:18, ss. 222-223. Detaylı bilgi için bkz. Sezai Sevim, “Tahrir Defterlerindeki Muhasıl Deyimi Üzerine Bazı Bilgiler”, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, Bildiriler Konya: Selçuk Üniversitesi, 2000, ss. 219-226.

Medrese önlerinde biriken, genç ve bekâr nüfus zamanla buldukları çevrede rahatsızlık oluşturmaya başladılar. Ufak ufak cerre çıkmak ile başlayan süreç, kısa süre içinde eşkıyalığa dönüşecekti. Tabii ki bu dönüşümde medreselilerin 10-20 kişilik gruplar halinde yaşamalarının getirdiği psikolojik avantajı da göz ardı etmemek gerekir.¹¹¹ Medrese önlerindeki birikme kısa sürede “*suhte şekaveti*” haline geldi. Medrese imkânlarından faydalanamayan gençler bir araya gelerek halka zarar vermeye, halktan zorla yiyecek, mal mülk gasp etmeye başladılar.¹¹² Bu durum da kısa süre içerisinde güçlenen suhtelerin insanların çocuklarını fidye karşılığı kaçırmalarına, hatta tecavüzlere kadar ilerledi.¹¹³

Suhtelerin asayişini nasıl bozduklarına dair bir örnek 6. Numaralı Mühime defterine şu şekilde yansımıştır:

“Kastamonu beğine hüküm ki: Sinob kâdîsı mektûb gönderüp; “Kastamonu sancağına tâbi’ Sinob kazâsında ahâlî-i vilâyetden cemm-i gafîr ve cemâ’at-i kesîr mahfil-i kazâyâ gelüp tezallüm itdiler ki: “Sûhte sûretinde yüz elli dahi ziyâde levend cem’ olup âlet-i harble karye-be-karye gezüp evler ve yollar basup müslimânların oğlancıkların ve kızların ve avretlerin çeküp; “Nezr ü kurbânınız vardur.” diyü altun u akça vü esbâbların gâret idüp cebren ve karhan müslimânları elinden ve ayağından asup ziyâde tecâvüz idüp..” (Mühimme 6/II, s. 120).¹¹⁴

Bu tür asayişsizliğin sebebi olarak görülen suhteler sadece öğrencilerden mi oluşuyordu? Kayıtlara sadece “suhte” ya da “suhtevat” olarak geçenlerin öğrenci oldukları düşünülebilir. Lakin kayıtlarda genellikle bu tarz olaylardan bahsedilirken failler “levend-suhte taifesi”, “levend suhtesi” ya da “levend suhteleri” olarak geçmiştir. Bu isimlendirme ise başıboş gençler ile suhteleri ayırmayı neredeyse imkânsız hale getirmiştir.¹¹⁵ Bunun yanı sıra bu iki grup arasındaki kolay geçişlilik ise yine bu ayrımı yapmayı zorlaştırmaktadır. Mustafa Akdağ’ın Bursa Şeriye Sicillerinden tespit ettiği şu örnek bu geçişliliği anlamamızı kolaylaştıracaktır. “1546 yılında İznik’in Söğütlü köyünü

¹¹¹ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 148.

¹¹² Yunus Koç, “XVI. Yüzyıl Ortalarında...”, s. 154.

¹¹³ 1560’larda Çorum’un Osmancık kazasında silahlı bir suhte grubunun yollar kesip eşkıyalık yapmalarının yanında, mahkeme naibini fidye karşılığı kaçırmışlar, istedikleri miktarı alana kadar naibi ellerinde tutmuşlardı. Mustafa Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 160.

¹¹⁴ Yunus Koç, “XVI. Yüzyıl Ortalarında...”, s. 156.

¹¹⁵ Mustafa Cezar *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s. 144.

basarak bir de adam öldürmek suretiyle yağma yapan levent bölüğü içinde yedi kişilik bir de suhte bölüğü vardı ki şefleri de Muhammed Halide adlı birisi idi.”¹¹⁶ Levent grupları içinde suhteleri, suhte grupları içinde leventleri görmek gayet mümkündür. Bu kalabalıklaşan genç, ekseri bekâr nüfus kısa zaman sonra zuhur edecek büyük isyanın insan kaynağını oluşturacaktı...

Bunların yanında suhtelerin birbirleri ile olan bağları da araştırılmaya layıktır. Yerelde birbirleri ile olan bağlarını beraber yaşamalarından dolayı aralarında doğan samimiyete bağlamak mümkünken, farklı şehirlerdeki suhtelerin birbirleri ile olan bağlarının nasıl sağlandığı konusu gizemini korumaktadır. Bu konuda Akdağ’ın yine Bursa Şer’iye Sicillerinden bulduğu bir örnek bu olguyu daha iyi anlamamızda yardımcı olacaktır: “Kastamonu’nun Tosya Kasabasında Korucukoğlu adındaki levent-suhte, 1553’te Mehmet oğlu Haydar’ın şakirdi (çırağı) Mustafa’yı çekip, cebren ve kahren kırmızı bir çukasını almış ve Bursa’ya kaçarak buradaki suhtelerin içine saklanmıştı.”¹¹⁷

Asayişî sağlamakla yükümlü devlet haliyle asayişî tehdit eden gençlere karşı çeşitli tedbirler almıştır. İlk başlarda devlet suhte şekavetini iyi tahlil edememiş olacak ki, sorunun “şeriat ve kanun” dâhilinde ele alınmasını emrederek, eşkıyalığın önüne geçmek için her türlü askeri tedbirin alınmasını emretmiştir.¹¹⁸ Ancak bu durum kanlı bir iç savaş ortamı yaratmaya başlayınca, özellikle İran harpleri başlamadan önce devlet bir takım imtiyazlar tanıyarak belayı başından def etmeye çalışmıştır. 1579 yılında isyan merkezlerindeki nakipleri İstanbul’a çağırarak toplantılar düzenlendi. Toplantı sonunda 1579 Martına (Muharrem 987), kadar olan suhte suçları affedildi. Rençber olmak isteyen suhteye dokunulmayacağına dair anlaşmalar imzalandı.¹¹⁹ Ancak, bu imtiyazlar muhtemeldir ki suhteler arasında bir zafer olarak algılandı. Dolayısıyla tam bir sükûnet sağlanamadı. Üzerine üç yıl sonra, yani 1582’de bu imtiyazlar genişletilerek suhtelere asker olma lütfedildi. Fakat bu gönüllü dirliği sıradan bir levendi bile memnun edemeyecek seviyedeydi.¹²⁰ Üç sene içinde iki kez imtiyaz alan suhteler, başarılarına karşı bu kadar az tavizle yetinmediler. Ancak bir kısmı aflardan yararlanmıştı bile. Kalan grupların büyük kısmı, celali ordularına katılırken, bir kısmı ise ilerleri teşkilatları

---

¹¹⁶ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 150.

¹¹⁷ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 150.

¹¹⁸ Yunus Koç, “XVI. Yüzyıl Ortalarında...” s. 158.

¹¹⁹ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 246-248.

¹²⁰ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 259.

tarafından katledildi. Ancak suhteler takriben 1550'lerden 1597'ye kadar yaklaşık yarım asır asayişin sağlanmasında engel teşkil ettiler.

Bu tarihten sonra suhte ayaklanmaları tamamen bitmemiş sadece azalmıştır ya da daha büyük ayaklanmalar olduğu için görünürlükleri ve etkileri silinmeye başlamıştır. Öyle ki ileride bahsedileceği üzere Bursa'da 1607-8 yıllarında hala şer'îye sicillerinde suhtelerin eşkıyalık faaliyetleri seyrek de olsa görülmektedir.

Yukarıda da kısaca anlatılan suhte olayları 16. Yüzyılın başından itibaren görülmeye başlanmıştır.¹²¹ Ancak yüzyılın ortalarında artan nüfus ve buna oranla artan ekonomik bunalımlar medreselilerin sayısının artmasına ve buna paralel olarak çıkan olayların miktarının artmasına neden olmuştur. Yine yukarıda ehl-i örf ile reaya arasındaki problemleri anlatırken bahsedilen kadıların iki yıl görev yaptıktan sonra İstanbul'da bir nevi staj yapmaları sebebiyle görevlerinden feragat etmeleri artan medrese mezunlarının istihdam edilememesinin göstergesidir.

Bursa suhte olaylarından en çok etkilenen bölgelerden biridir. Bunun en büyük nedeni Bursa'da çok sayıda medrese olmasıdır. 16 yüzyılın ortalarında Bursa'da yaklaşık 50 medrese bulunmaktaydı.¹²² Ayrıca Bursa'da bulunan medreselilerin imparatorluğun prestijli okulları olması da Bursa'da olan suhte yoğunluğunun en önemli sebebidir. Osmanlı'nın ilk başkenti olması, imparatorluğun hem kültürel hem de ticari merkezlerinden biri olması ve yine Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri olması sebebiyle Bursa'da her türden medreseler bulunmakta ve Bursa medreselerinden mezun olanları parlak bir kariyer karşılamaktaydı. İleride Bursa'da Celali faaliyetleri anlatılırken Bursa'da suhtelerin yarattıkları asayiş bozukluklarından detaylıca bahsedilecektir.

Suhteler ile alakalı bir diğer önemli nokta da bunların eşkıyalıklarını sonlandırmak için kurulan *ilerleri* birliklerinin daha sonra Celali ordularının oluşumunda etkili olmalarıdır. Şöyle ki yerel milis kuvvetleri olarak kurulan ilerlerinin tarihi Osmanlı'dan da daha geriye gitmektedir. Bugün kullanılan *köy korucusu* sisteminin de atası olan ilerleri teşkilatının henüz Moğollar Anadolu'yu işgal ettiklerinde var olduğu bilinmektedir.¹²³

---

¹²¹ Bursa'da 1521 senesinde suhtelerin eşkıyalık yaptığına dair kayıt mevcuttur. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 157.

¹²² Bursa medreseleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mefail Hızlı, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, Aynı Yazar, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sibyan Mektepleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999.

¹²³ Mücteba İlgürel, "İlerleri" *DİA*, C. 22, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 59.

Osmanlı'da özellikle suhte ayaklanmalarının üstesinden gelebilmek için bu kadim uygulama tekrar yürürlüğe konulmuştu. Özellikle ordunun seferde olduğu zamanlarda bu yerel milis kuvvetleri ile *alçak hallü* yani düşük gelirli tımarlılar, şehirler, kasabalar ve hatta köylerin güvenliğinden sorumlu olmaktadır.¹²⁴ Bir yandan savaşlarla, bir yandan içteki suhte ve levent gruplarıyla uğraşan devletin, aynı zamanda genç, bekar işsiz erkek nüfusunu da istihdam etmesi gerekmektedir. İl erleri teşkilatı bu istihdamı bir ölçüde sağlasa da bu grupların maaş ya da dirlik aldıkları belli değildir.¹²⁵ Dolayısıyla bu eli silahlı genç, bekar nüfus düzenli bir gelir sağlayamayınca da eşkıyalık faaliyetlerine dönuverdi. Yani hükümetin eşkıyalığı bastırması için görevlendirdiği güçleri eşkıyaya dönüştüler ki ilerleyen dönemlerde bu dönüşümün daha farklı gruplarda hatta devletin merkez ordusunda da görüldüğü gösterilecektir.

Taşrada güvenliği sağlamak için oluşturulan yerel milis güçlerinin eşkıya gruplarına dönüşmeleri uzun sürmedi. İlerlerinin işsiz gençlerden seçilmesinin yanında bu grupların komutasını mazul askerler ve yerel çavuşların yapması, dönüşümü hızlandırdığı gibi bunları da kısa süre içinde Celali başbuğlarına dönüştürmüştü. Hatta meşhur halk kahramanı Köroğlu'nun İran harpleri sırasında Bolu-Gerede arasında 200 kişilik bir bölüğün başında olduğu bilinmektedir.¹²⁶ Aynı şekilde Neslioğlu, Cennetoğlu gibi Celali başbuğlarının da önceki dönemde suhte isyanlarını bastırmak için oluşturulan ilerleri gruplarının komutasında oldukları bilinmektedir. İlerlerinin eşkıyalık faaliyetlerini Mustafa Akdağ, köylü ve fakir halka isyan kapısının açılması olarak yorumlamıştır.¹²⁷

1.4. İklimsel Problemler

Yukarıda bahsedilen sosyal ve ekonomik pek çok değişimin yanı sıra dönemde bir takım iklimsel değişimler de olmuştur. Ancak iklim ve tarih ilişkisi tarihçiler tarafından genellikle görmezden gelinen bir alan olarak kalmıştır. Tarihçilerin iklim metodolojisine yabancılığı, ya da daha basit ifadeyle tarihçilerin bu konudaki bilgisizlikleri en temel sebep olmuştur. Günümüzde bu kadar tarımsal gelişmeye rağmen bölgesel kıtlıklar bazı sorunları beraberinde getirirken, incelediğimiz dönemde ekonominin her şeyden daha çok

¹²⁴ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 195.

¹²⁵ Bu konuda Mücteba İlgürel, dirlik verilen münferit ilerleri olsa da bunun bir adet haline gelmediğini belirtir. Ancak bu eli silah tutan gençlerin bölgelerindeki beyler ve yerel halk tarafından maddi olarak desteklendiklerinin mümkün olduğunu tahmin ettiğini kaydetmiştir. Mücteba İlgürel "İlerleri" *DİA* s. 60.

¹²⁶ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 249.

¹²⁷ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 270.

tarıma bağımlı olması, vergilerin tarımsal üretim üzerinden alınması ve daha önemlisi şehirleşmenin bu denli büyük olmaması iklimsel değişimlerin sandığımızdan çok daha büyük problemleri peşinden getirdiğini işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu dönemde gözlemlenen iklim olaylarından bahsetmeden yapılan her çalışma eksik kalacaktır.

Küçük Buzul Çağ olarak literatüre giren bir dönem vardır ve incelediğimiz dönemi etkilemiştir. Bu dönemde Meksika'dan Çin'e tüm dünyayı etkisi altına aldığı varsayılan bir iklim değişimi yaşanmıştır. Etkilerinin boyutları tartışmalı olsa da dönemde bir yıl ürün alınamaması durumunda pek çok problemin yaşanacağı varsayıldığında karşılaşılabilecek manzara pek parlak olmayacaktır. Bu kısımda küresel bir iklim değişiminden bahsetmek yerine Osmanlı İmparatorluğu'nda gözlemlenen etkilerden kısaca bahsedilecek ve isyanlar ile alakası incelenecektir.

Osmanlı Devleti henüz kuruluş aşamasındayken bile şehirlerin beslenmesine ve tarımsal üretimin düzenlenmesine aşırı derecede önem vermişti. Daha sonra da bu sistem devam ettirilmiş, İstanbul başta olmak üzere İmparatorluğun büyük şehirlerinin iaşesi sistematik bir şekilde sürdürülmüştü. Bu sistem sayesinde bölgesel kuraklık, kıtlık, sel, çekirge istilası gibi pek çok afet başka bölgelerden ürün tedariki ile telafi edilebilmişti.¹²⁸ Ancak incelediğimiz dönemde genel bir iklimsel değişim olması kıtlık, hastalık gibi problemler yaratırken; bu problemlerin diğer etkenlerle birleşerek tetiklediği iç karışıklıklar bahsedilen tedarik sistemini¹²⁹ kullanılamaz hale getiriyordu.

Tedarik sisteminde yaşanan problemlerin yanı sıra bu dönemde tüm Akdeniz coğrafyasında görülen nüfus artışı da toprakların ve kaynakların yetersiz kalmasına sebep oluyordu. Bunun yanı sıra bu dönemde ve her dönemde yaşanan çekirge istilası, don, kuraklık, sel vb. gibi doğal afetler de tedarik sisteminin durmak üzere olduğu bu dönemde büyük problemler doğurmuştur.¹³⁰

Osmanlı'nın geniş coğrafyasında ekilebilir arazilerin oranı de sanıldığı kadar fazla değildi. Akdeniz bölgesi eski dünyanın birinci dereceden değilse de epey dağlık bölgesidir. Dağların ekilebilir araziye daraltmalarının yanı sıra, ormanlar dolayısıyla da

---

¹²⁸ Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi, Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, (çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s.23.

¹²⁹ Örneğin, Karayazıcı'nın isyanı sırasında Mısır ve Halep Beylerbeylerinin hazine irsaliyelerini göndermedikleri görülmektedir. Bunun gibi pek çok aynı ya da nakdi vergi ya da hububatın Anadolu'da nakliyesi çok zor bir hal almıştı. Meryem Kaçan Erdoğan, "Karayazıcı İsyanı", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c:4, s.2, 2003, s. 58.

¹³⁰ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s.150.

üzerinde ekim imkânsızdır. Ayrıca, birtakım yerlerin otlak olarak kullanıldığını ve Osmanlı'nın güneyde sahip olduğu topraklarda geniş çöller olduğunu da hesaba katmak gerekir. Buna rağmen Akdeniz bölgesinde ova miktarı ihtiyacı karşılayabilecek durumda görünmektedir. Ancak, günümüzde bile bölgede sık sık duyduğumuz sel haberleri o dönemlerde de olağandı. Dolayısıyla sel tarıma zarar veriyor ve zararlar çoğu zaman kalıcı hale gelebiliyordu. Ovada taşkın sonrası kalan su birikintileri zaman içerisinde bataklıklara dönüşüyor ve bir yandan ekilebilir araziye daraltırken bir yandan da sıtma gibi hastalıklara yol açması sebebiyle insanlar için yaşanmaz hale geliyordu. Bu yüzden, dönemde Akdeniz sahaları bugünkü kadar bereketli ziraat alanları değildi¹³¹.

Osmanlı'nın hububat ihtiyacının karşılandığı verimli ovalardan Nil ve Mezopotamya taşkınlara muhtaçtı, sulama sistemleri ise bugünkü teknolojide değildi. Yanı sıra Tuna deltaları bataklıklarla örülü iken, Tselya ovası henüz ziraata açılmamıştı. Ayrıca bu coğrafyaların hemen her birinde yaygın olan hayvancılık tarlalara zarar vermekteydi.¹³² Bu nüfus artışının yanı sıra hem tedarik hem de üretimde aksaklıkların yaşanması şehirde fiyatlarda artışı beraberinde getirmişti. Aynı zamanda kırsalda asayişin büyük ölçüde sağlanamaması dolayısıyla çift bozan grupların artışı da üretimin düşmesine sebep olmuştu.

Bütün bunların Bursa'ya yansması elbette olmuştur. Hüdavendigâr gibi büyük bir livanın merkezi olan Bursa Kazası Anadolu'nun nüfus açısından en büyük şehriydi. Özellikle incelediğimiz dönemde şehrin nüfusunun neredeyse iki katı arttığı daha önce belirtilmişti. Ayrıca Anadolu'nun hemen her yerinde yukarıdaki sebeplerden dolayı çift bozan taifesinin artışı da üretimin azalmasına neden olmaktaydı. 1519 yılında Bursa kadısının 750 dirhem (2.400 gr) için deftere kaydettiği ekmek narhı 1 akçeydi. 1547 senesinde bu fiyat 500 dirhem (1.600 gr) için geçerli olmuştu. 1603 senesinde ise hasat zamanı olan ve bolluk ayı addedilen Eylül ayında olmasına rağmen 1 akçeye 225 dirhem (720 gr) ekmek alınabilmekteydi. Aynı şekilde fiyat artışı et fiyatlarında da gözlemlenebilmektedir. 1550'lerde Bursa'da 1 akçeye yaklaşık 500 gr. et alınabilirken, 1603'te bu miktara ancak 33 gr. et alınabilmekteydi.¹³³

---

¹³¹ Lütfi Güçer, *XVI – XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1964, ss. 3-5.

¹³² Lütfi Güçer, *Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, s.5.

¹³³ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 424-426.

Fiyat hesaplamalarında, artan enflasyonun etkisi unutulmamalıdır. Ancak iklimsel problemlerin yanı sıra asayiş bozulması, fazla vergilendirme gibi nedenlerle kırsaldan şehre göçün artması ve yine nüfus artışı ile beraber gerek Bursa ve gerek tüm Osmanlı halkı tarihin en buhranlı zamanlarını geçirmekteydiler.

1.5. Sonuç

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarının Anadolu'daki büyük kavgasından beri var olan asayiş problemi, dönemde yaşanan diğer gelişmeler sebebiyle artarak devam etmiştir. 16. Yüzyılın ikinci yarısının hemen başında gözlemlenen ve tedricen artarak son çeyrekte zirvesine ulaşan suhte olayları yine bu dönemde var olan asayiş problemini arttırmışsa da İmparatorluk tarafından büyük bir tehlike olarak görülmemiştir.

Yüzyılın sonlarına doğru iki cephede yaşanan, uzun süren savaşlar hem kendi maliyetleri hem de askeri teknolojinin gelişmesi ile merkezi ordunun büyümesine sebep olması nedeniyle ekonomiye fazlasıyla zarar vermiştir. Merkezi ordunun büyümesi de yeterli olmamış olacak ki imparatorluğun genç, bekâr işsizleri savaşlarda paralı asker olarak istihdam edilmiştir. Ancak savaş biter bitmez terhis olan eli silahlı bu gençlerin büyük kısmı tekrar köylerine dönmek yerine ya bir bey kapısında askerlik mesleğini devam ettirmiş, ya da eşkıya gruplarına katılarak yaşamını devam ettirmiştir ki muhtemelen halk için iki grubun da birbirinden pek farkı yoktur.

Merkezi ordunun büyütülmesi düzenli maaş ödemek demektir ve Osmanlı artan nakit ihtiyacını karşılamak için yeni vergiler koymuş ve bunla da yetinemeyerek toprak sisteminde bir takım değişikliklere başvurmuştur. Ağırlaşan vergileri ödemek zorunda kalan halk borçlanmış, hatta bir kısmı topraklarını terk etmek zorunda da kalmıştır.

Devletin artan nakit ihtiyacının karşılanması için yaygınlaştırılan iltizam sistemi de beraberinde bir takım problemler getirmiştir. Peşin olarak verdikleri ücreti kısa sürede çıkarıp kar etmek isteyen yöneticiler pek çok usulsüzlüğe başvurmuştur.

Anadolu'da artan yeniçeri garnizonları bir takım problemler getirmişlerdir. Ulufeleri ve otoritenin kolluk güçleri olmaları sebebiyle eşraf arasına giren yeniçerilerin bir kısmı bu güçlerini kötüye kullanmışlardır. Görevini kötüye kullanan sadece yeniçeriler değildir, bunların yanında diğer resmi görevlilerin de görevlerini suiistimal ettikleri görülmüştür.

Daha önce de bahsedilen nüfus artışı bütün bunların en önemli sebebi olmuştur. Artan nüfus istihdam ve beslenme problemini doğurmuştur. Ancak küçük buzul çağı

olarak adlandırılan iklimsel değişimlerin sebep olduğu problemler Celali isyanlarının en büyük sebeplerinden biri olmuştur.

Sonuç olarak kısaca özetlenen Celali isyanlarının sebepleri bir felaket senaryosu gibi görünse de bunların bir kısmı Osmanlı'nın her döneminde yaşanan ya da yaşanması muhtemel problemlerdir. Örneğin rüşvet, enflasyon, görevi kötüye kullanma gibi problemler hemen her devirde görülmektedir. Ancak bu dönemde her biri üst üste gelmiş olduğundan böyle bir kriz yaşanmıştır. Neyse ki, Osmanlı İmparatorluğu bütün bunların üstesinden gelmeyi başararak ve dönüşüme ayak uydurabilerek ve takriben 300 yıl daha ayakta kalmayı başarmıştır.

Anadolu'da Timur saldırısından sonra Kurtuluş Savaşı'na kadar en büyük krizin yaşandığı bu dönemi daha iyi anlamak için Celalilerin kimler olduğunu, neden isyan ettiklerini ve motivasyonlarının ne olduğunu anlamak elzemdir.

2. CELALİLER

Bir önceki kısımda tarihsel arka plan ile beraber sebepleri anlatılan Celali isyanlarını anlamak için Celali isyanlarının ne zaman başladığını belirtmek gerekir.¹³⁴ Bunun için de Celaliler ile eşkıyalar arasındaki farkı iyi bilmek gerekir. Eşkıyalık her dönem ve hemen her şart altında var olan bir olgudur. Osmanlı tarihinin kuruluştan yıkılışa kadar her döneminde de doğal olarak gözlemlenmiştir. Ancak devletin denetim mekanizmalarının sekteye uğradığı zamanlarda ya da başka bir ifade ile devlet çarkının doğru işleyemediği dönemlerde eşkıyalıkta artışlar olmuştur. Ayrıca savaş zamanları gibi iç kontrol mekanizmalarının doğru çalışmadığı dönemlerde de eşkıyalıkta sürekli artış görülmüştür.¹³⁵ Bu dönemde de devletin geçirdiği dönüşümler, içinde bulunduğu uzun süren savaşlar, maruz kaldığı nüfus artışı, iklimsel değişimler gibi problemler, 16.

---

¹³⁴ Celali isyanlarının isimlendirilmesinde metodolojik bir problem vardır. Yavuz Sultan Selim zamanında (1512-1520), Çaldıran Seferi'nden önce Safevi-Şii propagandasının etkisinde kalanlar ile Sultan I. Selim'in uyguladığı sert disiplin sonucu Bozoklu Şeyh Celal, Tokat çevresinde Mehdilik iddiasıyla ayaklanmıştır. İsyân bastırılrsa da ancak takriben iki yüz yıl süren Anadolu'daki bütün başkaldırıları "Celali" olarak isimlendirilmiştir ki bu isimlendirme hem devletin resmi belgelerinde hem de halk arasında da Celali olarak geçmiştir. Süleyman Duman, *Celali İsyânları Örneğinde Canbuladoğlu Ali Paşa İsyânı*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hatay 2011, s. 27. Dolayısıyla bizim konumuz olan Celali İsyânları herkese ilk görüşte mezhepsel bir isyanmış gibi bir çağrışım yapmaktadır. Ancak 16. Yüzyılın sonlarından itibaren görülen bu eşkıyalık ve isyan hareketlerinin altında yatan sebepler mezhepsel bir çatışmadan daha farklıdır.

¹³⁵ Osmanlı'nın son yıllarında ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde eşkıyalık faaliyetleri yine çoğalmıştı. Ancak yine de Celali İsyânları haline gelmemişti. Bu dönemde yaygınlaşan eşkıyalık faaliyetleri ve devletin aldığı önlemler için bkz. Serdar Öztürk, "Eşkıyalar, Kabadayılar, Külhanbeyiler ve Silah Toplama", *Bilgi ve Bellek* sayı: 5, İstanbul, 2006, ss. 136-158.

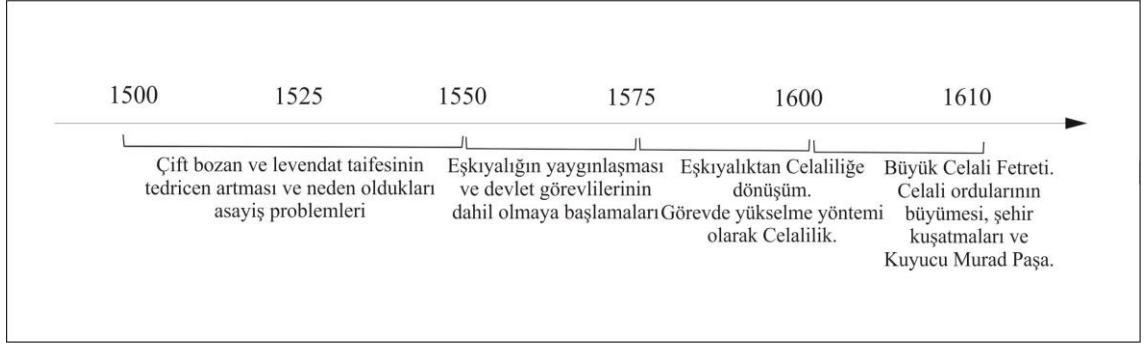
yüzyılın son çeyreğinde artan ve özellikle 17. Yüzyıla gelindiğinde inanılmaz derecede büyüyen bir eşkıyalık faaliyetleri zinciri ve daha sistematik ve daha karmaşık bir şiddet sarmalı yaratmıştır. Dolayısıyla bu dönem anlaşılması daha zor bir dönem halini almıştır.

Bu dönemde var olan eşkıyalık ikiye ayrılmalıdır. Birincisi her dönemde görülen bir takım kişilerin münferit gasp, tecavüz, yaralama gibi işledikleri adi suçlar neticesinde eşkıya olarak adlandırılanlardır. İkincisi ise döneme özgü olan Kalenderoğlu, Karayazıcı ve Canbuladoğlu gibi eskiden devlet idaresinin bir köşesinde yer almış ancak ya azledildiği için ya da daha iyi görevlere gelmek istediği için velhasıl sistemin daha iyi bir yerine dâhil olabilmek için eşkıyaları bir çatı altında toplayan, Osmanlı ordularını yenebilecek, şehirleri kuşatabilecek hatta mahalli idarelerde bulunabilecek kuvvette olan büyük gruplardır. Fakat bu iki grup arasında teoride bu kadar kolay bir ayırım yapmak mümkünken, pratikte böylesi net bir ayırım yapabilmek pek mümkün olmamaktadır. Mahkeme kayıtlarında geçen eşkıya, şaki gibi kelimeler gerçekten Celali grubu mu, yerel ufak eşkıya grupları mı ya da büyük Celali ordularının mensubu olan küçük eşkıyalar mı olduğunu anlamak hemen mümkün görünmemektedir. Bu sebeple konumuz gereği sicillerde doğrudan “Kalenderoğlu Eşkiası” olarak anlatılanlara büyük eşkıya gruplarının saldırıları dememiz mümkünken, “Celali” olarak geçenler ile “Eşkiası” denilenler arasındaki farkı net olarak belirlemek mümkün görünmemektedir.

Celali isyanlarının ne zaman başladığı konusu Osmanlı tarihçileri tarafından üzerinde ittifak edilen bir mesele olmuştur. Bu konuda Akdağ'ın öngörüsü diğer tarihçilerin pek çoğu tarafından da onaylanmıştır. O sebeple Celali isyanlarının ortaya çıkışı hakkında şunlar söylenebilir.16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren suhte ve levendat hareketleri olarak yarı sistematik bir şekilde tedricen gelişen isyanlar yüzyılın özellikle son çeyreğinde daha sistematik bir hal almış ve özellikle Eğri Seferi sonrasında firariler ile sayıları ve etkinlikleri de artmıştır.¹³⁶

---

¹³⁶ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ Mustafa Akdağ, Büyük Celali Karışıklıklarının Başlaması, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırmalar Serisi, No.12, 1963.

Tablo 1: Celali İsyanlarının Yıllara Göre Gelişimi.

2.1. Celaliler Kimlerdir?

Mustafa Akdağ Celali isyanlarını açıklarken, “*Celali isyanları denilince anlaşılması gereken en az 16. Yüzyılın başlarından beri Osmanlı düzeninin değişiminin sebep olduğu sosyal ve siyasi koşullara bununla beraber ilerleyen ekonomik buhrana binaen hemen her sınıftan insanların birbirleri ile kanlı bir kavgaya tutuşmaları anlaşılmalıdır*” demiştir.¹³⁷ Gerek diğer çalışmalarda ve gerek yine Osmanlı kaynaklarında rastlanılan Celali-Eşkîya örnekleri de bu tespitin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla Celalileri tek bir sınıf, tek bir millet ya da tek bir amaca sahip kişiler olarak adlandırmamız doğru olmayacaktır. Buna göre Celalileri iki grupta inceleyebiliriz. Birincisi, Celali ordularının insan gücünü oluşturan genç, bekâr, işsiz ya da eli silah tutabilen levendat, suhtevat ya da geçimini devam ettirebilmek için bu yolu tercih eden / tercih etmek zorunda kalan artık nüfus. İkincisi, bu milislere kumanda eden görevinden azlolunmuş ya da halen görevi başında olmasına rağmen daha üst makamlara gelmek isteyen yönetici gruplar.¹³⁸

Görüldüğü gibi Celali isyanları tek bir grubun başkaldırısı değildir. Ancak Celali isyanlarının gerçekte bir başkaldırı olup olmadığı da üzerinde durulması gereken başka bir sorudur. Bunu anlayabilmek için yukarıdaki tasnife göre bu Celali gruplarının teker teker üzerinde durulması faydalı olacaktır.

¹³⁷ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 14.

¹³⁸ Celali isyanları ve celalilerin kim olduğu konusunda gayet ilginç ve önemli bir çalışma için bkz. Sencer Divitçioğlu, “Oyun Teorisi Bağlamında Celali İsyanları (1596-1611)”, *Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı)*, sayı 19, 1999, s.137-145.

2.2. Celalilerin Amaçları

2.2.1. Celalilerin İnsan Kaynağının Amaçları: Genç, Bekâr, İşsiz Nüfus

Yukarıda defalarca bahsedilen nüfus artışı ve tarım arazilerinin bu artışa yetersiz kalmaları, bunun sonucunda hayatlarını devam ettirebilmek için başka yollara başvuran evlen(e)memiş gençler hayatlarını idame ettirebilmek için belli geçim kaynakları bulmak zorunda kalmışlardı. Kimileri mezuniyet sonrasında imamlıktan kadılığa hatta daha yüksek bürokrasiye ulaşma imkanı bulabileceği için medreseye gitme yolunu tercih ediyordu. Ancak yukarıda detaylı biçimde anlatıldığı üzere gençlerin önündeki bu ekmek kapısı kapanmaya yüz tutmuştu. Medrese mezunları iş bulamıyordu fakat yine de medreselerin kontenjanları dolup taşıyordu. Dolayısıyla bu gençler önce cerre çıkma adı altında medrese civarındaki yerleşimlerden para, yiyecek, giyecek gibi şeyler topladıysa da bu faaliyetleri kısa sürede eşkıyalığa dönüşmüştü. Bu dönemde tahrir defterlerinde çok sayıda *muhassıl* kaydı olması medreselere başvuru yapanların miktarlarının bolluğu hakkında fikir vermektedir.

Savaşlarda *yevmlü* yazılarak, savaş boyunca ücretli asker olarak istihdam edilip savaş sonrasında terhis olan sekbanlar hakkında da daha önce muhtelif noktalarda sık sık bahis olunmuştu. Savaştan sonra bu gençlerin pek azının köylerine döndüğü tahmin edilmektedir. Bir kısmı bir bey kapısında sekban olarak hayatlarına devam etmeyi tercih ederken bir kısmı da hayatlarına eşkıyalık yaparak devam etmişlerdir. Aslında ikisi de köylü nazarından birbirinden hiç farkı olmayan iki gruptur.

İncelediğimiz dönemde kim eşkıya kim devlet görevlisi ayırmak gerçekten çok zordur. Bugün eşkıya olan yarın eşkıyalar üzerine sefere çıkan bir devlet görevlisi olarak görünürken, bu durumun tam tersi de sık sık görünmektedir. Örneğin 1598’de Karaman bölgesinde Suhteler üzerine gönderilen Hüseyin Paşa bir süre sonra *Celali* ilan edilmişti. Bunun gibi örnekler sık olsa da, bu Paşa’nın görev yerinde eşkıyalar ile birleştiği anlaşılmalıdır. Hüseyin Paşa burada eşkıyalarla birleşmemiş aksine eşkıyalar ile daha iyi mücadele edebilmek için kapısına pek çok sekban ve levend toplamıştır. Ancak bu sekban ve levendlerin Paşa’nın ordusunda iken bile halka yaptıkları zulüm dolayısıyla Hüseyin Paşa Celali ilan edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti eşkıya reisinden daha çok ehl-i örf mensubunu idam ettirmiştir.¹³⁹

---

¹³⁹ Akdağ *Dirlik ve Düzenlin Kavgası*, s. 362-363.

Celali ordularının insan kaynağını oluşturan bu grup kozmopolit bir yapıya sahiptir. Toplumun her kesiminden her dininden hatta mezhebinden insanlar yer almaktadır. Kayıtlarda görülen bazı eşkıyaların isimleri bu iddiamızı güçlendirmektedir. Bunlardan bazıları; Geduslu Ali, Deli Derviş, Köse Hamza, Kızılbaş Mehmet, Arnavut Hüseyin, Küçük Halil, Tepesi Tüylü'dür.¹⁴⁰

Yine aynı şekilde hayranlık, kahramanlık ya da daha basit bir şekilde hayatını devam ettirebilme için eşkıyalığı doğrudan seçen *levendat* yani genç işsiz erkekler de Celali isyanlarının insan kaynağını oluşturmaktadır. Bu insan kaynağının amaçları nelerdir? Bu konuda doğal olarak elimizdeki kısıtlı bilgiden tahminler yapmaktan başka bir çaremiz yoktur.

İsyanların insan kaynağını oluşturan bu gençlerin ortak bir amacının olmadığı düşünülmektedir. Belki hemen hepsinin motivasyonları, daha iyi bir gelecek ya da daha iyi yaşam şartlarına kavuşma arzusu olarak görülebilir.¹⁴¹ Reaya statüsünden bir yolunu bularak askeri statüye geçmek pek çok avantajı da beraberinde getiriyordu. Vergilerden muaf olmak bunlardan en önemlisiydi. Keza unutmamak gerek ki devletin bu insanları gayrimeşru faaliyetlerden vazgeçirmek için verdikleri de gençler arasında cezbedici olmuş olabilir.

Bunun yanı sıra bir eşkıyalık modasının oluşmuş olabileceği de düşünülmelidir. Eşkıya olup nam salmak ilk sırada gelmese de pek çok gencin eşkıya olmasında en büyük etken olmuş olabilir. Rüştünü ispatlamak, dağlarda efsaneleşmiş eşkıyalardan biri olmak gençler için cezbedici olmuş olmalıdır. Bu döneme dair bu konuda çok bilgimiz olmasa da Osmanlı son dönemindeki eşkıyalarında böyle bir olgunun varlığı pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı son dönemlerinde Ege'de faaliyet gösteren ünlü eşkıyalardan Çakırcalı Ahmet ve oğlu Mehmet efeler yaptıkları zulümlere rağmen bir dönem halk arasında kutsal dahi varsayılmışlar hatta kurşun geçirmediği dahi dilden

---

¹⁴⁰ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s. 13. Eşkıyaların kozmopolit bir yapısı vardır denmişti. Buna en güzel örneklerden biri 1664 yılında Manisa'da yakalanıp idam edilen eşkıyaların arasında bir zencinin de olmasıdır. Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s.83.

¹⁴¹ Ancak gerçekten sadece karın tokluğuna yani sadece günlük yaşamını idame ettirebilmek için Celaliler arasına karışanların olduğunu görmezden gelmek doğru olmayacaktır. Kuyucu Murad Paşa Kalenderoğlu'nu Göksun yaylasında yendikten sonra onun ordusunda olup kaçan eşkıyaların bir kısmını yakalatıp idam ederken Celaliler arasında bir çocuk yakalanmıştır. Bu çocuğa neden eşkıyalar arasında olduğu sorulduğunda çocuk babasıyla eşkıyaların arasında karın tokluğuna yaşadıklarını söylemiştir. Eşkıyalar da muhtemelen bu baba oğula babasının şeytar denilen saz çalarak kendilerini eğlendirdiği için katlanıyorlardı. Mustafa Naima, *Naima Tarihi*, (çev. Zuhuri Danışman), C. II. İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967, s. 576.

dile yayılmıştır.¹⁴² Kalenderoğlu'nun Muslu Çavuş'a yazdığı meşhur mektubunun sonunda başarılı olamazlarsa kendilerine yakılan türküler ile yetineceğini söylemesi bu tarz bir modanın o dönemde de var olduğunun önemli bir göstergesidir.

2.2.2. Celali Başbuğlarının Amaçları

“Bade’l- unvan sergüzeştım âleme malumdur. Fitneengiz ve ahitşiken Osmaniyan mütegalibe olmağla gururları kemale erüb âleme cevr ü cefayı pişe kılmakla taatlerinden üz çevirüb izhar-ı hulûsu terk eyledükten sonra Mihaliç ve Aydın ve Saruhan illerini yağma ve talan eyleyüb ganaim-i bişümar ile döndük. Cemiyetimiz yevmen fi yevmin ziyade olub, Konya şehrine geldiğimizde Karaman Beylerbeyisi Deli Zülfişkar Paşa anda mevcud bulunub kal’aya kapandı. Üzerine varılıb etraf ve eknaf yağma ve garet olundu. Badehu Küçük Karaman’a nüzul eyledik. Bu ana gelince Âli Osman tarafından minvech kat’i nüzul ümid eyleyüb serkeşlik olunamazdı. Canbuladoğlu vak’asından sonra minbaad Osmanlı tarafından kat’i ümid edüb can tende oldukça serfiru eylemek yoktur. Hak Te’âlâ muin olursa yanımızda olan bişümar kâr-güzar dilaverler ile koca fertutu bertaraf eyleyüb Üsküdar’dan berusunu Osmanlı’ya feragat ettirmek vardır. Eğer fırsat kocanın olursa hod bizim etdüğümüz işler dillerde destan olduğu heman bize kâfidir.”¹⁴³

Celali başbuğlarının amaçlarını bize göstermesi açısından Kalenderoğlu tarafından Adana bölgesinde etkin bir Celali başbuğu olan Muslu Çavuş'a gönderdiği bu mektup hayli öneme haizdir.¹⁴⁴ Ankara'nın sancakbeyliğini almış olmasına rağmen ileride detaylıca üzerinde durulacağı üzere Ankara kadısı tarafından şehre girişine müsaade edilmeyince Bursa üzerine yürüyen Kalenderoğlu bundan sonra net olarak düşmanı gördüğü Osmanlı'yı fitneci ve sözünde durmayan olarak nitelendirmiştir. Osmanlı'yı mağlup etmenin verdiği gururunu, bu ana kadar gösterdiği başarılarını ve

¹⁴² Halil Dural, *Bize Derler Çakırca*, s. 46.

¹⁴³ Kalenderoğlu Mehmed Bey'in, Adana tarafında etkin olan diğer bir Celali başbuğu olan Muslu Çavuş'a yazdığı mektup. Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s. 18-19.

¹⁴⁴ Akdağ Kalenderoğlu'nun bu mektubunu daha farklı yorumlamıştır. Kalenderoğlu'nun “ahdişken Osmanlı” derken kast ettiğinin “elbette Türk kökenli olmayan Enderunlu iktidar kadrosu” olduğunu belirten Akdağ, kendi “Türk soyundan” olan Kalenderoğlu'nun devlete karşı böyle bir söz etmeyeceğini savunmuştur. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 24. Ancak Kalenderoğlu'nun yapıp ettiklerinden anlaşıldığı üzere temel gayesinin devletin önemli bir “paşa”sı olmak olduğunu biz anlamaktayız. Bu gibi milli hassasiyetler üzerine olan ayaklanmaların çok daha geç dönemde ortaya çıktığı düşünülmelidir.

ordusunun her geçen gün büyüdüğünü müttefik olmak istediği Muslu Çavuş'a anlatarak onu kendi yanına çekmek istemiştir. Eskiden Osmanlı'dan bir beklentisi olduğundan serkeşlik yapmadığını söyleyen Kalenderoğlu'nun mektubunun en önemli kısmı bundan sonrasındır. Bu mektubun en ilginç yanı son üç cümlesindedir. Canbuladoğlu vakiasından sonra Osmanlı tarafından ümitlerinin kesildiğini ve canı bedeninde olduğu sürece baş eğmeyeceğini belirtir. Allah'ın yardımı ile yanındaki çok sayıda yiğitleri ile Koca'yı yani Kuyucu Murad Paşa'yı bertaraf edeceğini söyler ve en önemlisi bunun mümkün olduğunda Üsküdar'dan berisini yani Anadolu'yu alabileceklerini ifade eder. Eğer başarısız olurlarsa dillere destan faaliyetleri yani adına yakılacak türkülerle yetinmeye razı olduğunu söyler.

Canbuladoğlu'nun yenilgisi sonrasında İstanbul'a gidip af diledikten sonra, Temeşvar'a beylerbeyi tayin edilmesine rağmen bir sene sonra katledilmesi ve keza kendisi sancakbeyi olarak atanmasına rağmen, Ankara önünden geri dönmesi Kalenderoğlu'nu Osmanlı'dan gelecek bir mevkiin kalıcı olmayacağı konusunda emin kılmıştır. Kalenderoğlu bundan sonra artık ya hep ya hiç demiştir ve Kuyucu Murad Paşa üzerine sefere çıkmıştır. Malum olduğu üzere adına yakılan türkülerle yetinebilmiştir. Ancak tam bu sırada bunları gören Kalenderoğlu'ndan bu mektubu alan Muslu Çavuş Kalenderoğlu ile müttefik olup Kuyucu Murad Paşa'nın üzerine gitmek yerine yine Kuyucu Murad Paşa tarafından verilen İç-il sancağını tercih etmesi eşkıyalar arasındaki güven problemini ortaya koymaktadır. Bunun yanında yine eşkıyaların en büyük amacının devletten bir mevki alabilmek olduğunu göstermektedir. Burada akıllara bir soru getirmektedir. Eğer tam bu sırada Kalenderoğlu'na yeni bir mevki ihsan olursa idi Kalenderoğlu savaşmayı mı yoksa bu mevkie razı olmayı mı tercih ederdi?

Osmanlı'dan umudu tükenen, Kalenderoğlu artık geri dönüşü olmayan bir savaşa girişmiştir. Lakin öncesinde yani Canbuladoğlu hadisesi olana kadar Sancakbeyliği gibi görevler için bu şekilde bir yapılanmaya girdiği açıktır ve Kalenderoğlu bunu bizzat kendisi mektupta ifade etmiştir. Diğer eşkıyalar da hemen aynı amaçlar içerisindedir: Büyük bir ordu toplayıp devletle pazarlık ederek bir göreve getirilme.

Canbuladoğlu tarafından Sultan I. Ahmed 'e yazılan mektup da Celalilerin amaçlarının anlaşılmasında gayet önemlidir. Mektubunda özetle kendisine Halep valiliği ve maiyetinden bazılarını muhtelif mansıplar verilmesi karşılığında, emrindeki 16.000 askeri ile doğuda yapılacak savaşlara katılacağını vaat eder. Ancak Sultan I. Ahmed azılı

bir eşkıya olan Canbuladoğlu'nun bu teklifine şaşırılmaz, aksine bu kadar isteğin fazla olduğunu mektubun kenarına yazar. Muhtemelen bu teklifler sonrasında divanda tartışılmıştır.¹⁴⁵

Bugünden bakıldığında imkânsız görünen bu tarz anlaşmalar klasik dönem Osmanlı imparatorluğunda var olan bir olgudur. Hatta sadece klasik dönemde değil İmparatorluğun son yıllarında dahi eşkıyaların görevlendirildiği görülmektedir.¹⁴⁶ Burada önemli olan iki nokta vardır bunlardan ilki Kalenderoğlu'nun kesinlikle hanedana karşı isyan etmemesidir. İkincisi ise Suriye'de krallık kurmaya kalkan hatta Vatikan ve İran ile irtibat kuran Canbuladoğlu'nun bile daha sonra verilen beylerbeyliği gibi görevlere razı olmasıdır.

Osmanlı devleti bir şekilde bu eşkıyaları sisteminin içine dâhil etmeyi başarmıştır ya da bu insanlar eşkıyalık yaparak sisteme dâhil olmayı başarabilmişlerdir.¹⁴⁷ Ancak bu büyük eşkıyalardan hiç biri kendi eceli ile ölmemiştir. Mansıp alan bu eşkıyalar göreve başladıktan bir süre sonra görevini yapmadıkları gibi gerekçeler ile idam edilmiştir.

¹⁴⁵ “Canbuladoğlu Ali Paşa kullarının kazaya defteridir.

Halep Beylerbeyliği bu kullarının üzerine ibkâ ve mukarrer buyrulursa evvel baharda fermân olunan sefer-i hümayûna beş bin nefer âdem ile teveccüh ve azimet etmeğe taahhüd ederim deyû arz ider. Şöyle ki eyalet-i mezbûra vezaret ile inayet olunub iltifat-ı padişahiye mukarin buyrulursa on bin asker ile sefere gideyim deyû ricâ ider.

Bundan gayri ... sancağa... ve bazı adamlarına müteferrikalık ve çavuşluk bölük başlık inayet olunursa yirmi bin yarar âdem ile sefer-i hümayûna gidüb her ne hizmet ferman olunursa can ve baş feda eyleyeyüm deyû rica ider.

Babası ve dedesi olduğu üzere Turkman-ı Halep vezareti ferman olunursa iki yüz katar deve vereyüm deyû taahhüd ider. İki bin adam ile sefere gitmek üzere sabıka Ayntab beyi Haydar Bey'e Maraş Beylerbeyliği, beş yüz adamla sefere gitmek üzere Ebu Zeyd Bey'e Hama Sancağı, beş yüz adamla sefere gitmek üzere ammizadesi Mehmed Bey'e mukataatı ile Ma'arra Sancağı, beş yüz adamla sefere gitmek üzere Hüseyin Paşaoğlu Ali Bey'e Üzeyir Sancağı, bin beş yüz adamla sefere gitmek üzere sabıka Samsad Beyi olan Derviş Bey'e Malatya Sancağı, bin adamla sefere gitmek üzere zuamadan Kasım Bey'e Kars Sancağı, Tedmür Sancağı'ndan mazul Cuma Bey'e sekiz yüz adamla sefere gitmek üzere Birecik Sancağı, mezbûra tegriban Rakka ve Kars Beylerbeyliklerinden biri verilir ise daha ziyade adam ile sefere gider deyû bildirir.

Beş yüz adamla sefere gitmek üzere Birecik'den mazul Ali Bey'e Samsad Sancağı, bin adamla sefere gitmek üzere Elvendoğlu Arslan Bey'e Tarsus Sancağı, bin beş yüz adamla sefere gitmek üzere Birecik'ten mazul Şeyhi Bey'e Bozok Sancağı, bin adamla sefere gitmek üzere Kulu Bey'e Sis Sancağı, beş yüz adamla sefere gitmek üzere zuamadan İsa Bey'e Çemişgezek Sancağı, yüz yirmi katar deve ve deruhte olan malı eda eylemek üzere müteferrika Derviş'e Türkman-ı Halep voyvodalığı, zuamadan altı nefere müteferrikalık, on dört nefere çavuşluk ve beş yüz ihtidadan bölük rica ider.” (Griswold, Anadolu'da Büyük İsyân, s. 277-279.)

¹⁴⁶ Çakırcalı efelerin her ikisi de birkaç kez af edilerek devlet görevinde bulunmuşlardır. Halil Bezmen. Son dönem eşkıyaları ile devlet arasındaki ilişki için bkz. Oktay Özel, “Osmanlı Son Dönemi Pratiğinde Eşkıyalık ile Kahramanlık Arasında Salınanlar”, *Kebikeç*, S. 34, Ankara, 2012.

¹⁴⁷ Bu dönemde gerçekleşen Gürcü Nebi isyanında isyancı padişaha gönderdiği arzuhalinde kendisine Türkmen beyliği adamlarından meşhur Katircioğluna ise sancakbeyliği talep etmiş, böylelikle isyandan vazgeçeceğini, boşuna kan dökülmesini istemediğini bildirmiştir. Süleyman Duman, *Celali İsyânları Örneğinde Canbuladoğlu Ali Paşa İsyânı*, s. 31.

Kalenderoğlu'nun Osmanlı'dan ümidini kesip Gökşun ovasında Kuyucu Murad Paşa üzerine gitmesinin sebebi de Canbuladoğlu'nun idamıdır. İlk Celali olan Karayazıcı, Osmanlı ordularını birkaç kez mağlup etmiştir. Bunun üzerine kendisine Amasya Sancak Beyliği verilmişse de bir yıl sonra Kayseri'de Osmanlı ordusu ile savaşmış ve mağlup olarak sığındığı Canik dağlarında ölmüştür (1602).¹⁴⁸ Daha sonra Karayazıcı'nın kardeşi olan Deli Hasan ağabeyinden kalan orduya komuta etmiştir. Deli Hasan'ın faaliyetlerini ve intikam hırsını Osmanlı merkezi yönetimi onu 1603'te Bosna Beylerbeyi yaparak bastırılmışlardır. Ancak görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle 1606'da idam edilmiştir.¹⁴⁹ Canbuladoğlu'nun akıbeti yukarıda anlatılmıştı. O da Temeşvar'a beylerbeyi olduktan sonra bir gerekçe ile idam edilenler arasındaydı. Yine İç-il sancakbeyi olan Muslu Çavuş ve yine Saruhan civarında eşkıyalık yapan Yusuf Paşa'da aynı akıbeta uğramışlardı.¹⁵⁰

2.3. Sonuç

Bu kısımda Celalilerin kimler olduğu, amaçlarının neler olduğu tartışılmıştır. Görülen odur ki Celaliler içerisinde toplumun her katmanından birilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Celali İsyanlarının bir çeşit sınıf mücadelesi olduğunu iddia etmek doğru değildir. Keza yine Celali İsyanları mezhepsel bir kavga da değildir. Belki münferit olarak kızıl başlar Celali orduları içerisinde yer alsa da genele bakıldığında dini bir vurgu yok denecek kadar azdır. Celali isyanlarını köylü isyanı olarak nitelendirmek de bu derece yanlıştır. Yukarıda anlatıldığı üzere Celalilerin bir kısmı özellikle başbuğları görevinden azledilmiş ya da hali hazırda memuriyeti olup daha iyisini isteyen yöneticilerden daha doğrusu askeri sınıftan müteşekkildir. Ayrıca yine Celalilerin talepleri sistemin içine dâhil olabilmeyebilir ve yine Osmanlı taşra idaresi böylesi bir ayaklanmaya uygun değildir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 45-56.

¹⁴⁹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân* s. 64-66.

¹⁵⁰ Muslu Çavuş ve Yusuf Paşa'nın katli hayli ilginçtir. İkisi de aynı gün farklı yerlerde öldürülmüşlerdir. Kalenderoğlu'nu İstanbul'a dönen ve şark seferi bahanesiyle çadırını Üsküdar'a Kuyucu Murad Paşa Saruhan civarlarında eşkıyalık yapan Yusuf Paşa'ya *oğlum* diyerek hitap ettiği bir mektup yazmıştır. Mektubunda Yusuf Paşa'yı övmüş ve af olunması ve hak ettiği mevki alması için elinden geleceğini yapacağını belirtmiştir. Buna inanıp Üsküdar'a gelen Yusuf Paşa yaklaşık bir ay Kuyucu Murad Paşa'nın misafiri olmuştur. Ta ki Muslu Çavuş'un öldürülmesinden sonra Kuyucu Murad Paşa ile beraber sofrada iken Yusuf Paşa boğdurulmuştur. Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s.22.

¹⁵¹ Fatma Acun, "Celali İsyânları 1591-1611", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 701-703.

Celalilerin amaçlarına gelince ortak bir amaçları olduğundan bahsetmek oldukça güçtür. Ancak Celalilerin amaçlarını tartışırken bunların ikiye ayrılması, anlaşılmasında daha faydalı olmuştur. Bir tarafta insan kaynağını oluşturan işsiz, genç, bekâr, eli silah tutan kalabalıklar ele alınırken diğer tarafta azledilmiş görevliler ya da hali hazırda görev sahibi olup, daha iyi makamlara ulaşmak için bu yolu tercih edenler ele alındığında bunların ortak amacının yalnızca daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak olduğu gözlemlenmiştir. Celalilerin amaçları ile ilgili dikkat çeken diğer bir husus da bu isyanların hiçbir zaman doğrudan hanedana karşı olmayışıdır. Yeni bir krallık, yeni bir devlet kurmak gibi bir amaçlarının olmadığı söylenebilir. Ancak hiçbir zaman bu kadar güçlenemedikleri göz önüne alınsa da yola çıkarken var olan amaçlarının yukarıda sayılanlardan farklı olmaması en büyük etkendir.¹⁵²

Celalilerin amaçlarını anlamak konusunda önemli bir vakıada Bursa'nın Celaliler tarafından saldırıya uğraması ve Bursa'da yaşananlardır. Celaliler için Bursa'nın neden önemli olduğu, Bursa'nın onlara ne gibi avantajlar ya da dezavantajlar sunduğunun tartışılması ve Bursa'da incelenen dönemde nelerin meydana geldiğinin ortaya çıkarılması bu çerçevede önemlidir.

---

¹⁵² Celalilerin hiçbir zaman doğrudan hanedanı hedef almamasının sebeplerinden biri de halkın gözündeki "padişahlık ve halifelik" kavramlarından dolayı olabilir. 20. Yüzyılın başlarında Çakırcalı Mehmed Efe affedilince yani yüze çıkınca ünlü ittihatçı Doktor Nazım, Efe'ye ziyarette bulunur. Efenin desteğini almanın amacına ulaşmak için faydalı olacağı düşüncesiyle Efe'ye İstanbul'da işlerin iyi gitmediğini, belirterek Sultan II. Abdülhamit'ten yakınıdır. Ancak Efe, Doktor Nazım'ın bu sözlerine bir anda sinirlenerek, "Padişah peygamber vekilidir! Bana böyle şeylerden bahsetmeyin!" diyerek azarlar. Halil Dural, *Bize Derler Çakırca*, s. 245. Hilafet kavramının 17. Yüzyılda ne ifade ettiğini bilemediğimizden bu nedenin sadece olabilir diyerek buraya yazılması uygun görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELALİLER VE BURSA

19. yüzyılın ünlü sadrazamı Keçecizade Fuat Paşa “Bursa Osmanlı’nın dibacesidir” demişti. Fuat Paşa bu kısımda yazılacakların üç kelimelik özetini de bu sözlerle dile getirmişti. Bursa gerçekten gerek Osmanlı yöneticileri ve gerek halkı için İmparatorluğun birçok açıdan öneme sahip bir parçası idi. Bursa olmadan Osmanlı olabilir miydi?

Yukarıda amaçlarını tartıştığımız Celalilerin de Bursa’nın bu önemli konumundan habersiz olmadıkları düşünülmektedir. Devlet kadrolarında yükselme, sistem içine dâhil olabilme ya da geçimini sağlayacak dirlik kazanmak gibi amaçları olan Celaliler için Bursa çok önemli bir pazarlık noktasıydı. Bu kısımda Bursa’nın Osmanlılar açısından önemi, bu güne dek uğradığı işgal ve saldırılar ve Celaliler açısından önemi tartışılacaktır.

1. Osmanlılar İçin Bursa

Osmanlı Beyliği’nin devlet olduğu yer Bursa’dır. Devletten İmparatorluğa açılan kapı da yine Bursa’dan olacaktır. Fetih olduğu günden beri ticarete bilinçli olarak gelişmiş bu şehir bir yandan da Osmanlı kültür ve medeniyetinin çekirdeğini oluşturmaktaydı. Bunun yanı sıra Marmara Bölgesinde, İstanbul’un yanı başında olan Bursa pek çok bürokratin, hatta bazı padişahların sık sık ziyaret ettiği bir mekândı.

1.1. Kültürel Açıdan Bursa’nın Önemi

1326 senesinde Orhan Bey tarafından fethedilen Bursa akabinde, Osmanlı Devleti’nin merkezi olmuştu. Fetihden sonra yapılan cami, medrese, han ve hamamla¹⁵³ ileride kurulacak Osmanlı şehirlerinin örneği burada çizilmişti. Bir yandan ahiler eliyle, diğer yandan da Konstantinapol’den gelen Yahudi tüccarlar ile Bursa genç Osmanlı Devleti’nin siyasi merkezi olması yanında ekonomik merkezi de olmuştu. Gazadan gazaya koşan Orhan Bey Bursa’da açtırdığı medrese¹⁵⁴ ile şehrin kültürel açıdan

¹⁵³ Orhan Camii, Bey Hanı ve Emir Han.

¹⁵⁴ Her ne kadar Osmanlı’nın ilk medresesi olarak İznik’te yaptırılan medrese akıllara gelse de Bursa fethinden sonra Orhan Bey burada bir medrese yaptırmıştı. Önceleri Manastır medresesi olarak bilinen bu

gelişmesini sağlarken, dört bir yandan gelen âlimler vesilesiyle Bursa Osmanlı kültürünün tohumlarının yeşerdiği yer oldu.

Bursa 1453'e kadar Osmanlı'nın merkezi konumunda kalmıştır. Edirne başkent olmuşsa bile, Fatih Sultan Mehmed'e kadar bütün hanedan mensupları Bursa'ya defnedilmişlerdir. Hatta İstanbul'un fethinden sonra dahi padişahlar haricinde bazı hanedan mensuplarının mezarları yine Bursa'da bulunmaktadır.¹⁵⁵ Edirne batıya ve İstanbul'a yapılacak fetihler için bir askeri üs gibi kullanılırken, Bursa Osmanlı'nın her zaman kültürel ve ekonomik başkenti olmaya devam etmiştir.

Bursa'nın İmparatorluk nezdindeki önemi göstermeye dair bir ipucu da 1605 yılında Sultan I. Ahmed'in ataları gibi ordunun başında Celaliler üzerine gitmek istemesi üzerine Anadolu'ya gelmesidir. Ancak Ahmed Anadolu'nun başka şehirlerine gitmek yerine Bursa'ya gelmiştir. Ancak Ahmed ataları gibi savaşmak yerine burada atalarının mezarlarını ziyaret etmeyi tercih etmiş ve kısa süre sonra tekrar sarayına dönmüştü.¹⁵⁶

1618 senesinde tahta çıkan Osmanlı'nın bedbaht sultanı II. Osman'ın hayalleri ve faaliyetleri de Bursa'nın önemini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Yeniçerilere karşı yeni bir ordu oluşturmak, merkezi yapıyı güçlendirmek gibi hayalleri olan bu genç padişah, başkenti tekrar Bursa'ya taşımak niyetinde idi. Muhtemelen bu hayallerini gerçekleştirmenin İstanbul'da mümkün olmadığını düşünen II. Osman yeniçerilerin isyanında “*Üsküdar'a geçelim, varub tahtgah-ı kadim Burusa'da oturalum!*” demişse de bu emelini gerçekleştirilmeden katledilmişti.¹⁵⁷

Yine Sultan IV. Murad'da İran seferine giderken ata yurdu, Bursa'yı ziyaret etmeden geçmemiştir. O da dedelerinin mezarlarını ziyaret etmiş ve seferine bu moladan sonra devam etmiştir.¹⁵⁸

Sultanların yanı sıra Osmanlı bürokratları için de Bursa önemli bir şehirdi. Öncelikle Bursa pek çok bürokrat yetiştirmişti. Bunda şüphesiz Anadolu'nun en önemli

---

yapı, daha sonraki dönemlerde Orhan Medresesi olarak da kayıtlara geçmişti. Detaylı bilgi için bkz Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. III. Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2009, s. 105-106.

¹⁵⁵ Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri, Şehzade Mustafa, bunlardan bazılarıdır.

¹⁵⁶ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 74-75.

¹⁵⁷ İ. Hami Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1961, s. 296.

¹⁵⁸ IV. Murad'ın atalarının mezarlarını ziyareti esnasında ilginç bir an da yaşanmıştı. Murad Yıldırım Bayezid'in türbesini ziyaret ettiğinde “*Ne böyle padişahane yatarsın. Osman oğullarının ırzını Tatar elinde alçalttın!*” diyerek türbeye bir tekme atmıştır. Daha sonra ise ölümü ayağında çıkan nikris hastalığından olmuştur. H. Basri Öcalan, *Seyahatnemeye Göre Ruhaniyetli Şehir Bursa*, s. 76. IV. Murad'ın ölümünün sebebi bu tekmeden mi yoksa eti fazla tüketmekten dolayı oluşan bu hastalıktan mı olduğu tartışılabilir da bu kısa hikâyeye burada yer verilmesinin sebebi bu kısmın Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden sansürlenmiş olmasıdır.

medreselerine sahip olması etkili olmuştur. Osmanlı'da medreselerin kalitesini müderrislerin aldıkları maaş ile ölçebilmek mümkündür. Kanuni döneminde medreseler hiyerarşik bir sıralamaya konulmuştu. Bunlar *İbtida-i hariç, Hareket-i hariç, İbtida-i dâhil, Hareket-i dâhil, Müslile-i sahn, Sahn-ı seman, İbtida-i altmışlı, Hareket-i altmışlı, Müslile-i Süleymaniye, Süleymaniye, Darü'l-hadis*. Bu sıralamada ilk altı medresenin müderrislerinin yevmiyeler 20 ila 50 akça aralığındaydı ve bu medreseler kendi aralarında 25'li 30'lu diye adlandırılırdı. Sonra gelen iki medresenin müderrislerinin yevmiyeleri ise günlük 60 akça idi. Son üç büyük medresede ise günlük ücretler 60 ila 100 akça arasında değişmekte idi. Ve bunlar 60'lı medreseler olarak anılırdı. İncelediğimiz dönemde Bursa'da en alt seviyeden, 60'lı medreselere kadar her tür ve kalitede medrese bulunmakta idi.¹⁵⁹ Örneğin Bursa'nın seçkin ve ilk medresesi olan Manastır Medresesi (daha sonra Orhan Gazi Medresesi olarak da anılacaktır) müderrisi 1614'de 50 akçe yevmiye almakta idi.¹⁶⁰ Keza yine selatin medreselerinden olan Yıldırım medresesi müderrisi de bu dönemde 50 akçe alıyordu. Bunun yanı sıra her iki müderris de yıllık gıda yardımı denebilecek ek gelirlere sahip idiler.¹⁶¹ Yine Bursa'nın bu kaliteli medreselere ev sahipliği yapması diğerlerine nazaran daha iyi olan müderrislerin İstanbul'da yüksek bir göreve gelmeden önce Bursa basamağından geçmelerine sebep oluyordu. Aynı zamanda Bursa pek çoğunun eski görev yeri idi. İstanbul'a yükselmeden önceki önemli basamaklardan biri Bursaydı.¹⁶² Bunun yanı sıra sarayda yükselmiş olmasına rağmen daha önce yolu Bursa ile kesişmemiş olan bürokratlar dahi Bursa'nın şifalı kaplıcalarını ziyaret etmekten hoşnut oluyorlar, Bursa ipeklisinden mamul kaftanları tercih ediyorlardı.

1.2. Ekonomik Açıdan Bursa'nın Önemi

Çalışmanın ilk bölümünde detaylıca anlatılan Bursa ve ticaret kısmı burada tekrar edilmeyecek, kısaca özetlenecektir. Bursa Osmanlı toprağı olduğu günden itibaren

¹⁵⁹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 79.

¹⁶⁰ Mefail Hızlı, *Bursa Medreseleri*, s. 21.

¹⁶¹ Mefail Hızlı, *Bursa Medreseleri*, s. 55.

¹⁶² Bursalı olan ya da yolu Bursa'dan geçen hatırı sayılır sayıda Osmanlı bürokratu vardır. Bunlardan bazıları: Fatih dönemi vüzerasından Ahmed Paşa, Mevlid yazarı Süleyman Çelebi, Leys Çelebi adıyla meşhur Nureddin Hamza ibn-i Ali (bu zat Fatih döneminde bir süre defterdarlık yapmış, Beyazid döneminde mazul olarak Bursa'ya dönerek Muradiye'de müderrislik yapmıştı. Daha sonra tekrar defterdarlık yapmış emekli olunca tekrar Bursa'ya dönmüştü. İlmi ve karakteri her zaman övülmüştür. İ. Hamdi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt:1, s. 453), Şeyhü'l-İslam Zenbilli Ali Efendi (bu zat da Bursa medreselerinin müderrislerinden olsa da aslen Karamanlıdır. II. Beyazid'in son döneminde, Yavuz Sultan Selim döneminde ve Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk dönemlerinde Şeyhülislamlık vazifesinde bulunmuştur), Ebusuud Efendi (Osmanlı'nın en ünlü şeyhülislamı olan Ebusuud Efendi de 1522 senesinde Bursa kadılığı yapmıştır), Aziz Mahmud Hüdayi (Osmanlı'nın bu ünlü mutasavvıfı da bir dönem Bursa'da naiblik yapmıştır. İ.H. Danişmend, Cilt:III, s. 342).

bilinçli olarak ticaret merkezi haline getirilmişti. Aynı zamanda doğu ile batı arasında bir ticaret köprüsü olmayı başarmıştı. Bu dönemde ticaret yollarının güvenliğini sağlamanın yanı sıra gerek ahiler ve gerek yabancı tüccarların rahat ticaret yapabilmeleri Osmanlı Devleti tarafından sağlanmıştı.

Bursa'da her nevi meta ticareti yapılmaktaydı. İpekli üretimi ve satışında Anadolu'nun hatta Osmanlı'nın merkezi olan Bursa aynı zamanda baharat, kürk ve boya ticaretlerinde de önde gelen bir merkez konumundaydı. Bursa pazarlarında Hindistan'ın baharatının kokularını almak, Rusların kürklerini ve derilerini görmek, İtalyanların yünlülerine dokunmak mümkündü.¹⁶³ Bu şekilde doğu ile batı arasında bir ticaret antreposu olan Bursa, Osmanlı İmparatorluğu'na en fazla gelir getiren merkezlerden biri idi.

Bursa'nın Osmanlı ekonomisine katkısı sadece üç mukataa örneği ile anlaşılabilir. *Mizan-ı Harir Mukataası*, *İhtisab Mukataası* ve *Damga ve Gümrük Mukataalarından* Osmanlı hazinesine gelen para miktarları, Bursa şehrinin Osmanlı ekonomisindeki yerini gözler önüne sermeye kâfidir.

Bursa mukataaları arasında Osmanlı hazinesine en çok gelir getireni Mizan-ı Harir yani İpek Mizanı mukataası idi. Bu mukataa isminden anlaşıldığı üzere ipek ticaretinden alınan vergileri ihtiva etmekteydi. Genellikle İran'dan ipek getiren tüccarlar, getirdikleri ürünleri belirlenen bir yere boşaltır, ürünler burada tartılarak vergileri alınırdı. Bu mekân Koza Han'dı ki bu sebepten bazı belgelerde Kozadan, Acem Hanı olarak anılmıştı. İpek getiren tüccarlar ipeklerini satarken, incelediğimiz dönemde kazançlarını yaklaşık %2,5'ini vergi olarak verirken, bu ipekleri satın alan ise yine harcadığı miktarın %2,5'ini mukataa sahibine vermekteydi. Başka bir deyişle ipek ticaretinden devlet %5 vergi almakta idi. Eğer tüccar Bursa'ya getirdiği ipekleri satamazsa, müşterisinin ödemesi gereken %2,5'lik kısmı da ödemeye mecburdu. Yani satamadığı malının fiyatının %5'ini vergi olarak veriyordu.¹⁶⁴ 1606 senesinde Mizan-ı Harir Mukataasının üç yıllık ücreti 5.200.000 akçe idi, ki bu da yıllık ortalama 1.733.000 akçeye tekabül etmektedir.¹⁶⁵

Bursa mukataaları arasında Osmanlı ekonomisine gelir sağlayan diğer bir kalem de İhtisab Mukataası idi. İhtisab vergisi çarşı ve pazarlarda yapılan işlemlerde kanuna

¹⁶³ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 4.

¹⁶⁴ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 334-5; Fahri Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, s.238-240.

¹⁶⁵ Mizan-ı Harir Mukataasının gelirlerinin yıl-yıl listesi için bkz. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 236. Ayrıca bu gelir kaleminin ücretlerindeki artış ve azalışlar İran ile yapılan savaşlar ile beraber değerlendirilmelidir.

aykırı durumlarda bulunanlara kesilen ceza, yine çarşı ve pazarlara getirilen ürünlerden alınan vergilerin oluşturduğu kalemdir. Bu da mizan-ı harir vergisi gibi mukataaya verilerek gelirleri peşin olarak devlet hazinesine giren bir vergi kalemi idi. İhtisab mukataası da incelediğimiz dönemde ortalama yıllık, 190.000 ila 230.000 akçe arasında bir getiriye sahipti.¹⁶⁶

Bursa mukataalarından diğer bir gelir kalemini de Damga ve Gelir Mukataaları oluşturmaktaydı. Bursa'ya gelen ya da Bursa da satılmasa da Bursa üzerinden başka bir yere giden her üründen vergi alınmaktaydı. Sicillerde vergi vermek istemeyen ya da ürünlerini vergi vermemek için kaçırarak birçok tüccara rastlanmaktadır.¹⁶⁷ İncelenen dönemde Bursa Gümrük ve Damga-i Akmişe mukataası üç yıllığına sadece 280.000 akçeye kiraya verilmişti. Ancak bu düşük rakam, bizi gelirin düşük olduğu şeklinde yanlış bir yoruma sürüklememelidir. Çünkü yukarıda değinildiği gibi bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem ekonomik hem de sosyal olarak çalkantılı yıllarıdır. 1580'lerde mukataanın bedeli yıllık 400.000 akçe civarında idi.¹⁶⁸

Bu üç büyük gelir kaleminin yanı sıra Bursa'nın Osmanlı ekonomisine sağladığı pek çok gelir kalemi de bulunmaktaydı. Bac-ı Bazar-ı Galle, kapan-ı meyve, oşr-i hamr ve beytü'l-mal gibi mukataalar da ekonomiye katkıda bulunuyordu. Ayrıca, tarımsal üretime dayalı vergiler de yine diğer bir gelir kalemi idi. Ancak özellikle mizan-ı harir ve ihtisab mukataaları Bursa ticaretinin Osmanlı ekonomisindeki yerinin anlaşılmasında yeterince belirleyicidir.

1.3. Jeopolitik Açısından Bursa'nın Önemi

Bursa'nın Osmanlı İmparatorluğu için önemli bir merkez olmasının bir diğer nedeni de şüphesiz coğrafi konumudur. Öncelikle Batı Anadolu'da yer alan Bursa İstanbul'a yakın en büyük merkezlerden biridir. İstanbul'dan Bursa'ya gelmek bir gün içerisinde mümkündür ya da başka bir deyişle Bursa İstanbul arası bir günlük mesafe idi.¹⁶⁹ Dolayısıyla Bursa'ya yapılan bir saldırının İstanbul'a ulaşması an meselesi sayılmaktaydı.

---

¹⁶⁶ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 240-242.

¹⁶⁷ Örnekler için bkz, Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 242-424.

¹⁶⁸ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 242-246.

¹⁶⁹ 1581'de Bursa'ya gelen John Newberie bir günde İstanbul'dan Bursa'ya geldiğini kaydetmiştir. Heath W. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 26. Aynı şekilde Evliya Çelebi de bir günde İstanbul'dan Bursa'ya kavuştuğunu yazmıştır. H. Basri Öcalan, *Ruhaniyetli Şehir Bursa*, s. 29. Ancak iki seyyah da Bursa'ya deniz yolu ile gelmiştir. Kara yolu ile ulaşmak bir günde mümkün olmasa da Celali ordusunun Bursa'dan çıkıp İstanbul'a ulaşması on gün içinde mümkündür.

Ayrıca Bursa'nın elden çıkması gibi bir durum muhakkak ki imparatorlukta manevi bir yıkılışa sebep olacaktı. Ancak yine böyle bir durumda İstanbul'un Anadolu ile olan bağı tamamen olmasa da büyük ölçüde kesilmiş olacaktı.

Bursa gerek kültürel, gerek ekonomik ve gerek coğrafi olarak İstanbul'un tamamlayıcısı idi. Yüzyıllarca İstanbul'un iâşesini sağlamak gibi büyük bir problemle uğraşan Osmanlı idarecilerinin en büyük yardımcılarından biri verimli toprakları ile Bursa olmuştur. Bursa adeta İstanbul'un meyve bahçesidir. Bunun yanında Uludağ'ın büyük kar kütleleri de Bursa'dan İstanbul'a taşınan diğer bir metadır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında Bursa şehri Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok açıdan en önemli parçalarından biri olmuştur. Dolayısıyla Kalenderoğlu'nun Bursa'yı kuşatması merkez tarafından hiç hoş görülmediyse de Kalenderoğlu'nun eline geçen ve devletle olan pazarlığında kullanabileceği en önemli koz olmuştur. Kalenderoğlu'nun ya da diğer eşkıyaların gözünde Bursa'ya değinmeden evvel Bursa'nın Kalenderoğlu'na kadar uğradığı saldırılara kısaca göz atmak bu iddianın anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

2. Bursa'nın Uğradığı İstilalar, Kuşatmalar ve Yağmalar

Bursa Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra pek çok saldırı, yağma ve hatta istila ile karşılaşmıştır. Saldırıların hemen hepsi -özellikle devletin başkenti İstanbul olduktan sonra- Bursa'nın Osmanlı düşüncesindeki sembolik önemini gözler önüne sermektedir. Bu kısımda 1453'ten 1607'ye kadar Bursa'nın maruz kaldığı saldırılar işlenerek Bursa'nın önemine vurgu yapılacaktır.

Bursa Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Timur¹⁷⁰ tarafından yağmalanmış, fetret dönemi¹⁷¹ boyunca dört şehzade tarafından da tutulmaya çalışılmış ve 1413 senesinde Karamanoğulları tarafından istila edilmişti.¹⁷²

İstanbul'un fethi ile başkent İstanbul olduktan sonra dahi Bursa'nın herhangi bir Anadolu şehrinden çok daha fazlasını ifade ettiği bildirilmişti. Bu tarihten sonra Bursa'ya

---

¹⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz: İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK, 2014, s. 31-43. Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar -I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. 1, 2012, s. 67- 105.

¹⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: YKY, 2016, s. 24-30.

¹⁷²34 gün süren bu kuşatma sonuç vermemiş ancak Bursa yağmalanmıştı. Kuşatmada yine sadece sur içi yağma olunmamıştı. Ancak Karamanoğlu II. Mehmed Bey, babasının intikamını Yıldırım Bayezid'in mezarını açtırıp cesedini yaktırarak almıştı. Detaylı bilgi için bkz. İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, s.171. Faruk Sümer, "Karamanoğulları" *DİA* İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 458.

yapılan tüm istila, yağma ve kuşatmaların sembolik anlamları göze çarpmaktadır. Bunlar kısaca:

2.1. Cem Sultan

Cem Sultan'ın, ağabeyi Sultan II. Bayezid'in İstanbul'da tahta oturması üzerine 1481'de Bursa'ya gelmesi ve burada adına hutbe okutması, diğer işgallere benzememekle beraber Bursa'nın Osmanlı'daki önemine dair mühim bir örnektir. Konya üzerinden Bursa'ya yürüyen genç şehzadenin engellenmesi için Bursa'ya 2000 kişilik yeniçeri bölüğü gönderilmişse de, Cem Sultan bunları yenerek Bursa'da hükümetini ilan ederek adına hutbe okutup akçe kestirmişti. Ancak Cem Sultan'ın Bursa'daki hükümeti sadece üç hafta sürmüştü, Yenişehir'de ağabeyi Sultan II. Bayezid Han ile tutuştuğu savaşta mağlup olması üzerine Konya'ya iltica etmiştir. Cem Sultan, Sultan II. Bayezid'e Anadolu ve Rumeli'nin birbirinden ayrılmasını teklif etmişse de bu teklifi reddedilmiştir.¹⁷³ İstanbul'un henüz fethedildiği bu dönemde Bursa, İstanbul'un muadili olarak görünmektedir.

2.2. Şahkulu'nun Başarısız Teşebbüsü

1511 senesinde isyan eden Kızılbaş lideri Şahkulu, Kütahya önlerinde Karagöz Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusunu yenmiş ve hatta Karagöz Paşa'yı kazığa oturtarak idam ettirmişti. Bunun üzerine cesaretlenen Şahkulu'nun birlikleri Bursa üzerine yürümek için Marmara sahillerine kadar yayılmışsa da merkezden hemen gelebilecek bir ordudan çekinmeleri üzerine Alaşehir (Manisa) taraflarına gitmişlerdir.¹⁷⁴

2.3. Yavuz'un Kardeşi, Sultan Ahmed'in Oğlu Alaeddin'in Bursa'yı İşgali

Sultan I. Selim'in İstanbul'da tahta çıkışı üzerine tarih bir kez daha tekerrür etmiş, kardeşi Ahmed saltanatta hak iddia ederek, oğlu Alaeddin eliyle Bursa'yı işgal ettirmişti. Burada kendi namına hutbe okutmuştu. İstanbul'un muadili olarak görülen Bursa, İstanbul'un fethinden sonra ikinci kez sultan olmak isteyen bir şehzade tarafından alınmıştı. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, Anadolu seferini düzenleyerek kardeşi ve oğlunu Bursa'dan çıkararak tehlikeyi bertaraf etmişse de o kış ordusuyla beraber Bursa'da kışlamıştı.¹⁷⁵

Üç işgalden de anlaşıldığı üzere Bursa, İstanbul'un başkent oluşundan sonra dahi Anadolu'nun merkezi ve İmparatorluğun ikinci başkenti muamelesi görmüştür. Taht

¹⁷³ İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt. I, s. 359-361.

¹⁷⁴ İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt. I, s. 418

¹⁷⁵ İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt II, s. 2.

kavgalarının yaşandığı dönemlerde, İstanbul'a ulaşma yarışında geride kalan şehzade Bursa'yı tutmaya çalışmıştır. Burada önemli olan, Bursa'da şehzadelere karşı büyük bir direniş olmayışıdır. Onlar gelmiş, adlarına hutbe okutmuş hatta akçe kestirerek kendi taht iddialarında bulunabilmişlerdi. Hâlbuki dışarıdan gelen bir güce karşı şehir direnmiş, en azından İstanbul'dan gelecek yardıma kadar teslim olamamayı başarmıştı.

3. Celaliler ve Bursa

Bursa şehri Osmanlı tarihinde, kültür ve medeniyetinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kültürel, ekonomik ve coğrafi açılarından böylesi önemli bir merkeze saldırmak Celaliler açısından risk taşıdığı kadar avantaja da sahipti. Amaçları yukarıda detaylıca anlatılan Celalilerin gerek alt tabakasının hedeflediği dirlik sahibi ya da merkezi orduda veya bey kapısında asker olarak askeri sınıfa geçmeleri için Bursa'yı kuşatan bir liderin yanında yer almak büyük bir fırsattı. Keza yine, sistem içine dâhil olabilme, sistem içerisinde sahip oldukları makamda terfi edebilme gibi hayalleri olan Celali başbuğları için de büyük fırsatlar sunan Bursa, incelediğimiz döneme kadar sadece bir Celali başbuğu tarafından yağmalanmaya cüret edilmişti. O da Kalenderoğlu Mehmed'dir.

Öncelikle böyle bir merkezin daha iyi korunduğunu düşünmemek mümkün değildir. Ancak Kalenderoğlu'nun bu cüreti esnasında Bursa'daki askerlerin bir kısmının Kuyucu Murad Paşa ile beraber Anadolu'da Celali seferinde olduklarını unutmamak gerekmektedir.¹⁷⁶

Celaliler için Bursa'nın önemi, Bursa'yı kuşatmaktaki amaçlarını anlamak için Kalenderoğlu'nun hayat hikâyesine bakmak faydalı olacaktır. Ankara'da bir köyde doğarak, askeri sınıfın en altlarında kendisine yer bulmasına rağmen bunla yetinmeyip,

---

¹⁷⁶1606 yılında yeniçeri kethüdasına yazılan bir fermanında "*Bursa dâhil olduğunu ilâm eylemişsin. Ol Kalenderoğlu dedikleri bâğî ol tarafta olan kasaba ve nevâhi ve kurâyı yağma ve ahâliye zulm ve tecâvüzü ola. Sen ve yeni çeri kullarım ol canibde ne gayret ile durursunuz. Cîhet-i Osmaniye'den iki mangîr vazîfe ve ulûfesi olmayan eşkıya, bir mel'un yanına düşüb memalik-i Mahrûsemi yağma ve harab iderler. Sen ve yeniçeri kullarım, ebâ ân-ceddîn ni'metim ve ihsânım ile per-veriş olmuş ocağın gazileri ve dilâverleri olasız. Bu ne gayret ve hamiyeddür imdi sen ve cümle ocak halkı, Bursa ve ol etraftan korucu oturak yoldaşlar ile cümleten kalkıb mezkûr Celali'nin üzerine varmak için Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa'nın, orta çavuşla gönderilen mektûbu mücibince cümleiniz Anadolu beyler-beyi Hüseyin Paşa'nın yanına varıb hüsn-i ittîfak ve ittîha üzere o'l mel'unların üzerlerine varıb inâyet-i Hakk ile def' ve izâleleri hıdmetinde ve yoldaşlıkta bulunasın. İhmâl ve müsâhelenin vakti değildir. Eşkıya gelib o'l etrafları dâhi harab itmeden evvel hareket edüb haklarından gelmekle sa'y-u ikdâm ve hüsn-i ihtimâm eyleyesiniz*" diye emredilmiştir. (Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s. 56.) Ayrıca Bursa'dan Kuyucu Murad Paşa emrine ve Anadolu'nun muhtelif yerlerine eşkıya ile mücadele için Bursa'dan gönderilen askerler için bkz. Dilek Şahin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celali Hareketleri (8 Numaralı Mühimme Zeyline Göre)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2003, s. 124, 125, 127.

devletten tehditleri ile kazandığı sancak beyliğine kavuşan Kalenderoğlu'nun *Üsküdar'dan berisini* yönetme hırsı ve sonunda İran'a sığınarak burada nihayete eren ömrü hem roman olacak kadar ilginç, hem de Celalileri anlayabilmek için mühim bir örnektir.

3.1. Kalenderoğlu Mehmed Bey

Kalenderoğlu Mehmed Bey'in kim olduğunun bilinmesi, amacının ne olduğunun anlaşılması, hem Celalilerin anlaşılmasında hem de Bursa istilasının amaçları hakkında fikir verecektir. 1607 senesinde Bursa'yı kuşatan ve istila eden Kalenderoğlu neden bu kuşatmayı kaldırmış ve Göksun ovasına giderek Kuyucu Murad Paşa'nın karşısına çıkmıştır? Neden Osmanlı ordusunun pek etkin olmadığı Batı Anadolu'da Bursa'dan başka bir yeri istila etmeye gerek duymadan, kilometrelerce öteye, Maraş civarına giderek Kuyucu Murad Paşa ile savaşmaya kalkışmıştır? Malum olduğu üzere de burada mağlup olmuştur. Ordusu Murad Paşa'ninkinden büyük olan Kalenderoğlu, burada Kuyucu Murad Paşa'yı mağlup etse bugün çok mu farklı bir Osmanlı tarihi okuyor olurduk? İşte bu soruların cevapları Celali İsyanlarını ve isyancılar gözünde Bursa'nın önemini anlama noktasında önemlidir.

Kalenderoğlu Mehmed Bey aslen Ankaralıdır. Bugün Kahramankazan ilçesine bağlı Yassıviran (Yassıören) köyünde, muhtemelen Türk anne ve babadan dünyaya gelmiştir. Kalenderoğlu hakkında ilk resmi evrak 1592 (hicri 1001) yılına aittir. Bu evrakta *Yassıviran karyesi sakinlerinden Kalenderoğlu olarak bilinen şakinin yetmiş seksen eşkıyası ile köy köy gezerek eşkıyalık yaptığı* yazmaktadır.¹⁷⁷ Ancak Kalenderoğlu'nun eşkıyalık yapmadan önce ne ile meşgul olduğuna dair kesin bir bilgi olamamakla birlikte, Naima onun eşkıya olmadan önce bazı beylerbeylerine çavuşluk, kethüdalık ve mütesellimlik gibi görevlerde bulunduğunu söylemiştir. Bu sırada ilk büyük Celali Karayazıcı ile alakası belirlenmese de 1603 senesinde onunla beraber affedilmiş, hatta dönemde bir de mevkie getirilmişti.¹⁷⁸ Mevkiin ne olduğu ve gerçekten verilip verilmediği bilinmemektedir. Ancak ya vaat edilen mevkiin verilmemiş olması¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ 25 Cemaziyülevvel 1001 / 28 Şubat 1592 tarihli bu hükümde “Yassıviran nam karye sakinlerinden Kalenderoğlu demekle ma'rûf şâki yetmiş seksen nefer eşkıyayı yanına cem' idüb, kariye be kariye gezüb...” Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 197.

¹⁷⁸ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s. 11.

¹⁷⁹ Mücteba İlgürel, “Kalenderoğlu Mehmed”, *DİA*, C. 24. İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s.256.

ya da daha muhtemel İran seferi çağrısına uymaması¹⁸⁰ sebebiyle bir yıl sonra tekrar isyan etmiştir. Bu dönemde muhtemelen eskiden eşkıyaları iken yoldaşları, bey olunca da kapısındaki adamları olan maiyetini doyurmak ve yanında tutabilmek için tekrar iç ve batı Anadolu'da tekrar eşkıyalık faaliyetlerine başlamıştı.

Kalenderoğlu Mehmed isminin başındaki *Kalender* ibaresinden dolayı mezhepsel bir ayaklanmanın öncüsü olarak görülmek istense de faaliyetlerine bakıldığında böyle bir amaç görülememiştir. Kalenderoğlu klasik bir Celali idi ve sistemin içerisine dâhil olarak Osmanlı'nın büyük paşalarından biri olmak istiyordu. Bununla beraber, Kalenderoğlu devlet görevinde iken yani henüz gözden düşmemiş iken resmi evraklarda hakkında "Mehmed Ağa" diye bahsederken eşkıyalık yaptığı zamanlarda dahi tarihçiler ondan "Kalenderoğlu Mehmed Paşa" olarak bahsetmişlerdir. Ancak eşkıyalığı sırasında ve sonrasında gerek Bursa şer'iyeye sicillerinde ve gerek diğer resmi evraklarda, hakkında "Kalenderoğlu eşkıyası", "Kalenderoğlu nam şaki" ve hatta "Kalenderoğlu denilen la'in" yani lanet edilmiş diyerek bahsedilmiştir.¹⁸¹

Kalenderoğlu ilk büyük çapta ayaklanmasını Saruhan civarlarında yapmıştır. Neden burayı seçtiği hususunda kesin bir hüküm verilemese de birkaç tahminde bulunulabilir. Bölgenin coğrafi yapısı eşkıyalığa oldukça müsaittir.¹⁸² Ayrıca yine bölgede güvenlik zafiyeti¹⁸³ vardır ve Kalenderoğlu'nun en büyük arzusu olan sancak beyliği gibi görevlere burada yükselmesi halk arasında kötü bir şöhreti olan Ankara'ya nazaran daha kolaydır. Kalenderoğlu 1606 kışını bu bölgede eşkıyalık yaparak ya da daha başka bir deyişle konumunu sağlamlaştırarak geçirdi. Bu esnada Osmanlı'nın Kalenderoğlu üzerine yolladığı biraz acele ile toplanmış ordusu ile Kalenderoğlu'nun ordusu bugünkü İzmir ili Kemalpaşa ilçesi yakınlarında olan Nif kasabasında karşılaştı (1607).¹⁸⁴ Kalenderoğlu Osmanlı ordusuna karşı ezici bir zafer kazanarak ününü her yana yaymayı başardı. Başarıları Kalenderoğlu'nun ordusunu büyütmesinde büyük fayda

---

¹⁸⁰ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s. 12.

¹⁸¹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 198.

¹⁸² Detaylı bilgi için bkz. Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*.

¹⁸³ Aydın ve Saruhan Muhassılı olan Üveys Paşa oğlu Mehmed Paşa, eşkıyayı tenkil etmek için vezirlik mukabilinde devletten yetki istemiş ve almıştır. Ancak bu görevin istişaresi için Bursa'ya çağrılmış olmasına rağmen gitmeyerek mıntıkadan topladığı askerler ile Güzelhisar'da oturmayı tercih etmiştir. Kısa süre sonra ölmüş yerine daha sonra bu bölgenin güçlü eşkıyalarından biri olacak olan kethüdası Yusuf Paşa gelmiştir.

¹⁸⁴ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 199-201.

sağlamış olmalıdır. Başarılı bir kumandan komutasına girmek Anadolu'nun işsiz gençleri için büyük fırsatlar sunacak bir basamaktır.

Kalenderoğlu'nun bundan sonra yaptıkları Celalilerin örgütlenişi hakkında bilgi verecek niteliktedir. Griswold'a göre, Kalenderoğlu'nun başarılarının ardından, ma'zul tımarlıların büyük kısmı Kalenderoğlu'nun yanında yer almıştır. Dolayısıyla onun Manisa civarlarındaki örgütlenişi de Osmanlı tarzı örgütlenmedir. Yani muhtemelen hizmetinde işinin ehli olan yazışma, levazım ve kayıt işlerine bakan uzmanları bulunmaktadır. Tımarlı sipahilerden oluşan savaşçı komutan kadrosu, ganimetlerin dağılımı ve yönlendirilmesinden sorumlu hazineci, yazışmalardan sorumlu kâtipler ki gerek Osmanlı paşaları ve gerek diğer eşkıyalar ile yazıştığı bilinmektedir ve bu tarz görevlilerle belirli günlerde bir çadırda divan toplanmış olması da kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Kalenderoğlu'nun kendine üs yaptığı Manisa ve çevresinde düzenli olarak haraç toplaması, kendisinin bu bölgede basit bir eşkıyadan ziyade daha çok oranın yöneticisi gibi hareket ettiğini göstermektedir.¹⁸⁵

Nif zaferinden sonra Manisa'ya bir muzaffer komutan edasıyla gelen Kalenderoğlu burada halktan kırk dört yük akçe haraç almıştır. Aslında bu haracı vermeyi halk teklif etmiş, Kalenderoğlu'nun Manisa'ya saldırmaması için böyle bir talepte bulunmuştur.¹⁸⁶ Ancak Manisa halkı Kalenderoğlu'na ve diğer eşkıyalara karşı dönemin yaygın tedbirine uygun olarak şehrin etrafını sur ile çevirmişlerdir.¹⁸⁷ Aynı tedbir Ankara ve Bursa'da da alınmıştır. Dolayısıyla Kalenderoğlu'nu en çok zorlayan tedbiren yapılan surlar olmuştur.

¹⁸⁵ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, 200-201.

¹⁸⁶ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s. 15. Bu konuda Griswold bir yanlış anlaşılma olmuş olacak ki Kalenderoğlu'nun Nif zaferinden sonra Manisa'ya geldiğinde otağının yağmalanmadığını görünce, 44 yük akçe Manisa halkına sadaka verdiğini söylemiştir. (Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 200). Ancak Griswold bu bilgiyi Uluçay'ın mezkûr eserinden almıştır. Dolayısıyla halkın kendi arasında güvenlik için toplayıp Kalenderoğlu'na verdiği haracı, Kalenderoğlu tarafından halka verilen sadaka olarak değerlendirmiştir ve bu yanlış değerlendirme de Celalilerin *sosyal eşkıya* olup olmadıkları tartışmalarına sebep vermiştir. Uluçay'ın bu kırk dört yük akçe hakkında yayımladığı sicil kaydı burada aynen verilmiştir. "... Hala Mirliva-yı Saruhan olaj bâisü'l- izzî ve'l- ihtîâm Elhac Mehmed Bey taraflarından işbu bâisü'l- kitâb fâhrü'l-akrân Abdullah Çavuş makâm-ı kazâda bundan âkdem Mahrûse-i Manisa'ya Celali istilası zamanında firâr eden Frenk ta'ifesinden İstifano? Nam zimminin şeriklerinin vekili olan hala şehir kethüdası Hüseyin Beğ muvâccheesinde tâkrîr-i kelâm idüüb, Celâli-i marü'z-zikr ile nice defa cenk olub, mukâvemete mecâl olmayacak olmayacak bi'l-âhere ittifâkı ayân ve eşrâf ile kırk dört yük akçeye kesilüb nefis-i Manisa'da olan tevâife meblâğ-ı merkûmu tahsil için hakku adl üzre tevzi olunmakta merkûm frenge ve şeriklerine dahi kırk bin akçe tevzi olunmuş idi... 9 Muharrem 1017". (Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s. 15).

¹⁸⁷ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s.15.

Bu sırada vezir-i azam olan Kuyucu Murad Paşa Canbuladoğlu'na karşı sefer hazırlığı içerisinde idi. Kuyucu Murad Paşa Celalilerin birleşmesini engellemek için kısa süreli de olsa eşkiya gruplarını bazı mevkiler vererek kendi tarafına çekmeyi ya da en azından onların birlikte hareket edememelerini sağlıyordu. Zaten Celalilerin birbirlerine karşı güvensizlikleri de Paşa'nın hamlelerini kolaylaştırıyordu.¹⁸⁸ Paşa seferin hazırlığındayken 1607 Martında Kalenderoğlu'na Sivas Sancakbeyliğini teklif etmişti. Ancak iki ay sonra Kalenderoğlu adamlarını ikna edemediği gerekçesiyle bu teklifi geri çevirmişti.¹⁸⁹ Kalenderoğlu gerçekten adamlarına söz geçirememiş olabilir ancak daha muhtemel olan gözünün daha yükseklerde olması ve Saruhan'dan çok uzaklaşmak istememesi gibi görünmektedir.

Kalenderoğlu Batı Anadolu'nun büyük bir kısmını elinde tutuyordu. Bu sırada Kalenderoğlu, payitahta yakın, Osmanlı için hem ekonomik olarak hem de ilk başkenti olması sebebiyle kültürel olarak çok önemli bir merkez olan Bursa zerine yürüdü. Bursa'nın Osmanlı zerindeki simgesel etkisi, henüz kuşatılmamasına rağmen, Kalenderoğlu'nun bu cüretli hareketi ile beraber ona çok istediği kendi memleketi Ankara'yı vermişti.

Kalenderoğlu eski başkent ve büyük bir ticaret merkezi olan ve Osmanlılar için sembolik bir mahiyeti olan Bursa seferinin meyvesini erken almıştı. Kendi memleketi olan ve çok istediği Ankara sancakbeyi olmuştu. Oldukça zeki devlet adamı Kuyucu Murad Paşa da Kalenderoğlu'nu bu şekilde pasifleştirerek, Halep yöresinde neredeyse bağımsızlık istemeye cüret eden Canbuladoğlu zerine daha rahat bir şekilde yryebilecekti. Ancak Ankara'da Kalenderoğlu'nu ve muhtemelen Kuyucu Murad Paşa'yı da bir sürpriz bekliyordu. Dönemin Ankara kadısı olan Vildanzade Mevlana Ahmed Efendi gerçek bir Osmanlı brokratydı. Muhtemelen atama emrinden ziyade makamın saygınlığını daha önemli gören Vildanzade Efendi, Kalenderoğlu'nu Ankara'ya almamıştı.¹⁹⁰ Gerekçesi ise onun bir sancakbeyinden ziyade eşkiya olarak şehir kapısına

---

¹⁸⁸ Celaliler arasında her zaman pragmatist bir ilişki vardı. Birbirlerine güvenmiyorlar ancak bir diğerinin devleti uğraştırmasını destekliyorlardı. Böylelikle hem yeni bir düşman edinmekten kaçınıyor hem de devletin tüm kuvvetiyle üzerlerine gelmesini engellemiş oluyorlardı. Örneğin Canbuladoğlu, Kalenderoğlu'yla iyi geçinmeye zen gösteriyordu. Çünkü Kalenderoğlu'nun Anadolu'da bulunması devlet ile kendi arasında tampon bölge oluşturması demekti. Keza yine Kalenderoğlu'nun mektubuna rağmen onla birleşmeyeerek İ-il sancakbeyliğine razı olan Muslu avuş rneği de bu güvensizlik konusunda önemli bir örnektir.

¹⁸⁹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 201

¹⁹⁰ Ankara önlerine gelen Kalenderoğlu'nun nc kuvvetleri şehre girmek ister ancak Kadı Efendi buna izin vermez. Bunun zerine bizzat kendisi gelen Kalenderoğlu zor kullanmak yerine bu problemi suhulet

dayanmasıydı. Ancak Kalenderoğlu'na şehir halkının kendisinden korktuğunu, şimdilik şehrin uzak bir köşesinde çadır kurup beklemelerini, bu sırada da lazım olanları toparlayıp Kalenderoğlu tarafından yollanan adamlar ile kendisine iletceğini ve hatta şehir ahalisini bu konuda ikna edeceği vaadini vermiştir.

Ancak kadı Vildanzade Ahmed Efendi bu sözünü hiçbir zaman tutmamıştır. Hatta Kalenderoğlu'nun ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini almak için şehre yollanan 30 adam kadı tarafından gizlice öldürtülmüştü. Bundan habersiz olan Kalenderoğlu adamlarının döneceği zamanı beklerken şehrin dışındaki askerleri Kuyucu Murad Paşa'nın yanından gelen bir ulağı yakalamışlar ve Kalenderoğlu'na teslim etmişlerdi. Bu ulaktan otuz adamının ölüm haberini alan ve Kuyucu Murad Paşa'nın Konya'dan Tekeli Mehmed Paşa komutasında bir orduyu üzerine yolladığını öğrenen Kalenderoğlu Ankara'ya derhal bir saldırı düzenledi. İki hafta kadar süren bu saldırı Tekeli Paşa'nın gelmesiyle son buldu. Kalenderoğlu Ankara'dan uzaklaştı.¹⁹¹ Peşinden gelen Tekeli Paşa'ya Lâdik civarında ani bir baskın yaparak mağlup etti. Ancak Ankara'da yaşadıkları, Kuyucu Murad Paşa'nın vaadinde durmaması ve affolunmuşken Osmanlı Paşa'sı tarafından saldırıya uğraması hala devletten bir mansıp alıp yükselmek ümidini kırmamış olmalıdır ki bu savaş sonrası esir ettiği 1200 civarında yeniçeriye öldürmek yerine sadece silahlarını ellerinden alıp serbest bırakmıştı.¹⁹² Bu hamle ile Kalenderoğlu muhtemelen Osmanlı'ya son kez iyi niyetini göstermişti.

---

ile çözmek istemiş olmadır Kadı Vildanzade Efendi ile bizzat görüşmek ister. Bu görüşmede aralarında geçen diyalog Naima tarihinde bu şekilde aktarılmıştır: Kalenderoğlu “ Bu memleketi Padişah bana temlik etmiştir ve etrafındaki sancakları dahi adamlarıma vermiştir. Siz beni niçin ret ve şehir kapısını mütesellimin yüzüne kapattınız?” der. Bunun üzerine Kadı Vildanzade Efendi, “Eğerçi sancak sana verilmiş ama siz bunda mirlivalar gibi gelmediniz. Yine Celaliler suretiyle geldiniz. Delil budur ki evvela mezar-ı Müsliman içre (Müslümanların tarlaları içine) kondunuz. Ve gasben memleketten sürdürdüğünüz mevaşi sürülerini Müslümanların ekinlerine saldınız. Celalilerden gözleri korkmuş fukaranın canları sizden ürktü. Anıñçün hisar kapısını perkittiler. Şehre girdiğinizde dahi katl, gasp, eziyet ve tahrip edersiz deyü vehme düştüler. Ama çün emr-i padişahide beyan olunduğu üzere, serdar-ı azama katılmanız maksudunuzdur, sefer levazımı her ne ise defter edüb bir mutemed adamınız ile bizim yanımıza alikon... Ve siz halka vahşet vermemek için şehir üzerinden kalkıp bir menzil uzakta falan yerde oturun. Ben sizin işlerinizi görüp halka ulfetiniz husulüne çalışayın. Ve sonra sizin haymenize varayın. Ve bana nice riayet edersiz, göreyin! Sonra halk mutmain olub size dahi şehre girmeğe imkân ola!” *Naima Tarihi*, C. 2, ss. 542-543.

¹⁹¹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 206-207.

¹⁹² Kalenderoğlu'nun Bursa üzerine yürümesi tüm kaynaklar tarafından doğrulanırken sadece Griswold Kalenderoğlu'nun Bursa'yı kuşattığını, daha sonra Ankara sancakbeyi olduğunu yazmaktadır. Ancak gerek bunu yazarken kullandığı kaynaklardan ve gerek dönemin kadı sicilleri ya da mühimme defterlerinde böyle bir kuşatmanın izine rastlanmamıştır. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 208.

Kadı Vildanzade Ahmed Efendi'nin Kalenderoğlu'nu Ankara'ya sokmama ve adamlarını öldürme tedbirlerini alırken Kuyucu Murad Paşa ile haberleşip haberleşmediği konusunda bir bilgimiz yoktur.¹⁹³ Ancak Kuyucu Murad Paşa Rumeli'de görev yaparken Vildanzade Efendi de Macaristan'daki Osmanlı ordusuna kadılık yapmakta idi.¹⁹⁴ Bunun yanı sıra Vildanzade Efendi'nin Ankara'daki dik duruşu Paşa'nın takdirini kazanmış olmalı ki, kadıyı 1610 yılında çıktığı İran seferinde ordu kadısı olarak atamıştır.¹⁹⁵ Ancak yine de Kalenderoğlu'nun Ankara'da kalarak sadece Ankara'ya zarar vermesi Batı Anadolu'da başıboş gezmesinden daha kötü değildir. Bu sebeple Vildanzade Efendi aslında Kuyucu Murad Paşa'nın planını bozmuş olması ihtimali de yüksektir.

Yeniden pazarlık masasına oturmak için kozlarını çoğaltmak isteyen Kalenderoğlu, bundan sonra Bolu'ya daha sonra da en güçlü kozu elde etmek için Bursa'ya yöneldi. Henüz kuşatma dahi yapmadan üzerine yürümesi ile Ankara sancakbeyi olması, Kalenderoğlu'na amaçları doğrultusunda Bursa'nın önemli bir basamak olduğunu göstermişti. Bunun bir adım sonrası ise doğrudan İstanbul'a gitmek olacaktı. Bu amaca mukabil Kalenderoğlu, 11 Şaban 1016 (1 Aralık 1607)'de Bursa'ya oradan da Üsküdar üzerine yürüyeceklerini duyurmuştur. Bu sırada bizzat İstanbul'da bulunan Fransız büyükelçisi yazdığı mektupta payitahtta büyük bir korku rüzgârının estiğini, kendisinin de bu korku rüzgârından etkilenerek iki haftadır mektup dahi yazmaya fırsat bulamadığını not etmişti.¹⁹⁶

Kalenderoğlu'nun cüretkâr hareketleri ve tehditleri isyancılar arasında popülaritesini arttırıyordu. O, Bursa civarına geldiğinde bu yörede önceden sancakbeyi olup daha sonra isyan eden Kınalıoğlu adında bir Celali bin kişilik kuvveti ile Kalenderoğlu'na katılmıştı.¹⁹⁷ Kalenderoğlu'nun büyüyen kuvvetleri durmaksızın Bursa'yı vururken Tavail Halil adlı Celali de kuvvetleri ile beraber Kalenderoğlu'na

---

¹⁹³ Kuyucu Murad Paşa'nın Vildanzade Ahmed Efendi'nin bu yaptığından haberdar olup olmadığı tartışılrsa da Osmanlı merkezi idaresinin bu konuda bihaber olduğu tespit edilmiştir. Vildanzade Efendi'nin Ankara'ya Kalenderoğlu'nu almaması sonrasında gönderilen hükümlerde *Beğlerbeği olub hala Ankara sancağına mutasarrıf olan Mehmed Paşa* ismi geçmektedir. Mehmet Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celali Seferi Mühimmesi (1607) 8 Numaralı Mühimme Zeyli*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 157, 270 Numaralı Hüküm. Ayrıca Kalenderoğlu'nun Ankara Sancakbeyi olarak şark seferine katılması için yapılan çağrılar için bkz. Mehmet Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celali Seferi Mühimmesi*, s.159, 166.

¹⁹⁴ *Naima Tarihi*, s. 542, Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 204.

¹⁹⁵ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 204.

¹⁹⁶ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 209-210.

¹⁹⁷ Burada sözü geçen Kınalıoğlu, Naima Tarihinde geçmesine rağmen kim ve nerenin sancakbeyi olduğu tespit edilememiştir. *Naima Tarihi* s.551.

katılmıştı.¹⁹⁸ Kalenderoğlu'na katılan eşkıyalar muhtemeldir ki onu davasında haklı gördükleri için değil, aksine pastadan daha büyük pay alabilmek için bu tercihte bulunuyorlardı. Kalenderoğlu'nun bu büyümede ve vaatlerinde ne kadar cömert olduğu Muslu Çavuş'a yazdığı mektupta anlaşılmaktaydı. Muhtemelen bu mektuplar diğer eşkıyalara da iletilmekteydi.

Bu sırada güneyde Kuyucu Murad Paşa Canbuladoğlu Ali Paşa'ya karşı galip gelmişti. Canbuladoğlu Kuyucu Murad Paşa'nın elinden kurtulmayı başarmışsa da gücünü ve itibarını yitirmişti. Ancak yine de yanında 2000'e yakın adamıyla Bursa yakınlarına kadar gelebilmişti. Burada Kalender Canbuladoğlu'nu da kuvvetlerine katmak istemiş olacak ki onu kendi yanına davet etmiştir. Böylesi zor bir durumda iken kendine sığınacak bir yer bulan Canbuladoğlu, bir gece Kalenderoğlu'nun yanında kalmış olmasına rağmen gece sadece ailesi ile Kalenderoğlu'nun yanından kaçarak İstanbul'a sığınmıştı. Daha sonra Temeşvar Beylerbeyi olan Canbuladoğlu, Bursa'dan ayrılırken yanında gelen 2000'e yakın adamını Kalenderoğlu'na bırakmıştır. Bundaki amacının ne olduğu bilinmemektedir. Ancak ne olursa olsun, Kalenderoğlu Bursa'ya geldi geledi ordusu 4000 kişiden fazla artmıştır.¹⁹⁹

Kalenderoğlu'nun Bursa'yı kaç nefer eşkıya ile istila ettiği bilinmemektedir. Fakat Ankara'da emrindeki eşkıya birliklerinin 5.000 kişi civarında olduğu bilinmektedir.²⁰⁰ Bursa'ya geldiğinde bilinen artışlar ile birlikte 9-10.000 nefer civarında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha ilginç olanı Kuyucu Murad Paşa üzerine, Maraş'a giderken Kalenderoğlunun en az 20.000 kişilik ordusundan bahsedilmesidir. Ordunun Bursa'dan Maraş'a kadar iki katı kadar artmasındaki sebebin, Kalenderoğlu'nun Muslu Çavuş'a yazdığı mektupları Anadolu'da pek çok kişiye yazarak olumlu cevap aldığıdır.

Kalenderoğlu Bursa'nın dış mahallelerini alıp, soyduktan ve burada birçok evi yaktıktan sonra, kale içini almaya çalıştıysa da muvaffak olamadı. Bu sırada önemli komutanlarından birini İstanbul'a gönderip kendine uygun bir hizmet verilip verilmeyeceğini öğrenmek istemişti. Bu pazarlığın sonucunda bir sonuca varılamamış olunmalı ki Kalenderoğlu faaliyetlerine aynı şiddetle devam etmiştir.

Osmanlı merkezi yönetimi Bursa'daki saldırı ve başkente yönelik bu tehdidi savuşturmak için bir takım tedbirler almıştı. Neredeyse seferberliğe yaklaşan önlemler

---

¹⁹⁸ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 211.

¹⁹⁹ *Naima Tarihi*, s. 551-552.

²⁰⁰ *Naima Tarihi*, s. 545.

alınmıştı. Bursa üzerine önemli paşaların yollanmasının yanı sıra İstanbul'a olabilecek muhtemel bir saldırıyı engellemek için de yine bazı tedbirlere başvuruldu. İstanbul'da sakin olan halktan birbirlerine kefil olmaları istendi. Bu kefalet kadılar tarafından kontrol edilecekti.²⁰¹ Ayrıca Osmanlı, Bursa'ya göndereceği ordu için asker bulmakta zorlanmaktaydı.²⁰² Dolayısıyla devlet olağanüstü bir tedbir alarak İstanbullu reayadan uygun olanlarını silahlandırarak düşman üzerine göndermek istedi. Fransız büyükelçisi Salignac'a göre, 40.000'i aşkın şehirli silahlandırıldı. Bunlar Nakkaş Hasan Paşa'nın komutasında Bursa'ya gönderilecekti. Ancak yine aynı elçinin raporlarına göre 40.000 kişiden ancak 6.000'i iki hafta süren yolculuk sonrasında Bursa'ya ulaşmıştı.²⁰³

İstanbul'dan, Bursa'nın bu halde olduğunun duyulması üzerine, denizden Nakkaş Hasan Paşa, karadan da Yusuf Paşa Bursa'ya gönderildi. Bunu haber alan Kalenderoğlu Bursa muhasarasını kaldırarak, Mihaliç'a gitti. 1608'de paşaların maiyetinde Bursa'ya gelen ve Kalenderoğlu üzerine gönderilen Silistre Sancakbeyi Dalkılıç Mimar Ahmet Paşa'nın ordusunu mağlup edip, kendisini de öldürmeyi başarmışsa da buralarda durmayıp kışlamak için tekrar Aydın ve Saruhan'a gitmişti.²⁰⁴

Soğuk kış aylarını, üssü haline getirdiği Saruhan'da geçiren Kalenderoğlu, artık Osmanlı'dan kendisine bir fayda olmadığını düşünmekteydi. Kendi deyimiyle Osmanlı'dan *kat-i ümid* eylemişti ve amacına ulaşmasındaki en büyük engel Kuyucu Murad Paşa idi. Bu engeli bertaraf eylemeden hiçbir amacına ulaşamayacağına karar vermişti. Hempaları (yoldaşları) ya da komutanları ile yaptığı istişare sonucunda da Kuyucu Murad Paşa üzerine gitmeye karar kılmışlardı.²⁰⁵ Tam bu sırada diğer eşkıyalara da mektuplar yazan Kalenderoğlu, Kuyucu Murad Paşa'ya karşı beraber hareket etmenin zaruriyyetinden bahsediyordu. Bu vesile ile Üsküdar'dan sonrasının yönetiminin kendilerinde olacağını ifade ederken, olur da Kuyucu Murad Paşa galip gelirse, yakılacak türkülerin kendilerine kâfi olduğunu vurguluyordu. "*Hak Te'âlâ muin olursa yanımızda*

---

²⁰¹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 210. Osmanlı mahallelerinde böyle bir kefalet sistemi hep olmuştur. Anlaşılan bu sefer kefalet sistemi sadece yeni gelenler için değil hali hazırda orada sakin olup, şüphe uyandıranlar için de uygulanmıştır.

²⁰² Macarlarla olan savaş sonrası boşa çıkan askerlerin büyük kısmı Canbuladoğlu üzerine gitmişti. Dolayısıyla Rumeli'de kalan asker sayısı azdı ve buradan Bursa'ya gönderilecek eğitimli askerin çok olması beklenemezdi. Yine Rumeli'den Anadolu'ya asker sevkıyatı nispeten daha uzun sürmekteydi.

²⁰³ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 213. Bu bilgi de yalnızca Salignac tarafından verilmiştir. Namia tarihinde ve dönemin diğer kroniklerinde görülmemiştir.

²⁰⁴ Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s. 18.

²⁰⁵ Bu hempalardan bazıları: Kara Said, Göynüklü Halil, Kör Haydar, Genç Mehmed, Ağaçtan Piri, Dağlar Delisi, Tanrı Bilmez, Baldırı Kısa, Kör Mahmud, Köse Ahmed, Gedizli Aktarması, Laz Hüseyin, Kâfir Murad, Şakloz Ahmed'dir. *Naima Tarihi*, s. 561.

*olan bişümar kâr-güzar dilâverler ile koca fertutu ber-taraf eyleyüb Üsküdar'dan
berusunu Osmanlı'ya ferâgat ettirmek vardır. Eğer fırsat kocanın olursa hod bizim
etdüğümüz işler dillerde destan olduğu hemân bize kâfidir.”*

Kalenderoğlu, hedefleri önündeki en büyük engel olan Kuyucu Murad Paşa'yı zayıflatmak istiyordu. Bu sırada eline geçen bir fırsat ile bir taşla iki kuş vurabilecekti. İstanbul'dan Kuyucu Murad Paşa'ya bir hazine gönderilmişti. Ekmekçizade Ahmed Paşa tarafından getirilen bu hazineyi ele geçirdiği takdirde hem kendi gücünü arttırabilecek hem de düşmanının gücünü azaltabilecekti. Kalenderoğlu derhal harekete geçti. Önemli adamlarından Tavil Halil'in kardeşi Meymun, Ekmekçizade ile karşılaştı fakat galip gelemedi. Ancak elindeki hazinenin eşkıyaya kaptırılmasının, kendi ölümüne neden olacağını çok iyi bile Osmanlı Paşa'sı Konya üzerinden Kuyucu Murad Paşa'ya ulaşmak yerine Ankara'ya çekilmeyi tercih etti.²⁰⁶ Böylelikle Kuyucu Murad Paşa hazineden mağdur edilmişse de Kalenderoğlu zenginleşememişti.

Sonun Başlangıcı: Göksun Yaylası Savaşı

*“Server-i gaziyan Murad Paşa
Hakkın oldu müeyyedi, her-bar
Evvela Engerusü feth eyledi zaâr
Sonra İbn Kalender'e yürüyüp
Anda kıldı kuvvetin izhar
Şeb ve ruz eyleriz rica Hak'tan
Tutulub ol pelid ola berdâr
Geldi bir gazi didi tarihin
Sıdı İbn Kalender'i serdâr.”²⁰⁷*

Hazinenin ulaşmasını engelleyerek Kuyucu Murad Paşa'ya büyük bir darbe vuran Kalenderoğlu, emellerinin en büyük engelini ortadan kaldırmak için Kuyucu Murad Paşa'nın üzerine yürüdü. Gerçekten Kuyucu Murad Paşa'nın elindeki ordu dağılmak üzereydi. Askerlerine uzun zamandır maaş verememiş olduğu gibi ordusu bir yandan da karnını doyurmakta zorlanıyordu. Buna ek olarak bir de Diyarbakır taraflarından gelmesi gereken Nasuh Paşa önderliğindeki ordu da gelmemişti. Anadolu ve Rumeli'den istediği desteği bulamayan Kuyucu Murad Paşa, neyse ki Mısır'dan yeterli olmasa da adam ve araç-gereç ihtiyacını karşılamıştı.

²⁰⁶ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 219.

²⁰⁷ Kuyucu Murad Paşa'nın zaferi üzerine yazılmış şairi bilinmeyen şiir. *Naima Tarihi*, s. 567.

Kalenderoğlu cepesinde de işler Kuyucu Murad Paşa'ya nazaran daha iyi olsa da mükemmel değildi. En önemli adamlarından biri olan Tavil Halil, Kuyucu Murad Paşa tarafından ihsan edilen Bodrum Sancakbeyliğine razı olmuştu. Sancak beyi olduktan kısa bir süre sonra da burada muhtemelen Kuyucu Murad Paşa'nın casusu olan adamlarından biri tarafından öldürülerek etkisiz hale getirilmişti.²⁰⁸

Zeki Osmanlı Paşası, Kalenderoğlu'na bir darbeyi de onun da safına çekmeye çalıştığı, Anadolu'nun güneyinde aktif bir eşkıya olan Muslu Çavuş'a İç-il sancakbeyliği vererek vurmuştu. Bunun karşılığında da Muslu Çavuş'tan Kalenderoğlu'na hiçbir şekilde yardım etmemesi sözünü almıştı.²⁰⁹ Celalilerin hemen hepsi böyle bir teklif alır almaz kabul ediyorlardı. Kuyucu Murad Paşa da Celalilerin bu zaafını iyi kullanabiliyordu.

6 Temmuz 1608 (22 Rebiyülahir 1017) pazar günü, Kuyucu Murad Paşa'nın önderliğindeki Osmanlı ordusu ile Kalenderoğlu'nun büyük Celali ordusu karşılaşmıştı. Kalenderoğlu'nun ordusu daha büyük, Kuyucu Murad Paşa'nınki ise daha disiplinliydi. Tecrübeli Kuyucu Murad Paşa dar bir boğaz olan Kahsar Boğazı'nı tutarak bu sayısal farklılığın üstesinden gelebilmişti. Aceleci Kalenderoğlu bütün kuvvetini birden Osmanlı güçlerinin üzerine salmıştı. Savaşın ilk gününü Kalenderoğlu önde kapattı. Başıbozuk ordusu Osmanlı ordusunu epey zorlamıştı. Hatta bir ara Kuyucu Murad Paşa'nın canı *altı bölük halkı* tarafından büyük bir özveri ile kurtarılmıştı. İkinci gün Kuyucu Murad Paşa barutun gücü ile büyük bir üstünlük kurabildi. Düzenli birliklere nazaran, Celali orduları en ufak terslikte çabukça bozulabiliyordu. Burada da aynısı oldu. Kalenderoğlu'nun askerleri Osmanlı askerlerinin elinden kurtulamayacaklarını anlayınca çabukça dağıldılar. Bu ise savaşın sonu oldu. Kalenderoğlu yaralı bir halde çok az bir kuvvetle kaçmayı başardıysa da bir daha şehir kuşatıp, devleti tehdit edecek kadar hiç güçlenemeyecekti.²¹⁰

Kuyucu Murad Paşa'nın Celalilere karşı tavrı netti; birleşmelerini engellemek ve hepsinin birer birer başını ezmek.²¹¹ Kuyucu Murad Paşa, Kalenderoğlu'nu kaçmasına

---

²⁰⁸ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 222.

²⁰⁹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 223.

²¹⁰ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 225-228.

²¹¹ Kuyucu Murad Paşa'nın Celalilere karşı tavrını anlayabilmek için Naima Tarihinde şu hatıra çok önemli bir örnektir. Savaş sonrasında canlı yakalanan eşkıyaların her biri idam ettiriliyordu. Öyle ki eşkıya cesetlerinden tepeler olmuştu. Muhtemelen bu sırada sağ olarak yakalanan eşkıyalar arasında bir erkek çocuk da vardır. Çocuğa celaliler ile ne alakası olduğu sorulunca, yokluktan babasının Celalilere katıldığını, onların arasında karın tokluğuna şeştar denilen sazı çaldığını söyler. Bunun üzerine Kuyucu Paşa çocuğun

rağmen takip etti. Kalenderoğlu, önce güneye doğru hareket etti. Burada bir zamanlar beraber hareket ettiği, Tavi Halil'in kardeşi Meymun ile birleşerek doğuya, İran'a doğru yürüdüler. Atta yolculuk yapamayacak kadar hasta ve yaşlı olan Kuyucu Murad Paşa tahtırevanda taşınmasına rağmen yine de takibi bırakmadı. İran'a varmadan Şarki Karahisar (bugünkü Şebinkarahisar) civarlarında bir gece baskını yaptı. Büyük kayıplar vermelerine rağmen Celaliler yine kaçmayı başardı. Bu sırada Kuyucu Murad Paşa'nın hastalığı iyice ilerlemiş, takibe devam edemez olmuştu. Emrindeki komutanlara ve çevre sancakbeylerine bu işi devrederek Sivas'ta istirahata çekildi. Celalilere son darbeyi bugünkü Bayburt civarlarında Seyfoğlu Hüseyin Paşa vurmuştu. Kalenderoğlu yine ölmemişti ama çok fazla güç kaybetmişti. Bunun üzerine takriben 2000 civarında askeri ile İran'a sığındılar.²¹²

İran, Celalileri Osmanlı'ya karşı bir koz olarak kullanmak istediye de başarılı olamadı. Başlangıçta düşmanın düşmanı olan Celalileri iyi ağırlasa da başına buyruk olmaları ve Avrupa ile bir mutabakata varılmaması neticesinde bunlardan pek yararlanamadı, ancak Osmanlı'ya teslim de etmedi. Bir seneye kalmadan, Celalileri sınırlara yerleştirdi. Burada askeri güç olarak faydalanmak istedi. Kalenderoğlu burada kısa zaman içinde hastalığa ve kedere yenik düşerek tarih sahnesinden silindi (Safer 1019/Mayıs 1610).²¹³

Yukarıda en büyük Celali önderlerinden olan, 1607 yılında Bursa'yı kuşatan, Anadolu'nun batı ve iç kesimlerinde hüküm süren ve sonra da Kuyucu Murad Paşa ile savaştan mağlup ayrılarak İran'a sığınan Kalenderoğlu Mehmed Bey'in hayatı anlatılmıştır. Metodolojik olarak uygun görülmesi de Celalileri anlamak için önemli olduğu düşünülen bir sorunun cevabını aramak uygun olacaktır: Celaliler galip gelse idi bugün nasıl bir Osmanlı tarihi okuyor olurduk? Muhtemelen çok farklı bir tarih okuyor olmazdık. Belki Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezileşmesi biraz daha geç gelişebilirdi. Ancak Bursa'yı

---

da idamına karar verir. Cellatlar bunu ret eder. Bu yaşta bir çocuğu idam edemeyeceklerini söylerler. Bundan sonra sırasıyla yeniçeriler, kendi iç oğlanları daha sonra da tüm ordusuna sorulur fakat kimse çocuğu idam etmez. Bunun üzerine yaşlı paşa bizzat kendisi bu çocuğu idam eder. Bundan sonra da aynen şu sözleri söyler: "Malumdur ki Kalenderoğlu ve Kara Said gibi eşkıyalar anasından at ve mızrak ile doğmadı. Hep böyle sabi idiler. Badehu büyüyüp âlemi fesada verdiler ve nice bin nüfusu katl ve garet ettiler. Bu oğlan bunlarla gezip ibtida bunların hasailinden terbiye bulmuştur, büyüdükte bu fesadın lezzeti dimağından gitmez. Bin terbiye olsa salah bulmayıp akıbet bu da bir bela olması mukarrerdir. Fesadın kökünü kesmek, bu makûlelerin birine merhamet olunmayıp izale etmek ile müyesser olur" *Naima Tarihi*, 576-577.

²¹² Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 228-230.

²¹³ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 237.

kuşattığında, en güçlü günlerinde bile Anadolu'nun en güçlü eşkiyasının kendine ait hutbe okutmaması, para bastırmaması ve hatta İstanbul'a elçi gönderip kendine uygun bir devlet görevi araması onların amaçlarını göstermektedir. Öyle ki, Kuyucu Murad Paşa'yı kendine düşman, hedeflerine engel görmesine rağmen Osmanlı hanedanına karşı doğrudan hiçbir söz söylememesi, onların bağımsız bir devlet kurmaktan ziyade kendisine mevki aradığının göstergesidir. Dolayısıyla Kalenderoğlu kazansa bile Osmanlı'nın olan Anadolu toprakları Osmanlı toprağı olmaktan çıkmazdı. Bizce Kalenderoğlu tarafından, Muslu Çavuş'a yazılan o kararlı mektuptan sonra bile onu razı edecek bir beylik onun bu kararlılığını kırabilirdi. Ancak bu durum emsal teşkil edecek olsa, ki bu yolla bey olabilmek pek çok kişi için cezbedici olacaktır, ilerleyen dönemlerde daha büyük tehlikelere sebep olabilirdi. Ancak sonuç olarak Kalenderoğlu, Osmanlı'ya karşı kaybederek sadece kendi hayatına değil, bu tarz örgütlenme ve politika izleme ile devlet görevine gelme yoluna da son vermiş oldu.

Eşkiyalar için Bursa'nın sahip olduğu önemi anlama noktasında da Kalenderoğlu'nun hayat hikâyesi güzel bir örnek teşkil etmektedir. Henüz Saruhan'dan Bursa üzerine yürüdüğünde Ankara Sancakbeyi olarak atanmıştı. Ankara sancakbeyi olmuşken, Ankara kadısı Vildanzade Ahmed Efendi tarafından engellenerek, etrafı surlar ile çevrili Ankara'ya giremeyen Kalenderoğlu, Tekeli Paşa önderliğinde gelen orduyla hazırlıksız bir çatışmaya girmektense Ankara'yı terk edip Bolu üzerinden Bursa'ya gelmişti. Askerlerin büyük çoğunluğu Kuyucu Murad Paşa'nın komutasında Güney Anadolu'da olması sebebiyle eskiye nazaran güçlü bir korumaya sahip olmayan Bursa, Kalenderoğlu'na büyük fırsatlar sunacaktı. En azından Kalenderoğlu Bursa'ya bu amaç doğrultusunda gelmişti. Henüz Bursa'ya gelmeden çatıştığı Osmanlı ordusunu yenmesine ve 1500 civarında yeniçeriyi esir etmesine rağmen canlarına kıymayıp, silahlarını alarak onları serbest bırakması Kalenderoğlu'nun bu ümidinin göstergesidir. Keza Bursa'yı kuşatmışken İstanbul'a pazarlık için adam göndermesi de bu ümidi gözler önüne sermektedir. Bir yandan bu şekilde hükümet ile anlaşmaya çalışan Kalenderoğlu'nun diğer yandan da Bursa'yı yağmalatması ve hatta bundan sonraki hedefinin İstanbul olduğunu söylemesi de pazarlık masasında elini güçlü tutabilmek için yapılan faaliyetlerdir. Bursa, Kalenderoğlu'na hükümetle pazarlık ile sistemin içine dahil olabilmek için sunduğu fırsatların yanında diğer eşkiyalar arasında Kalenderoğlu'nun popülaritesini de arttırmıştır. Öyle ki Kalenderoğlu Bursa'ya geldiğinde, küçük gruplar

hariç Kınalıoğlu, Taviil Halil gibi eşkıya grupları kendisine katılırken, Kuyucu Murad'dan kaçıp İstanbul'a bizzat giden Canbuladoğlu'nun ölümden kurtulan 2000 kadar askeri de Kalenderoğlu'na katılmıştır. Yani başka bir deyişle Bursa'yı kuşatan bir Celali liderine tabi olarak bu lider bir mansıp alınca onun askeri, dolayısıyla devletin askeri olma ümidi pek çok eşkıyayı cezbetmiştir. Sonuç olarak Bursa Osmanlı için sadece bir şehir değil, kültürel, ekonomik ve jeopolitik açılardan önemli bir merkez iken, Celaliler için de devletle pazarlık edebilmek için önemli bir koz, orduyu büyötmek için büyük bir fırsat idi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELALİ İSYANLARININ BURSA'YA ETKİSİ

1016 senesinin Şaban ve Şevval ayları arasında Bursa'yı istila eden Kalenderoğlu ve emrindeki eşkıyaları Bursa'da pek çok tahribatta bulunmuşlardı. Bunun yanında aşırı göç alan bu şehirde asayişi sağlamak da daha zor bir hal almıştı. Bir yandan Kalenderoğlu'nun emrindeki eşkıyalar, diğer yandan her dönem var olan yerel eşkıyalar, denetimin imkânsızlaştığı bu dönemde pek çok suç işlemişlerdi. Bunların yanında bir de yerel yöneticilerin usulsüzlükleri artmıştı. Bütün bunlara karşın Osmanlı İmparatorluğu, kadim başkentini elbette kendi kaderine terk etmemişti. Bursa'ya eski Rumeli beylerbeyi Nakkaş Hasan Paşa muhafız olarak atanmıştı. Hasan Paşa şehrin tehdit alan kısımlarını büyük ölçüde içine alan bir duvar ördürerek şehre dıştan gelecek tehlikelerin önüne geçerken, bir yandan da şehirde asayişi yeniden sağlamak için çabalıyordu.

Anadolu'nun ticaret merkezi Bursa'da yaşanan Celali istilası şehir ekonomisini kötü yönde etkilemişti. Şehirde yaşanan huzursuzluğun yanında Anadolu'nun genelinde yaşanan kaos da eklenince şehre gelen ipek ziyadesiyle azalmıştı. Bu dönemde Bursa'daki tezgâhların artık işlemez hale geldiği sürekli İstanbul'a rapor ediliyordu.²¹⁴ Celali istilası esnasında Bursa'da mukataa gelirleri gözle görülür biçimde azalmış, mültezimler birbiri ardına zarar etmişlerdi. Artık mukataayı iltizama alacak mültezim bulması bile güçleşmişti. Önceki eminden daha düşük fiyata almasına rağmen, Sipahi oğlanlarından Mehmed bin Süleyman, Baç-ı Zira ve Elvah mukataasını yalnızca iki ay işletebilmişti.²¹⁵ Bursa'nın en büyük vergi kalemi olan Hassa Harç Eminliği de bu krizi derinden yaşamıştı. 1603-1604 senesinde 6.296.976 akçe olan eminlik bütçesi, 1606-1607 aralığında 5.627.878'e düşmüşse de 1607-1608' yılları arasında yani Celalilerin istilası sırasında 1.807.686 akçeye kadar düşüş göstermiştir. Bu dönemde vergiler toplanamamış, mukataa gelirleri yarıdan fazla azalmıştır. Ayrıca Celaliler ile mücadele için İstanbul'dan Hasan Paşa komutasında gelen ordu da pek çok gelir kaynağının orduya ayrılmasına sebep olmuştur. Hatta bu dönemde artan masrafların karşılanması için bir sonraki döneme ait ziyade-i cizye vergilerinin toplandığı gözlemlenmiştir.²¹⁶

---

²¹⁴ Arif Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006, s. 84 ve 99.

²¹⁵ Arif Bilgin, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, s.103-104.

²¹⁶ Arif Bilgin, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, s. 55-56.

Celalilerin Bursa ekonomisine doğrudan olduğu gibi dolaylı olarak da zararları dokunmuştu. Anadolu'nun genel bir kaos içerisinde bulunması fiilen Celali istilasına maruz kalmamış Mudanya İskelesi Mukataasını dahi zarara uğratmıştı. Anadolu'daki ve özellikle Bursa'daki kargaşa ortamı limana gelen mal miktarında azalmaya sebep olmuştu. Diğer mukataalar gibi Mudanya İskelesi Mukataasının iltizam bedeline de 1607 yılında indirim gelmişti.²¹⁷ (s. 111.)

Yine bu dönemde Anadolu ve Karaman Vilayeti Cizye-i Yava-i Gebran ve Kıbtıyan ve Azadegân Mukataası da gelirleri düşen mukataalar arasındadır. Mukataa mültezimleri bu dönemdeki karışıklık sebebiyle vergileri toplayamadıklarından şikâyet etmişler ve zarar ettiklerini bildirmişlerdi. Diğer mukataalara göre daha geniş alanı kapsayan bu mukataaya mültezim olan Süleyman Çavuş, Celali korkusundan *taşra çıkıp akçe tahsilinde bulunamadığını* ve ödenmesi gereken miktarın bir kısmını kendi malı ile ödediğini bildirmişti.²¹⁸

Görüldüğü üzere Bursa ekonomisi yaklaşık iki ay süren istiladan ve Anadolu'nun genelinde uzun yıllardır devam eden kargaşadan fazlasıyla etkilenmiştir. Ancak elbette Bursa'da etkilenen sadece ekonomi değildi. Bursa'da yaşanan Celali istilasında pek çok yapı tahrip olmuş, ticaret noktası olan hanlardan bazıları yıkılmıştı. Ayrıca bu dönemde yerel eşkıyaların faaliyetleri de artış göstermişti. Tüm bunların yaşandığı şehirde asayişi sağlamak da gerçekten zor bir hal almıştı. Bursa yakın çevresi başta olmak üzere neredeyse Anadolu'nun her yerinden göç almış, nüfusu hızlı bir büyüme içine girmişti. Bütün bunların sona ermesi için Bursa Muhafızı olarak eski Rumeli Beylerbeyi olan Nakkaş Hasan Paşa atanmıştı. Hasan Paşa yeni bir Celali istilasını önlemek amacıyla şehrin özellikle tahrip gören kısmının çoğunluğunu içine alan bir duvar ördürmüş ve bu duvarı doğuda Umur Bey Mahallesi'nin duvarı ve batıda Bursa Kalesi ile birleştirerek şehrin üç tarafını kapatmaya muktedir olmuştu.

Bu kısımda yukarıda kısaca özetlenen, Celali İsyancıları sırasında Bursa'da yaşananlar detaylı biçimde incelenecektir. İnceleme yapılırken, 1016 tarihli B24 Numaralı, 1017 tarihli B-26, Numaralı, 1017-1018 tarihli, A-180, Numaralı Bursa Şer'iyecilleri ve 1607 tarihli ve 8 Numaralı Mühimme Zeyli'nden elde edilen bilgiler

---

²¹⁷ Arif Bilgin, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, s. 111.

²¹⁸ Arif Bilgin, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, s. 121.

değerlendirilecektir. Ayrıca Bursa Kütüğü²¹⁹, Güldeste-yi Riyâz-ı İrfan²²⁰ gibi Bursa'nın önemli yerel kaynakları da kullanılacaktır. Bunların yanı sıra, dönemi inceleyen çağdaş literatür ile bu konularda yapılan tezler de kaynakçamızı oluşturmaktadır.

İlgili kaynaklardan elde edilen bilgiler, Bursa'da Celali İsyancıları esnasında yaşananları daha iyi anlayabilmek için Bursa'da Celali Tahribatı; Celali İsyancıları Esnasında Bursa'da Yerel Eşkıyalar; Celali İsyancıları Sırasında Bursa'da Asayiş; Görevlerini Kötüye Kullananlar, Yerel Yöneticiler ve Askerlerin Eşkıyalık Faaliyetleri; Bursa'ya Göç ve Sebep Olduğu Problemler; ve Bursa'nın Muhafazası ve Sur olarak tasnif edilerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. Bursa'da Celali Tahribatı

Malum olduğu üzere Celaliler geldikleri bölgede baskınlar, yakıp yıkmalar yapıyorlardı. Bu faaliyetler Celalilerin pek çok amacına hizmet etmekteydi. Örneğin Celaliler bir yeri yağmaladıklarında hem büyük ordularını tatmin edebilirken, hem de çevredeki diğer eşkıya gruplarını güç gösterisi yaparak ya da daha onlara fazla kar edebileceklerini göstererek kendilerine çekebiliyorlardı. Yağma ve yakıp yıkmaya siyaseti Celalilerin, halk ve devlet nezdinde de korku salmalarını sağlayarak onları olduklarından daha güçlü gösteriyordu. Bu sebeplerle Bursa'ya gelen Celaliler de pek çok tahribata sebep olmuş ve yağma faaliyetinde bulunmuşlardı. Bu kısımda Kalenderoğlu liderliğinde Celalilerin Bursa'da sebep oldukları tahribatlar incelenecektir.

Küçük eşkıya gruplarının şehirlere ve kasabalara çok büyük zararı olmamaktaydı. Ancak Karayazıcı ile beraber büyük Celali ordularının zuhuru ile kasabalar hatta şehirler dahi kırsal kadar eşkıyadan mustarip olmaktaydılar. Bu güne değin yapılan çalışmaların çoğunda Bursa'da Celali tahribatının diğer Anadolu şehirlerine nispetle daha az olduğu düşünülmüştür.²²¹ Amasya gibi daha kırsal bölgeler ile karşılaştırıldığında, Celalilerin Bursa'da daha az tahripkâr olduklarını iddia etmek doğru olacaktır, lakin Ankara gibi

²¹⁹ Kamil Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2009

²²⁰ İsmail Belig, *Güldeste-i Riyazi İrfan ve Vefeyat-ı Danişveran-ı Nadiredan*, (haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu), Ankara, 1998.

²²¹ Sureiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek*, s. 120-121; Haim Gerber, *Economy and Society*, s.13.

daha zengin ve daha merkezi şehirlerle karşılaştırıldığında ise Bursa'daki yıkımın daha az olduğunu iddia etmek doğru değildir.²²²

Uludağ kütlesi eteklerinde doğu-batı doğrultusunda büyüyen Bursa'nın, Celaliler tarafından kuşatıldığında yaklaşık 40 farklı noktada tahrip edildiği tespit edilmiştir. Bunların pek çoğu vakıf binası ve ticari binalardır. Elbette özel mülklerden ziyade vakıf mülklerinin hasar tespitlerinin mahkemeye yansması normaldir. Bazı binaların tamirinin kira karşılığı yapılması ve tarafların bunun mahkemede tasdik ettirmesinin ve vakıf bütçesinden kullanılacak miktarın sicile kayıt olunmasının gerekliliği gibi zorunluluklar bunların mahkemede daha görünür olmasına sebep olmaktadır. İncelenen belgelerde vakıf malı olmayan evlerin tahribatıyla ilgili sadece üç kayıta rastlanmıştır. Bunlardan ilki Gökdere civarında yanan sekiz ev iken diğeri ise Daye Hatun Mahallesi'nde yanan 19 hanedir. Üçüncüsü ise diğerlerinden farklı olarak toplu bir tahribat kaydı değil, bireysel bir başvurudur. Bu münferit davada zikredilen sahibi henüz buluşa ermemiş bir yetim olan evdir. Osmanlı kanunları gereği miras kalan kişi henüz mirası yönetecek olgunluğa erişmemişse, çocuk ya da çocuklar büyüyene kadar mirasın kullanım hakkı bir vasiye verilmekteydi. Bu vasi de mülk üzerindeki her tasarrufunu mahkemeye bildirmek zorunda idi. Başka bir ifade ile yetimin hakkı Osmanlı kadısı tarafından gözetilmekteydi. Dolayısıyla Celali isyanlarında tahrip olan bu evin tamiri için mirastan harcanacak miktar sadece mahkemenin izni ile harcanabilmekteydi. Celaliler tarafından tahrip olan yapılar arasında sivil yapılara bu kadar az rastlanmasının sebebi, bunların sicillere diğerleri kadar sık kayıt olunmadığından ötürü olmalıdır. Fakat yine de küçük hane baskınlarından ziyade, Celalilerin getirisi daha büyük yerlere baskın yapmaları akla daha yakın görünmektedir. Eski ve Yeni Galle Pazarlarında yani tahıl ve paranın bol olduğu yerlere, Kayan, At Pazarı gibi ticaret noktalarında tahribatın fazla olması tesadüf değildir. Böyle yerler büyük Celali ordularının sürdürülebilirliği için hayati önem taşımaktadırlar.

Bunların yanında Celalilerin tahribatta bulunduğu yerler incelendiğinde, şehrin sadece doğu kısmında faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Şehrin batısında hiçbir binanın Celaliler tarafından tahrip edildiğine dair şikâyete yahut bir ize rastlanmamıştır. Celaliler en doğuda bugün Yıldırım ilçesi dâhilindeki Molla Yegân Medresesi'ni, en batıda da Kale içindeki Çerağ Bey Mahallesi'ni tahrip etmişlerdir. Doğuda saldırı olup batıda

---

²²² Ankara'da da Bursa'dakine benzer bir durum yaşanmıştı. Kroniklerde Celali tahribatı az gibi görünürken siciller incelendiğinde Ankara'nın kale dışındaki Karaoğlan- Saman Pazarı- Karacabey Hamamı hattı tamamen tahrip olmuş, yakılıp yıkılmıştı. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 463-464.

olamamasının nedenini anlamak için coğrafyaya bakmak faydalı olacaktır. Öncelikle Celaliler, Atıcılar mevkiine üs kurmuşlardır. Yani bu da şehrin doğusunda yer almaktadır. Ayrıca şehrin doğusu daha dağlık ve ormanlıkken batısının daha çok ovaya sahip olması da Celaliler için önemli bir tercih sebebidir. Yine ticari merkezlerin ve şehrin gelişmiş tarafının daha çok doğu kısmında yer alması da doğuyu Celaliler için daha cazip kılmaktadır.

Celaliler Bursa Kalesi içine yani surlarla çevrili bölgeye girememişlerdir. Ancak yine de sura saldırdıkları bilinmektedir. Sur içinde sadece Cerağ Bey Mahallesi içinde bir tahribatta bulunmuşlarsa da sur genelinde başarılı bir tahakküm kuramamışlardı. Ancak Celalilerin böyle bir amaçlarının olup olmadığı da tartışma konusudur. Celalilerin amaçları düşünüldüğünde, Bursa kalesinin alınması elbette tüm şehrin ele geçmesi manasına geleceğinden faydalı olacaktır. Ancak yine de kısa sürede geleceği bilinen Osmanlı ordularına karşı şehir savunması yapacak tecrübe ve ona uygun silahları bulunmayan Celaliler için, şehri tamamen almaya kudretleri olduğu düşünülse bile bunun ne kadar cazip olduğu tartışmalıdır. Ki Celaliler Bursa'ya gelen ordu ile Bursa'da savaşmayıp, Mihaliç'a kaçarak, kendilerince münasip gördükleri bir yerde Osmanlı ordusunu mağlup etmişlerdi.

İncelenen belgelerde Celalilerin saldırı biçimleri ile ilgili önemli bir ipucuna rastlanmıştır. O da Celalilerin bir topyekûn saldırı yapmadıkları, bir gün bir yeri yağmalarken, bir süre sonra yanındaki binayı yağmaladıklarıdır. Doğangözü Hanının önce yanındaki hanın tahribinden etkilendiğinin bildirilmesi, yaklaşık bir ay sonra da hanın kendisinin yağmalandığının bildirilmesi böyle bir tespitte bulunulmasını sağlamıştır.

Bursa'da Celalilerin sebep olduğu tahribatı anlayabilmek için 1017 (miladi 1608) tarihli ve B-26, numaralı Bursa Şer'iyeye Sicilinde rast gelinen şu belge gayet güzel bir örnektir.

1608 senesi Aralık ayında (hicri Şaban 1017) Bursa mahkemesinde tutulan bir kayıttaki Haremeyn-i Muhteremeyn vakıflarının mülklerinden olan bazı ev ve dükkânların Celali istilasının sırasında harap oldukları kaydedilmiştir. Haremeyn-i Muhteremeyn evkafının mütevellisi olan Mustafa Bey bin Abdullah mahkemeden bu vakıf mülklerinin keşif edilmesini ve *ne miktar akçe* ile tamir olunacağını tahmin edilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine mahkemece şu listeyi hazırlanmıştır:

1. *Hz. Emir Mahallesinde aylık 30 akçe icaresi (kira geliri) olan bir menzil 24.000 akçeye,*
2. *Hoşkadem-i Makremevi Mahallesinde aylık 30 akçe icaresi olan iki ev 13.000 akçeye,*
3. *Köseler Mahallesinde aylık 35 akçe icaresi olan bir ev ve bir süflâ menzil 4.560 akçeye,*
4. *Mücellidi Mahallesinde aylık 20 akçe icaresi olan iki süflâ evleri 5.520 akçeye,*
5. *Reyhan Mahallesinde aylık 15 akçe icaresi olan bir ev 6.000 akçeye,*
6. *Abdal Mehmed Mahallesinde aylık 15 akçe icaresi olan iki süflâ ev 4920 akçeye,*
7. *Kepezler Mahallesinde 20 akçe icaresi olan iki süflâ ev 12.000 akçeye,*
8. *Hatun Mahallesinde 35 akçe icaresi olan üç süflâ ev 10.840 akçeye,*
9. *Sultan Orhan Mahallesinde 1.010 akçe icaresi olan beş bab oda 17. 080 akçeye,*
10. *Ebu İshak Kezruni Mahallesinde aylık ikisi 30 akçe ve biri 8 akçe icaresi olan birbirine muttasıl iki dükkân 6.000 akçeye,*
11. *Camii Kebir kurbünde vâki 25 akçe icaresi olan birbirine muttasıl iki bab dükkân 3240 akçeye,*
12. *Karaca Ahmed Mahallesinde aylık 60 akçe icaresi olan bir bab dükkân 4400 akçeye tamiri mümkündür.*

*Hepsinin tamiri ancak 111.640 akçe ile mümkündür.*²²³

Görüldüğü üzere 17. Yüzyıl Bursa şehrinin merkezi mahallelerinin hemen hepsinde Celali tahribatı görülmektedir. Bu kısımda incelediğimiz şer'îye sicillerinden ve modern araştırmalardan elde edilen bilgiler ışığında Celalilerin Bursa'da yaptıkları tahribat değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Daha önceki kısımlarda belirtildiği üzere hükümetle anlaşma yapıp bir mansıba erişme hayaline kavuşup, Ankara sancakbeyi olan Kalenderoğlu Mehmed, orada kadı tarafından engellenip şehre girememişti. Hatta kendisi sancakbeyi olmasına rağmen üzerine Osmanlı ordusu gönderilmişti. Bunun üzerine Ankara'dan kuzeye giden Kalenderoğlu, üzerine gelen Osmanlı ordusunu mağlup ettikten sonra Bolu üzerinden tekrar Bursa'ya saldırarak tekrar pazarlık masasına güçlü bir şekilde oturmayı

---

²²³ B.Ş.S., B-26, 69a Belge I.

hedeflemişti. Bursa'ya gelen Kalenderoğlu ve ordusu pek çok binaya zarar vermiş, yakıp yıkmıştı. Hatta sur içine de ulaşıp orada da kısmen yakıp yıkma faaliyetini icra eden Kalenderoğlu tüm bunlara rağmen Bursa'da kalıcı bir tahakküm kuramamıştı ya da daha muhtemel olan böyle bir hedefi olmayan Kalenderoğlu, İstanbul'dan istediğini alamayacağını anlayınca Bursa kuşatmasını bozarak kırsala çekilerek üzerine yollanan Osmanlı ordusunu yenip, hedefleri önündeki en büyük engel olan Kuyucu Murad Paşa'yı alt edebilmek için Maraş üzerine yürümüşü.

Kalenderoğlu'nun takriben iki ay süren bu istilası sırasında Bursa'da pek çok mahalle ve pek çok yapı zarar görmüştü. Bursa'da nispeten şehrin dışında yer alan Hz. Emir Mahallesi Celali isyanlarından en çok etkilenen mahallelerden birisi olmuştur. Bu mahallede Haremeyn-i Muhteremeyn Evkafından olan bir menzil Celali istilasında yanmıştır. Tamiri için 24.000 akçe gerekmektedir.²²⁴

Hz. Emir Mahallesinde olan diğer bir Celali tahribatını 1017 Safer'inde Bursa mahkemesinde tutulan bir kayıta görmekteyiz. Mutaf Ramazan vakfi mütevellisi Hacı Mehmed Halife ibn-i Ali, mahkemeye gelerek, *Celali Kalenderoğlu cümle eşkıyası ile Burusa'ya müstevlî oldukda*, Hz. Emir Mahallesinde olan evini *ihrâk bi'n-nâr eylediğini* yani yaktığını ve olanca mülkünü *garet eylediğini* yani çaldığını bildirmiştir. Bunun yanında Celalilerin vakıf malından da 6.000 akçeyi de gasp ettiğini söylemiştir.²²⁵

Bu kayıta bahsedilen Mutaf Ramazan vakfi mütevellisi Hacı Mehmed aynı ay içerisinde kendi ile aynı durumda olan Yorgo veled-i Solomon'dan şikâyetçi olmuştur. Vakfa 8.000 akçe borcu olduğu ve henüz ödemediği gerekçesiyle şikâyetçi olunan Yorgo, Hz. Emir Mahallesindeki evinin Celaliler tarafından basıldığını, her şeyi gasp ettikten sonra evinin yakıldığını mahkemede bildirmiştir. Bunun üzerine kendisine talebi üzerine borcunu ödemesi için süre verilmiştir.²²⁶

İki kayda da bakıldığında Celali ordusunun Hz. Emir Mahallesini yağmaladıkları ve yakıp yıktıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca belgelerde önemli olan bir nokta da Celali ordusundan direkt olarak *Celali Kalenderoğlu ve cümle eşkıyası* olarak bahsedilmesidir. Bu ipucu ise Hz. Emir mahallesindeki yıkımın sorumlusunun yerel eşkıyalar değil, doğrudan Kalenderoğlu Mehmed olduğunu kanıtlamaktadır. Keza yerel eşkıyaların

---

²²⁴ B.Ş.S., B-26, 69a Belge I.

²²⁵ B.Ş.S., A-180, 17b Belge III.

²²⁶ B.Ş.S., A-180, 23b Belge II.

şehirde büyük yapıları tahrip edecek kadar güce ulaşmaları da pek mümkün görünmemektedir.

Hız. Emir Mahallesi'nde yaşanan diğere bir eşkıya tahribatını da Rebiyülahır 1017'de kale içindeki bir vakfın tadilatı için başvuru olan kayıta görmekteyiz. Mustafa ibn-i Elhac Hızır mahkemeye başvurarak, cediti Yusuf tarafından öncelikle evlatlarına ve eğer bir gün soyu tükenecek olursa Medine-i Münevvere vakıflarından olması şartıyla vakfedilen evlerinin zaman içerisinde yıpranıp tamire muhtaç kaldığını bildirmiştir. Ancak vakfın bu tamirin üstesinden gelmeye kudreti olmadığını söyleyen müteveli, dedesi Yusuf'un, Hız. Emir Mahallesinde olan türbesinin üstündeki kurşunların alınıp, satılması ile bu mali zorluğun aşılacağını mahkemede belirtmiştir. Ancak buraya kadar Celali vakfı ile pek bir ilgisi olmadığı görülen bu kaydın bundan sonraki kısmı Hız. Emir mahallesinde Celaliler tarafından yapılan bir diğere tahribat hakkında bilgi vermektedir. Öyle ki mütevellinin dedesi ve vakfın banisi olan Elhac Yusuf'un türbesinin üzerindeki kurşunların bir kısmı daha önce eşkıya tarafından alınmıştır. Kalan kurşunlar hem türbenin üzerine yeni bir çatı yapmaya, hem de vakıf evlerinin tadilatı için lazım olan paranın karşılanmasına kâfidir. Mahkeme müteveliye bu hususta izin vermiştir.²²⁷

Hız. Emir Mahallesi bu denli tahribata uğrarken Bursa'nın manevi sultanı olarak anılan ve sembollerinden biri olan Emir Sultan türbesi ve külliyesinin de Celali istilasından etkilenmemiş olması düşünülemez. Hız. Emir Vakfı mütevellisi Esseyid Mustafa Efendi, Safer 1017'de mahkemeye gelerek "*işbu sene-i mübâreke de bi-emrillah-i Te'âlâ Celali müstevlî olub ihrâk eylediğinde*" Hız. Emir'in türbe-i mutahharasını ve camii şerifin hareminin yandığını ve bunları vakfın imkânları ile tamir ettirdiğini bildirmiştir. Şimdi ise bunun için ne kadar para sarf olunduğunun keşif olunmasını talep etmektedir.²²⁸

Yine Hız. Emir Vakfı mütevellisi Esseyid Mustafa Efendi Cemaziyülahır 1017'de mahkemeye gelerek, vakıf malından olup Kütahya Hanı demekle maruf olan hanın Celali istilasında tamamen yandığını ve etrafındaki 14 dükkânın da bu yangından nasibini aldığını bildirmiştir. Bu dükkânların tamiri için ne kadar akçe gerektiğinin keşif olunmasını talep eden müteveli, bu miktarın 32.500 akçe olduğunu öğrenmiştir.²²⁹

---

²²⁷ B.Ş.S., A-180, 11a Belge I.

²²⁸ B.Ş.S., A-180, 50b Belge III.

²²⁹ B.Ş.S., A-180, 15a Belge II.

Hız. Emir Vakfından olup Eski Tahte'l-Kala yakınlarında olan bir dükkân hakkındaki kayıt şudur:

İşbu bâ'isü'l-kitâb es-seyyid Seyfi Çelebi ibn-i Bostan mahfel-i kazâda takrîr-i kelâm idüb mahrûse-i Burusa'da âsûde olan kutbü'l-'arîfin Hazret-i Emîr kuddise siruh-i 'azîz evkafından olup Eski Tahte'l-kal'a kurbünde vâkî' dükkân-ı cedîd dimekle ma'rûf olup iki akçe icâresi olan ma'lume'l-hudûd dükkân bundan mukaddem mahrûse-i mezbûre'ye Celâlî müstevlî olup ihrâk u bi'n-nâr ettiklerinde muhrîk olup eser-i binâdan nesne kalmayub cânib-i vakfa bir akçe â'id olmayacak yine cânib-i vakfa altı yüz akçe icâre-i mü'eccele virüb ve mâh be mâh icâre-yi mü'eccelesine on akçe ziyâde idüb vakf-ı mezbûr mütevellisi olan es-seyyid Mustafa Çelebi tasarrufiçün yedime temessük virdi mûcibince hüccet-i şer'iyye taleb iderim didikde bu hurûf ketb olundu tahrîran fî evâhir-i şehri-i Saferü'l-hayr li seneti seb'a 'aşere ve elf (1017).²³⁰

Hız. Emir Vakfından olan bu dükkân tamamen yanmış binasından eser kalmamıştır. Dükkânı kiralayan Esseyid Seyfi Çelebi vakfın bu mülkünü kira vermeme kaydıyla tamir ettirmek üzere vakıf mütevellisi ile anlaşğını mahkemede bildirerek hüccet talep etmiştir. Burada dikkat çeken nokta Hız. Emir vakfının bu tamamen yanan binayı kendi bütçesinden yaptırmayıp ya da yaptıramayıp, kira almamak şartı ile kiracısına yaptırmasıdır. Önceki bölümlerde bahsedilen ekonomik buhranın boyutu Bursa'nın en büyük vakıflarından olan Hız. Emir Vakfı için bu kadar yıkıcı boyuta mı ulaşmıştı yoksa vakıf kendisine daha karlı geldiği için mi böyle bir usul takip etti sorusunun cevabını vermek eldeki veriler ışığında mümkün görünmemektedir. Ancak incelediğimiz sicillerde rastlanmasa da vakfın muhasebe defteri üzerinden bazı bilgilere ulaşmak mümkün görünmektedir. Bu dönemde vakfın kentsel gelirleri sadece 49.267 akçe idi. Ancak önceki dönem dikkate alındığında vakfın sadece dükkânlardan olan gelirlerinin 50.000 akçenin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf muhasebe defterinde 1608 senesine gelindiğinde görülmeyen 26 yer vardır ve en kuvvetli ihtimalle bunların Celali istilasında harap olduğu düşünölmektedir. Ayrıca vakfın kırsal mukataa gelirleri de düşmüştür. Ancak vakıf bütçesinin geneline bakıldığında diğere bir deyişle 1608 öncesi ve sonrasına bakıldığında 1608'e göre gelirler fazla iken giderler de fazladır. Yani vakıf

---

²³⁰ B.Ş.S., B-26, 4a Belge I.

kriz ve normal dönemlerde aynı ekonomik seviyede kalmayı başarmıştır. Bunun mümkün olması için vakfın o dönem tasarrufa başvurmuş olması gerekmektedir. Emir Sultan Vakfı bu tasarrufu 1608 senesinde mutfağını çalıştırmayarak yapmıştır. Bir yandan mutfak giderleri ortadan kalkan vakıf bir yandan da kırsaldan gelen sınırlı hububatı satarak bütçesini belli bir seviyede korumayı başarmıştır. İlerleyen dönemlerde vakıf bütçesi tedricen büyümeye devam etmiştir.²³¹

Hz. Emir Vakfı tarafından uygulanan bu yöntem pek çok vakıf tarafından da uygulanan yaygın bir yöntemdi. Vakfın tahrip olan bir mülkünü, hele ki böyle ekonomik buhranın olduğu bir dönemde vakıf elinden tamir etmektense, öncelikli olarak hali hazırda bu mülkü icar edene yani kiralayana; ancak o da mümkün değilse başka birisinin kirasını belli dönem vermemek karşılığında bir nevi *yap işlet devret* tarzında tamir ettirmeyi tercih etmesi yaygın uygulanan bir yöntemdi. Bu şekilde elinde sermayesi olan birisi dükkân sahibi olabiliyordu. Merhum Elhac Hasan Vakfına ait olan Kadı Hamamı civarında bulunan bir boyacı dükkânı Celali istilasında yanmış ve *eser-i binâsı* kalmamıştı. Ahali ve müşterilerin el çektiği bu dükkân (*led el ahali ve'l- ciran*) sadece Ferhat tarafından ayda 50 akçe kira bedeli ile tutulmuştu. Dükkânın iki yıllık kirası karşılığında tamiri yapılacak ve bu miktar Ferhad'dan peşin olarak alınacaktı:

Mahruse-i Burusada vâki' merhum el-hac Hasan evkâfına mütevellî olan el-hac İbrahim bin Mustafa mahfel-i kazâda işbu râfi'u'l- kitâb Ferhad bin Abdullah muvâcehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp evkâf-ı mezbûreden mahrûse-i merkûmede Kadı Hamamı kurbünde Mosi nâm Yahudi mutasarrıf olub ledâ'e'l- ahâli ve'l-cirân bi-emrillah-i Te'âlâ' Celâlî müstevlî oldukta yanub bi'l-küllîye harâb olub eser-i binâsı kalmayub mezbûr Ferhad kendi malıyla binâ itmekçün tâlib ve râğıb oldukta ben dahî tevliyetim hasebiyle dükkân-ı mezbûru târih-i kitâbdan iki yıl tamâmına değin her ayda ellişer akçe ücret ile mezbûr Ferhad'a îcâr idüp yedinden iki yıllık ücret ki bin iki yüz akçe idüp meblâğ-ı merkûmu ber vech-i peşîn mezbûrdan alub kabz idüb meblâğ-ı merkûm dükkân-ı mezbûrun binâsına sarf olunup tasarruf için

²³¹ Kayhan Orbay, "Emir Sultan (Mehmed El- Buhari) Vakfının Mali Tarihi (1608-1634), *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:13, Sayı 22, 2012/1, s. 23-43

*yedine hatt u zamîme (?) müştemil temessük virdüm dediğinde mâ vâki' kayd
olundu. Tahrîran fî Cemâziyülâhur, 1017.*²³²

Bu duruma son bir örnek de Ali Paşa Vakfının Kütahya Hanı yakınlarında olan poğaçâ fırınının akıbetidir. Bilindiği üzere Kütahya Hanı, Hz. Emir Vakfının mülklerinden biridir ve Celali istilasında en çok zarar gören yapılardandır. Hanın yakınlarında bulunan poğaçâ fırını da istiladan nasibini almış, yanarak tamamen harap olmuştur. Binasından eser kalmayan bu fırının arazisi, ber-vech-i işтира' ile Pervane ibn-i Esseyid Osman'a ayda 60 akçeye mukataaya verilmiştir. Ali Paşa Vakfı mütevellisi Muharrem Çelebi de *tevliyeti hasebiyle* bu arsaya tekrar poğaçâ fırını bina etmek için Osman'a izin ve icazet vermiş ve bunu mahkemede kaydettirmiştir.²³³

Ancak Bursa'da pek çok selatin ve vüzera vakıfları olduğu halde bir o kadar da düşük bütçeli vakıflar vardı ki bunların bir kısmı Celali istilasında harap olan mülklerini tamir edemedikleri gibi belli bir dönem kiralarını almamaya da dayanamadıklarından olacak, bu mülklerin satılmasını talep ediyorlardı. Örneğin, Kepezler Mahallesi Mescidi Vakfının mülkü olan bir ev Celali istilasında tamamen yanmıştır. Lakin ne mescit vakfi ne de kiracı Mustafa bin Murad bu evin tamirine muktedir değildir. Bundan dolayı mütevellî Hacı Piri Bey bu mülkün *sukk-ı sultanide ve mecmu'-i nas olan yerlerde* mezat olmasını talep etmiştir.²³⁴

Yine Celaliler tarafından yakıp yıkılan At Bazarı mahallesindeki odalar da Kepezler Mahallesi Mescidi vakfının evi ile aynı kaderi paylaşmıştır. Hoca Şuca' vakfının mütevellisi Kurtbeğ ibn-i Mustafa da At Bazarı mahallesinde Hasan bin Ali'ye kiraya verdiği 22 bab odalarının Celali Kalenderoğlu vakiasında *ihrâk bi'n-nâr* olduğunu bildirmiştir. Bu 22 odanın tamirine vakfın kudreti olmadığını bildiren mütevellî, Kepezler Mahallesi Mescidi Mütevellisi Hacı Mustafa gibi vakfin bu malının *sukk-ı sultanide ve mecmu'-i nass olan yerlerde* satılması için izin ve icazet talep etmiştir.²³⁵

Yukarıdaki örneklerin aksine pek çok vakıfta kendi bütçeleri ile bu tahribatların üstesinden gelebilmişlerdir.

²³² B.Ş.S., B-26, 50b Belge V.

²³³ B.Ş.S., B-26, 64b Belge IV.

²³⁴ B.Ş.S., A-180, 19a Belge IV.

²³⁵ B.Ş.S., A-180, 26b Belge II.

Merhum Sinan Çelebi (Hoca Sinan) Vakfı Mütevellî Kaymakamı (*kaim-i mekâm*) Molla Rızvan Halife, mahkemeye gelerek vakıf malından olup Celali istilasında yanan dükkânlarının vakıf malından tamiri için izin ve icazet istemiştir.²³⁶

Keza yine Merhum Kazzazoğlu Sule Paşa'nın babası Hüseyin Bey'in Vakfı da aynı şekilde yanan mallarını vakıf malından yaptıracağını mahkemede belirtmiştir. Mezkûr vakfin cabisi Esseyid Hayreddin bin Esseyid Halil ve vakfın kâtibi Ali Çelebi ibn-i Murad mahkemeye başvurarak vakıf mallarından olup, Kayan Çarşısında bulunan üç bab dükkânın Celali Kalenderoğlu vakfısında *ihrâk bi'n-nâr olub, eser-i binâsı kalmadığını* mahkemeye bildirmişlerdir. Vakıftan arazi üzerinde binaların tamamen yandığını ve teyit edilmesini mahkemeden talep eden vakıf yöneticileri Mevlana Ahmed ve hassa mimarlarından Hacı İbrahim bin Bayram ve birkaç şahit ile çarşıya giderek bu arazinin üzerindeki binaların tamamen yıkıldığını kaydettirmişlerdir.²³⁷

Celaliler bugün Ulu Cami olarak anılan ve Bursa'nın simgelerinden biri olan Camiikebir yakınlarında da yakıp yıkmalarda bulunmuşlardır. Mehmed Çelebi ibn-i Kirmani Vakfı mütevellisi Mustafa bin Abdullah, Cemaziyülevvel 1017'de mahkemeye gelerek vakıf malından olan Camiikebir'e bitişik bir bab kahvehane ve üç adet dükkânın Celali Kalenderoğlu vakfısında yandığını, tamiri için keşifte bulunulmasını talep etmiştir.²³⁸ Daha sonra bu kahvehane üç yılda bir sözleşmesi yenilenmek üzere günlüğü 20 akçeden icara verilerek değerlendirilmiştir. Üç aylık kira bedeli olan 1800 akçe peşin alınan kahvehane vakıf tarafından tamir olunmuş olacak ki *teceddüd ve tavsifden müsta'ğni olan kahvehaneyi* ibaresi kayıta geçmektedir.²³⁹

Bursa'da Celali istilasından zarar görenler elbette sadece vakıf malları ve dükkânlar değildi. Ancak belgelerde en çok sesi duyulan onlardı. Vakıfların tadilat masraflarını ya da hasar gören dükkânlarını kiraya verirken anlaşmalarını mahkemede onaylatmak zorunda olmaları en çok vakıf binalarının etkilendiği izlenimini yaratmaktadır. Ancak sadece birkaç kayıt ile Celalilerin evleri, cami ve medrese gibi binaları tahrip ettikleri tespit edilmiştir.

Cemaziyülahır 1017 tarihinde Hoca Mehmed Kirmani Mahallesi imamı ve mahalleliden bir kısmı mahkemeye başvurmuştur. Mahallelerinde yirmi bir hane

²³⁶ B.Ş.S., A-180, 36a Belge III.

²³⁷ B.Ş.S., A-180, 36b Belge II.

²³⁸ B.Ş.S., A-180, 39b Belge II.

²³⁹ B.Ş.S., A-180, 56b Belge II.

olduğunu ve Gökdere nam vadi kenarında olan evlerin ekserinin yandığını bildirirler. Bu şekilde harabe olan bu evlerin sahiplerinin tamire hallerinin olmadığını da bildiren heyet mahkeme tarafından üzerine adam gönderilip keşif olunmasını talep eder. Talep üzerine mahkeme tarafından bir keşif heyeti gönderilir. Heyet mahallede bulunan vadi yakınındaki sekiz evin yanıp harabe olduğunu teyit eder.²⁴⁰

Gökdere yakınlarında yaşanan tahribatın bir benzeri de Daye Hatun Mahallesi'nde yaşanmıştır. Daye Hatun Mahallesi sakinleri padişaha bir mektup yazarak mahallelerinde bulunan 19 hanenin Kalenderoğlu istilasında yandığını bildirmişlerdi. Mahalleli avarız vergilerinden, yanan hanelerin düşürülmesini talep etmişlerdi. Bunun üzerine mahalleliye Hazine-i Amire'den mühürlü ve nişanlı bir defter sureti verilmişti. Sicile de defter mucibince *ol mikdâr hâne hesabınca* vergi alınması gerektiği ve mahalle halkının *rencide ve remide* ettirilmemesi buyrulmuştur.²⁴¹

Kayıtlarda bu şekilde toplu tahribat dışında tek bir hanenin tahribatına da rastlanmaktadır. Celali istilasında zarar gören evlerden birisi; sahibi henüz buluğa ermemiş bir yetimdir. Dolayısıyla evin onarımı için mirastan para kullanılması gerekmektedir. Çocuğun vasisinin mirastan evin tamiri için kullanacağı miktarı mahkemeye bildirmek zorundadır. Bu kanun sebebiyle bir tahribat kaydı da günümüze ulaşmıştır.

Manastır Mahallesinden Hüseyin Çelebi daha önce vefat etmiş ve bir oğlu yetim kalmıştır. Ancak babasından hatırı sayılır miras kalan bu *sagir oğlan* Hasan henüz buluğa ermediğinden söz edilen mirasın idaresi Osmanlı kuralları gereği Hasan büyüyene kadar bir vasiye verilmişti. Hasan'ın babasından kalan mirasına vasi olan Hüseyin Çelebi ibn-i Abdullah, 1017 Ramazanında mahkemeye başvurmuştur. Vasi Hüseyin Çelebi, Hasan'a babasından kalan *Gelincik Çarşısı'nda* bulunan dükkânın Celali istilasında yandığını bildirmiştir. Vasi, dükkânı yine çocuğun malından kullanarak yaptırmak için mahkemeden izin ve icazet istemiştir. Mahkeme dükkânın tamiri için çocuğun malından vasisinin *kifâyeti kadar* kullanmasına müsaade etmiştir.²⁴²

Celalilerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak bazı ibadethanelere de zarar verdikleri görülmektedir. Kazzazoğlu Vakfi'nin kâtibi Ali Çelebi Rebiyülevvel 1017'de mahkemeye gelerek vakıftan olup, Meydancık Mescidi olarak bilinen mescidin kapısı,

²⁴⁰ B.Ş.S., B-26, 55b Belge III.

²⁴¹ B.Ş.S., B-26, 118b Belge IV.

²⁴² B.Ş.S., A-180, 74a Belge III.

penceresi ve sâir yerlerinin Celali Kalenderoğlu eşkıyası tarafından tahrip olunduğunu ve bu saldırı sırasında mescidin sakfındaki yani çatısındaki kurşunların zayi olduğunu bildirmiştir. Mahkemeden üzerine âdem göndererek tamiri için gereken miktarın tahminini talep etmiştir.²⁴³

Celalilerin zarar verdiği bir diğer ibadethane de Tuz Pazarı Mahallesi Mescididir. Tuz pazarı Mahallesi Mescidine müteveli olan Abdullah Halife ibn-i Abdi 1017 Şevvalinde mahkemeye gelerek, mescidin mihrabının *bi-emri'llahi Te'âlâ Celali istilasında* yandığını ve *bi'l- külli* harap olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Tuz Pazarı mescidi mütevellisi hasar tespiti yapılıp muhtemel tamir ücretinin tahminini talep etmişlerdir.²⁴⁴

Celaliler tarafından tahrip edilen ibadethanelerden birisi de Hoşkadem-i Makramevi Mahallesi mescididir. Celaliler Hoşkadem Mahallesi Mescidini harap etmişlerdi. Bunun üzerine mescit vakfı mütevellisi Elhac Süleyman ve mahalle halkından bir grup mehkemeye gelerek *mahrûse-i Burusa'ya Celâlî Eşkıyası müstevlî olup ihrâk bi'n-nâr eylediklerinde mahallemiz mescidi bi'l-külli yanub harâb olmuştur* demişler ve “*cema'at-i Müslimîn cem' olub namaz kılmaya*” imkan olmadığından şikayet etmişlerdir. Mahkemeden *ne mikdâr akçe ile tâmirinin mümkün* olduğunun tespit edilmesini isteyen mahalleli, 24.000 akçe ile tamir edileceği tahmini üzere ellerinde bu kadar paranın olmadığı bildirerek ellerindeki miktarın “*rakabe*” edilerek yani paralarının işleterek camilerinin tamir olunması için izin ve icazet istemişlerdir.²⁴⁵

Bugün Yeşil civarlarında olan Şeyh Abdurrahman Mescidi de Celaliler tarafından tahrip olunan mabedlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁶

Celalilerin dolaylı olarak bazı ibadethanelere de zarar verdikleri gözlemlenmektedir. Bu zarar veriş, doğrudan camiye ya da mescide değil, onlar için vakfedilen bazı mülklere olmuştur. Bu da dolayısıyla bu ibadethanelerin masraflarının karşılanması, imam, müezzin maaşlarının verilmesi gibi maddi meseleler, bir probleme dönüşmüştür. Aynı zamanda vakıf mülklerini tasarruf edenler de tahribattan mağdur olanlardır.

²⁴³ B.Ş.S., A-180, 35a Belge I.

²⁴⁴ B.Ş.S., B-26, 32b Belge III.

²⁴⁵ B.Ş.S., B-26, 5a Belge I.

²⁴⁶ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. I, s.49.

Tayyib Hoca Mahallesi Mescidi Vakfının mütevellisi Musa bin Abdüsselam, Rebiyülahır 1017’de mahkemeye gelerek aynı mahallede bulunan mescit vakfi mülkü olan bir evin *bi-emrillah-i Te’âlâ mahruse-i mezbûreye Celali müstevlî olub ihrâk ettiklerinde bi’l-küllîye muhterik olub* binasının tamamen yandığını bildirmiştir. Bu evin tamirinin mümkün olmadığını söyleyen müteveli, arsanın satılması için izin ve icazet istemiştir.²⁴⁷

İbadethane sayılmasa da hem halk için kutsal yerlerden biri, hem de İmparatorluk için derin sembolik manaya sahip, Sultan (Çelebi) Mehmet türbesi de Celali istilasından etkilenen yapılardandır. Sultan Mehmed Evkafi mütevellisi Mehmed Bey 1017 Muharreminde mahkemeye gelmiştir. Müteveli burada merhumun *türbe-i eşrefânelerinin kubbesinin tâcı, kazzâz dükkânı ve yanında olan mahzenleri ile bezzâz dükkânları ve yanındaki mahzenlerinin* Celali vakiasında yandığını haber vermiştir. Mahkemeden üzerine *âdem* gönderip, *ne miktâr akçe ile tâmir olunur tahmîn olunmasını* talep etmiştir. Bunun üzerine Mevlana Osman Efendi ile hassa mimarlarından Elhac İbrahim bin Bayram ve *zeyl-i kitâbda mestûrû’l-esâmi* olan Müslümanlar türbeye gitmişler ve hasar gören bu yapıların tamirlerinin toplamda 207.400 akçeye mümkün olduğunu bildirmişlerdir.²⁴⁸

Medreseler de ibadethaneler gibi Bursa’da yaşanan Celali İsyanlarından etkilenen yapılardan olmuştur. Rebiyülahır 1017’de mahkemeye başvuran *fahrû’l-müderresin* Mevlana Ahmed Efendi, hem Paşa Çelebi’nin evlatlarından, hem de Paşa Çelebi Vakfı’nın mütevellisidir. Ahmed Efendi, Paşa Çelebi’nin Bursa’da inşa ettirdiği ve Gökdere Medresesi olarak da bilinen medresesinin bir kısmının *mürûr-ı eyyâm* yani zaman içerisinde bir kısmının da *Celali eşkıyası müstevlî olduğunda* yanıp harap olduğunu bildirmiştir. Mahkemeden üzerine *âdem* gönderip tamirinin muhtemel fiyatının tespit edilmesini talep etmiştir. Ayrıca vakıf malından olup, Tatarlar Mahallesinde olan bir kâr hane ve yanında buluna üç adet dükkân da Celali istilasında harap olmuştur. Vakıf bunların icareteyn usulü ile kiralayarak yaptırmaya karar vermiştir.²⁴⁹

Görüldüğü gibi Gökdere Medresesi hem kendi binasının tahribi, hem de vakfına bağlı bulunan bina ve dükkânların tahribi ile Celali isyanlarından etkilenen vakıf

---

²⁴⁷ B.Ş.S., B-26, 22b Belge II.

²⁴⁸ B.Ş.S., A-180, 13b Belge III.

²⁴⁹ B.Ş.S., B-26, 37b Belge I.

mallarından birisidir. Gökdere Medresesi ile aynı kaderi paylaşan bir diğer medrese de bugün Yıldırım ilçesinde bulunan Molla Yegân Medresesidir.

Molla Yegân Medresesi, Mescidi ve Zaviyesi Celali isyanlarından etkilenen yapılardan biridir. Celali vakfesinde tamamen harap olan bu yapıların, ancak 1613'de tamiri mümkün olmuştur.²⁵⁰ Tamirin bu kadar gecikmesinin sebebi muhtemelen ekonomik yetersizlikten ileri gelmektedir. Buna dair bir ipucunu Şevval 1017 tarihli mahkeme kaydında görebiliyoruz. Merhum Molla Yegân tarafından bina ettirilen medresenin müderrisi ve Vakfın mütevellisi olan *fahrü'l-müderrisîn* Mevlana Ahmed Efendi, mahkemeye gelerek vakıf malından olan Karaman Köyü yakınlarındaki dört göz değirmenin Celali istilasında yanıp tamamen harap olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine mahkemeden âdem gönderilip, ne miktar akçe ile tamirinin mümkün olduğunun tahmin edilmesini talep etmiştir. Mahkeme tarafından gönderilen heyet bu dört değirmenin en az 10.000 akçe ile tamirinin mümkün olduğunu tahmin etmiştir.²⁵¹

Kayıtlara yansıdığı kadarıyla bazı vakıf ve mahallelerin, diğerlerine göre daha fazla zarar gördükleri tespit edilmiştir. Buna örnek gösterebilecek hem vakıf hem de mahalle Başcu İbrahim Vakfı ve Mahallesidir. 1017 şehr-i Şevvalinde mahkemeye gelen Başcu İbrahim vakfı mütevellisi İbrahim Çelebi ibn-i Bali Kayan Çarşısı yakınlarında olan, Doğangözü Hanı olarak da bilinen Başcu İbrahim Hanı'nın kapısının Kapan Hanı ile bitişik olduğu ve Celali istilası esnasında kapan hanının zarar görmesi nedeniyle bu kapının yıkıldığı belirtilmiştir.²⁵² Aynı vakfın mütevellisi takriben bir ay sonra 1017 senesi Zilkade ayında mahkemeye gelerek, Doğangözü Hanı'nın bazı yerleri ve garp canibinde olan duvarının yandığını ve yine Başcu İbrahim Camiinin kubbesi, minaresi ve hamamının yandığını bildirmiştir. Bunun üzerinde hasar tespiti yapmak üzere giden keşif heyeti bunların tamamının en az 95.000 akçe ile tamir olabileceğini bildirmiştir.²⁵³ Yine aynı mahallede aynı vakfa ait bir fodula kârhanesinin Celali isyanları sırasında zarar gördüğü belirtilerek, tamiri için izin ve icazet istenmiştir.²⁵⁴

Bu iki kayda bakıldığında Celaliler ile ilgili önemli bir bilgiye ulaşılmaktadır. Celaliler aynı yerlerdeki tahribatlarını bazen tek seferde değil, aynı bölgeye birkaç defa

²⁵⁰ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. IV, s. 241.

²⁵¹ B.Ş.S., B-26, 99b Belge III.

²⁵² B.Ş.S., B-26, 95b Belge II.

²⁵³ B.Ş.S., A-180, 58a Belge II.

²⁵⁴ B.Ş.S., A-180, 114b Belge IV.

gelerek de yapabilmektedirler. Bu sebeple haritası gösterilen Celali tahribatlarını tek seferde zuhur etmiş olarak değerlendirmemek gerekmektedir.

Bursa'nın sembollerinden olan Ulu Cami ve civarı da Celali isyanlarından en çok etkilenen yerlerden olmuştur. Yukarıda Ulucami ya da Camiikebir civarındaki bir kahvehanenin Celali istilasında yandığı belirtilmişti. Bununla birlikte Sultan Orhan Vakfından olup, Camiikebire bitişik mücellit ve sahaf dükkanları da yanmıştı.²⁵⁵ Ayrıca başka bir hükümde de Camiikebir'in bazı mevzilerinin harap olduğundan bahsedilmiştir.²⁵⁶ Bu belgede Celali ya da eşkıya bahsi geçmezken aynı dönemlerde etrafında bu kadar tahrip olan Caminin kendisinin zarar görmemesi pek muhtemel görünmemektedir.

Galle Bazarı da Celali istilasından en çok etkilenen mekânlardan biridir. Cemaziyülahir 1017 tarihli kayıttaki Arslanzade Vakfı mütevellisi Elhac İbrahim bin Mustafa *mahfel-i kazâya gelip, iş bu sene-i mübârekede bi-emrillah-i Te'âlâ mahrûse-i Burusa'ya Celâlî müstevlî olup ihrâk bi'n-nâr eylediğinde* vakıf malından olup, Galle Bazarı yakınlarında Keçeciler Çarşısı'nda olan iki bab dükkânının yandığını ve tamire muhtaç olduğunu belirtmiştir. Mahkemeden, diğer mütevelliler gibi *ne mikdâr akçeye tamîrinin mümkün olduğunun tahmîn olunmasını* talep etmiştir. Keşif heyeti en az 5500 akçe ile tamirin mümkün olacağını kaydetmiştir.²⁵⁷ Aynı vakfın mütevellisi yine aynı ay içerisinde mahkemeye gelerek, Galle Bazarı yakınlarında vakıf malından olan bir maytap dükkânının Celali istilasında yandığını, bu yangından ötürü de vakıf malından olan üç hanenin tahrip olup tamire muhtaç olduğunu belirtmiştir.²⁵⁸ Yine Galle Bazarı'nda, Ali Paşa Evkafından olan dükkânların bazı mevzileri Celali istilasında tahrip olmuştur. Vakıf mütevellisi mahkemeye gelerek keşif talebinde bulunmuştur.²⁵⁹

Eski Galle Bazarı'da Celaliler tarafından en çok tahrip edilen mekânlardan birisidir. Hatice Hatun Vakfından olup, Eski Galle Bazarı'nda vâki olan bir arpacı dükkânı Celali istilasında tamamen yanmıştı. Bu dükkân tamiri karşılığında icara verilmiştir.²⁶⁰ Yine burada Bayındır Paşa Evkafından olan üç bab dükkân da Celali

---

²⁵⁵ B.Ş.S., A-180, 12a Belge IV.

²⁵⁶ B.Ş.S., A-180, 94b Belge IV.

²⁵⁷ B.Ş.S., A-180, 50b Belge II.

²⁵⁸ B.Ş.S., A-180, 51a Belge III.

²⁵⁹ B.Ş.S., B-26, 83b Belge I.

²⁶⁰ B.Ş.S., B-26, 91b Belge I.

istilasında yanan yapılar arasındadır.²⁶¹ Galle Pazarlarının Celaliler için hayati öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Türlü zahireleri ihtiva eden bu han Celali ordularının iâşesini sağlayan önemli bir yapıdır.

Bursa'nın önemli ticaret noktalarından Kayan Çarşısı da bu istilalardan en çok etkilenen yerlerden biri olmuştur. 1017 Şevvalinde mahkemeye gelen Mehmed bin Hüseyin, Zaviye-i Zeyniye Vakfından olup, kendi tasarrufunda bulunan Kayhan Çarşısındaki dükkânının Celali istilasında tamamen harap olduğunu bildirmiştir.²⁶² Yine Kayan Çarşısında bulunan ve Kazzazoğlu Hüseyin Paşa vakfı mülkünden olan 3 bab dükkân da Celali istilasında binaları kalmayacak şekilde tamamen tahrip olmuştur.²⁶³ Aynı vakfin Kayan Çarşısında olan başka bir dükkânının yine bir ay sonra tahribata uğradığı da sicillere kayıt olunmuştur.²⁶⁴ Yine yukarıda bahsedilen Başcu İbrahim vakfına ait Kayan Çarşısı yakınlarındaki odaları yanarak tahrip olmuşlardı.²⁶⁵

Katır Hanı Celali istilasından belki de en çok etkilenen yapı idi. Han tamamıyla yıkılmıştı. Bu handa kebe ve keçelerin satışı yapılmaktaydı.²⁶⁶

Sultan Orhan Vakfı da Celali istilasından etkilenmiştir. Rebiyülahir 1017'de mahkemeye gelen Mustafa bin Mehmed, Uzun Çarşı'da vâki Merhum Sultan Orhan Vakfından olup, *taht-ı tasarrufunda* olan bir *maytab dükkânının* Celali istilas sırasında yandığını bildirmiştir. Bu dükkânın kiracısı Mustafa dükkânı kendi parası ile yaptırdığını ve *ne mikdâr akçe sarf ettiğinin* keşfi için mahkeme tarafından üzerine âdem gönderilmesini talep etmiştir.²⁶⁷

Celaliler sur dışında bu kadar yapıya zarar vermişken, sur içinde de bir kısım tahribatta bulunmayı başarmışlardır. Ancak genel olarak sur içinde külli bir zarar verdikleri göze çarpmamaktadır. Kale içinde asayiş problemleri dışında Celali etkisi pek görünmese de Şaban 1017 tarihinde Mahkemeye gelen Bursa Kalesi mahallelerinden Çerağ Bey Mahallesi Mescidi imamı ve aynı zamanda mütevellisi olan Ali Çelebi mahkemeye gelerek, Kazzazhane yanında birbirine *muttasıl ve mülâhık* olan üç bab dükkânın *mahrûse-i mezbûreye bi-emrillah-ı Te'âlâ Celali müstevlî* olduğunda tamamen

---

²⁶¹ B.Ş.S., A-180, 86b Belge IV.

²⁶² B.Ş.S., B-26, 107a Belge III.

²⁶³ B.Ş.S., A-180, 36b Belge II.

²⁶⁴ B.Ş.S., A-180, 40a Belge III.

²⁶⁵ B.Ş.S., B-26, 95b Belge II.

²⁶⁶ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 36.

²⁶⁷ B.Ş.S., B-26, 36a Belge III .

harap olup, *eser-i binâları* dahi kalmamıştır demiştir. Üzerine âdem gönderilmesini ve eğer izin verilirse bu harap binaların arazilerinin icara verilmesini talep etmiştir. Keşf için giden Mevlana Ahmed Efendi ve hassa mimarlarından Elhac İbrahim bin Bayram ile zeyl-i kitapta isimleri mestûr olan Müslümanlar bu üç dükkânın harap olduğunu ve binalarından eser dahi kalmadığını bildirmişlerdir. Bunun üzerine mütevellîye talep ettiği konuda izin ve icazet verilmiştir.²⁶⁸

Bursa'da Kalenderoğlu Mehmed'in yanı sıra bir takım yerel eşkıya grupları da bulunmaktaydı. Bu irili ufaklı gruplar Kalenderoğlu emrindekiler gibi büyük bir ordu şeklinde ve düzeninde değiller idi. Dolayısıyla bu grupların kırsalda ev basıp, hırsızlık, gasp ve cinayet gibi suçlara karışmaları olağan sayılmaktaydı. Lakin bu gruplardan yalnızca birisi şehirde faaliyet gösterecek cürete erişmiştir. Bursa'da yerel eşkıyalar incelenirken üzerinde daha uzun durulacak olan Sefer ve beraberindeki eşkıyaları Bursa'da Tavuk Pazarı'nda Mudanya Hanı demekle maruf Hoca Sinan Hanı'nı, kırk sekiz adet odasını, kapılarını, pencerelerini ve hatta tuğlalarını tahrip etmiştir. Bu odaların ve hanın tamiri için izin isteyen ve muhtemel tamirat ücretinin tahmini için mahkemeye başvuran vakıf mütevellisi Ali bin Murad, bunun en az 15.000 akçe ile mümkün olacağını öğrenmiştir.²⁶⁹

Görüldüğü üzere Celaliler Bursa'da hayli önemli ölçüde tahribatta bulunmuşlardır. Ancak Bursa'nın Anadolu şehirleri içinde en zengini oluşu, pek çok selatin ve vüzera evkafına ev sahipliği yapışı ve Osmanlı hafızasındaki yeri ve önemi bu tahribatın etkilerinin kolayca üstesinden gelmesini sağlamıştır. Kimi zaman bazı binaların onarımının üç ya da beş sene sonraya kalmış olması, bunların yaygın olmadığı göz önüne alındığında istisna olmalarına sebep olmuş ve böyle bir yorumu geçersiz kılmamıştır.

Ayrıca Celaliler şehrin tamamına olmasa da incelediğimiz tarihlerde şehrin ticari merkezi denilebilecek bir bölgeye saldırmışlardır. Fakat şehir içinde yağmadan ya da yakıp yıkmadan başka bir faaliyette bulunmamış, burada kalıcı bir hüküm kuramamışlardır. Aynı şekilde sur içine de saldırsalar da birkaç tahribattan öteye geçememişlerdir. Ancak böyle bir amaçlarının olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur. (Bkz: Harita 2.)

---

²⁶⁸ B.Ş.S., B-26, 73a Belge III.

²⁶⁹ B.Ş.S., A-180, 12a Belge IV.

Celaliler Osmanlı ordularının Bursa üzerine gelmesi ile beraber burayı terk etmişlerdir. Bunun bir sebebi Bursa’da hedeflerine ulaşmamış olmaları dolayısıyla da hedefleri önündeki en büyük engel olan Kuyucu Murad Paşa’yı ortadan kaldırma hevesidir. Diğer bir sebebi ise, Bursa’yı muhafaza edenler ile yeni gelen Osmanlı ordusunun birleşmesine müsaade etmeden oradan uzaklaşarak, kendi istedikleri yerde ve kendi usullerince savaşmak arzusu olmalıdır. Böylelikle Mihaliç yakınlarında Osmanlı ordusu bir kez daha Celalilere mağlup olmuştur.

2. Celali İsyanları Esnasında Bursa’da Yerel Eşkîyalar

Eşkîyalığın ne zaman başladığı bilinmemektedir. Eşkîyalık olgusu tarihin her döneminde görülen bir gerçekliktir. Kimi zaman otoriteye isyan, kimi zaman kanundan kaçma gibi motivasyonların sonucu olarak ortaya çıkan eşkîyalık, kimi zaman da sadece dert-i maişet sebebi ile ya da daha basit bir ifade ile karnını doyurabilmek için ortaya çıkan bir olgudur. Ebu-zer Gıffari’ye atfedilen “Geceyi aç geçirip sabah eline kılıcını almayanın aklından şaşarım”, sözü ile eski bir Çin atasözü olan “Açlıktan ölmektense kanunu çiğnemek daha evladır”²⁷⁰ sözleri, farklı tarihlerde ve farklı coğrafyalarda eşkîyalığın aynı şekilde tarif edilmesi, eşkîyalığın evrenselliğine işaret etmektedir.

Her zaman var olan eşkîyalık, bazı dönemlerde anormal biçiminde yaygınlaşmış, bazı dönemlerde de neredeyse ortadan kalkmışçasına silinmiştir. Eşkîyalığın artışı genellikle merkezi otoritenin nispeten zayıf olduğu zamanlarda ve özellikle ekonomik sıkıntılar, sel, kuraklık gibi tarımı ve üretimi etkileyen afetler, aşırı vergilendirme gibi olumsuz durumların yaşandığı zamanlara denk gelmektedir. Daha önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz Osmanlı İmparatorluğu’nda 16. Yüzyılın ortalarından itibaren artarak devam eden problemler, 17. Yüzyılda Celali İsyanlarını ortaya çıkarmıştı. Yine Osmanlı’nın son yıllarında, 20. Yüzyılın başlarında da savaşlar, tahrip olmuş ekonomi ve merkezi devletin azalan otoritesi yeni bir eşkîyalık patlamasına sebep olmuştu ve Cumhuriyetin ilk yılları özellikle kırsalda düzeni tekrar sağlama çabaları ile geçmişti.²⁷¹

Bu kısımda, incelediğimiz dönemde Kalenderoğlu’nun haricinde Bursa’da eşkîyalık yapan yerel gruplar ele alınacaktır. Bunların Kalenderoğlu’nun büyük ordusu

²⁷⁰ Eric J. Hobsbawm, *Eşkîyalar*, (çev. Osman Akınhay), İstanbul, Agora Kitaplığı, 2011, s. 12.

²⁷¹ Ancak bu dönemde yaşanan eşkîyalık Celali İsyanlarına dönüşmemişti. Daha münferit ve mahalli olarak kalmıştı. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde asayışı sağlamak için alınan tedbirler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Serdar Öztürk, “Eşkîyalar, Kabadayılar, Külhanbeyiler”, s. 136-158.

ile münasebetleri tespit edilmeye çalışılırken, faaliyet alanları karşılaştırılacaktır. Bu tahlil yapılırken incelenen şer'îye sicillerinden elde edilen veriler, bu konuda hazırlanan tez çalışmaları, dönemi anlatan kaynaklar ve çağdaş literatürden faydalanılacaktır.

Yapılan incelemelerde 1607-1608 tarihlerinde Bursa'da pek çok küçük eşkıya guruplarının faaliyetlerine rastlanmıştır. Bu guruplardan sadece bir tanesi istisna olmak üzere hepsi kırsalda faaliyet yürütmüşlerdir. Bu tarz küçük eşkıya guruplarının şehirler basmaları, binalar yakıp yıkmaları pek görülmüş olmadığı gibi pek mümkün de değildir. Öyle ki, daha usta askerlerce muhafaza olan şehir, eşkıyalar açısından dağlar kadar güvenli değildir. Ayrıca bu küçük eşkıya gurupları genellikle yol, geçit gibi geçiş güzergâhlarını tutarak buradan geçenleri soyarlarken, bazen de köy basarak bu şekilde hırsızlık, gasp hatta cinayet suçlarını işliyorlardı. Fakat bundan daha öteye geçecek bir faaliyette bulunmaları pek görülmüş değildir.

Ancak incelenen belgelerde bu genellemenin dışına çıkan bir istisna mevcuttur. Sefer adında reisi olan bir eşkıya grubu, Bursa'da bir hanın 48 adet odasını yakıp, yıkmıştır. Tavuk Pazarı'nda, Mudanya Hanı olarak bilinen Hoca Sinan Hanı'nın mütevellisi olan Ali bin Murad Muharrem 1017'de mahkemeye gelerek, hanın 48 adet odasının *Sefer namına olan eşkıyalarca* tahrip edildiğini bildirmiştir. Bu odaların kapıları, pencereleri ve hatta tuğlalarının dahi kalmadığını bildiren müteveli, mahkemeden bir heyet gönderilerek tamiri için muhtemel ücretin tahmin olunmasını talep etmiştir. Bunun üzerine mahkeme tarafından Mevlana Osman Efendi ve Hassa mimarlarından Hacı İbrahim Efendi beraberlerinde birkaç şahit ile söz konusu hana gitmişler ve tahribatı onaylamışlardır. Tamiratın 15.000 akçe ile mümkün olacağını da bildirmişlerdir.²⁷²

Sefer ve eşkıyalarının şehirde böylesi bir tahribata nasıl cüret ettikleri bilinmemekle birlikte bu konuda elimizdeki bilgiler ile tahminde bulunabilmekteyiz. Daha önceki bahsedildiği gibi, tam bu sıralarda şehirde bulunan askerlerin bir kısmının Anadolu'daki kargaşa ortamını bitirmek için sefere çıkan Osmanlı ordusuna katıldıkları bilinmektedir. Dolayısıyla şehrin geçmişe nispetle daha az korunduğu söylenebilir. Keza yine tam bu dönemlerde büyük bir göç alan şehirde asayişin eskisi kadar iyi sağlanamaması da bu konuda bir ipucu olabilir.

Sefer ve eşkıyalarının izine en azından bu yıl içindeki kayıtlarda bir daha rastlanamamıştır. Muhtemelen bu yerel eşkıya grubu böyle bir vukuattan sonra izlerini

---

²⁷² B.Ş.S., A-180, 12a Belge IV.

bir süre kaybettirmek, kendilerini unutturmak istemişlerdir. Lakin 5 sene sonraki bir kayıta Sefer hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Burada Sefer'in Selçuk Gazi köyünden olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca seferin babasının Kağnıcıoğlu Ali adında biri olduğu da bu belgeden öğrenilmektedir. 1022'de mahkemeye gelen Selçuk Gazi köyü sakinleri Sefer hakkında “*Sefer hırsızdır, eşkıyadır, her birimiz evlerimizde bunun şerrinden ve fesâdı korkusundan oturamıyoruz. Kendisi asla iş ve güçte değildir. Sây-ı bi'l-fesâd olmaktan başka kârı yoktur*” demişlerdir. Hatta Sefer'in akrabaları da bu duruma şahitlik etmişlerdir. Ancak belgede Sefer'in yakalandığına ya da cezalandırılacağına dair bir iz bulunmamaktadır.²⁷³

Yine Bursa şer'iyeye sicillerinde karşımıza çıkan bir yerel eşkıya da Ahi oğlu Himmet'tir. Himmet hakkındaki kayıtlar, küçük eşkıya gruplarının oluşumu ve eşkıyalık teorileri hakkında önemli bilgi içermektedirler. Ahi oğlu Himmet incelediğimiz dönemde ünlü bir yerel eşkıyadır. Ancak henüz 1572'de yine Bursa kırsallarında suhteler ile beraber hareket eden bir eşkıya olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte Mustafa bin Mehmed adlı *yeniyetme* bir genci kaçırmış, suhtelere götürür iken mahalle halkı tarafından engellenmiştir.²⁷⁴ Himmet'in suhte olup olmadığı hakkında elde kesin bir bilgi yoksa da suhteler ile beraber hareket ettiği kesindir. İncelenen dönemde ise tek defterde üç kez karşımıza çıkmaktadır.

Bursa'da Selçuk Gazi Köyü sakinlerinden Zeyt bin Urban nam kimesne mahkemeye başvurarak 1608 Haziran ayı (Rebiyülevvel 1017) Pazartesi günü mahkemeye gelerek, dün gece kardeşi Himmet bin Urban'ın evini birkaç nefer eşkıya ile beraber bastığını ve kardeşi ile hanımı Emine bint-i Abdullah'ı darp ettiklerini bildirmiştir. Zeyt mahkemeden keşif olunması için üzerine âdem gönderilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine naip tayin olunmuştur. Giden Naip, Himmet'in dilinin kesildiğini ve sol kulağı arkasından yaralandığını ve eşi Emine'nin de nacak darbesi ile *mecrûh* yani yaralı olduğunu bildirmiştir. Hatta yaralılardan bunu kimin yapıldığı sorulduğunda Himmet'in *lisâni maktu*' yani dili kesik olduğu için nutka mahalli olmadığı ve bu sebeple eşi Emine'nin dinlendiği belirtilmiştir. Emine'nin beyanına göre evlerini basıp onları yaralayanlar üç kişilerdir ve bunlardan biri Ahi oğlu Himmet olarak tanınan köylüleridir.²⁷⁵

²⁷³ Kamil Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. IV, s.85-86.

²⁷⁴ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 182.

²⁷⁵ B.Ş.S., B-26, 14b Belge I.

Aynı ayın sonlarına doğru Himmet bin Urban ve eşi Emine bizzat mahkemeye gelmişlerdi. Burada kendilerini yaralayan eşkıyanın babası Hüseyin de bulunmaktaydı. Şikâyetçi çift, bundan mukaddem Ahi oğlu olarak bilinen Himmetin evlerini basıp kendilerini yaraladığını ve hatta dişlerini dahi söktüğünü bildirmişlerdir. Ancak mezbûr Himmet ile anlaştıklarını ve Himmet'in babası ve vekili olan Hüseyin'in ile 3.500 akçe mezahim bahası mukabilinde şikâyetçi olmadıklarını bildirmişlerdir.²⁷⁶ Söz edilen paranın tamamen teslim alındığı da aynı ay içinde kayıt olunmuştur.²⁷⁷

Ahi oğlu Himmet'in hayatı eşkıyalık olgusu hususunda önemli bilgiler vermektedir. Eşkıyalığı bir dönem yapıp daha sonra normal hayata dönmek çok sık görülmemektedir. Toprak ile birbirine sınımsız bağlı olan köylü, eşkıyalık ile bu bağdan kopar. Bu kopuş da onları umutsuz insan yapar. Yine bugünkü kadar kalabalık olmayan şehirlerde herkes birbirini kısmen tanırken, köy gibi daha az nüfuslu ve akrabalık ilişkilerinin daha sıkı olduğu bölgelerde yaşayan ve bir dönem eşkıyalık yapan insanların bunu gizleme imkânları pek mümkün değildir.²⁷⁸ Ahi oğlu Himmet'in bir şekilde toplumsal gücü olup sulh ile ceza almaktan kurtulması bu konuda kısmen istisna teşkil etmektedir. İleride verilecek diğer eşkıya örneklerinde görüleceği üzere bu insanlar hakkında komşularından yakın akrabalarına kadar pek çok kişi şikâyetçi olmaktadır. Yine eşkıyaların büyük bölümü sebebi ne olursa olsun gayrimeşru faaliyetlerine başladıktan sonra birer maceraperest olurlar, geriye dönmeleri zordur.²⁷⁹ Bunu Yaşar Kemal romanlarında *eşkıyalık kurdu* olarak ele almıştır. Ona göre eğer birinin kanında *eşkıyalık kurdu* var ise onun huzur içinde bir ömür geçirmesi mümkün olmayacaktır.²⁸⁰ Eşkıya iken görece de olsa bir statüye kavuşan, hatta çevresindekilerin ona korku ile baktığı bir insan haline gelen birisi için köyüne dönüp tarlasında çalışmak ya da daha doğru bir ifade ile "sıradan insan" olmak pek kolay olmamalıdır.

Ahi oğlu Himmet pek köyünden kopmuş benzememekle beraber, hayatının büyük kısmını eşkıyalık ile geçirmiş izlenimi uyandırmaktadır. Muhtemelen babasının yereldeki gücü onun uzun yıllar eşkıyalık yapacak kadar yaşamasına vesile olmuştur. Henüz gençliğinde suhteler ile beraber olan, onlar ile adam kaçırmaya teşebbüs eden

---

²⁷⁶ B.Ş.S., B-26, 18a Belge III.

²⁷⁷ B.Ş.S., B-26, 35a Belge III.

²⁷⁸ Hobsbawm, *Eşkıyalar*, 94.

²⁷⁹ Hobsbawm, *Eşkıyalar*, 94.

²⁸⁰ Yaşar Kemal, *İnce Memed*, c.1, İstanbul, YKY, 2016.

Himmet, yaklaşık 35 sene geçmesine rağmen, kendi köyünde bir evi köyden olmayan üç eşkıya ile basmış, malları gasp etmiş ve ev sakinlerini yaralamıştır.

İncelenen kayıtlarda göze çarpan Bursa'nın bir diğer yerel eşkıyası da Murad bin Mustafa'dır. Tüccar Elhac Osman 1017 Şabanında mahkemeye başvurarak Kütahya'dan Bursa'ya gelirken Küçük Domaniç mevziinde Murad'ın yedi adet eşkıyası ile yollarını keserek kendilerini gasp ettiklerini bildirir. 23 flori altını ve pek çok eşyasını kaybeden Osman, aynı zamanda Murad tarafından kolundan yaralandığını da bildirir. Bu sırada Murad yakalanmış ve mahkemeye getirilmiştir. Doğal olarak bu suçlamaların hepsini ret eden Murad, şahitlerin şهادetleri neticesinde cezalandırılmaktan kurtulamamıştır.²⁸¹

Yine başka bir kayıтта Hasan bin Ali ve Ali bin Emirhan adlı iki yerel eşkıyaya rast gelinmiştir. Kelesen Köyü (bugünkü İsmetiye) sakinlerinden Hani bint-i Şahbarak adlı kadın mahkemeye gelerek, Hasan bin Ali ve Ali Bin Emirhan'dan şikâyetçi olmuştur. Hani Şevval'in 26. gecesi, Ali ve Hasan'ın yanlarında beş nefer suhte ile silahlı bir vaziyette evini bastığını bildirir. Burada eşkıyalara direnirken Ali'nin kendisinin sol elini kılıç ile yaralandığını ve iki parmağını kaybettiğini ve bu sırada köy ahalisinin yetiştiğini bildirir. Köy ahalisinin gelmesi üzerine kaçan eşkıyaların tüfek ve ok yardımı ile yakalandıklarını ve bu kovalamaca sırasında köy ahalisinden olan Mustafa bin Abdullah'ın yaralandığını söyler. Bunun üzerine yakalanan eşkıyalar, mahkemede tüm bu suçlamaları ret etseler de şahitlerin bulunması sebebiyle yargılanmaktan kurtulamazlar.²⁸²

Bazen yerel eşkıyaların işlemedikleri suçlar ile suçlandıkları da görülmektedir. 1019 senesinde Azap Bey Mahallesi'nden Elhac Veli bin Ahmed, yine aynı mahalle sakinlerinden Elhac Süleyman bin Mustafa tarafından şikâyet edilir. Mustafa'nın şikâyet gerekçesi altı ay kadar önce Veli'ye sattığı kestane tüylü katırının parasının hala ödenmediğidir. Bu şekilde bakıldığında sıradan bir alacak davası gibi görülen kayıтта, Veli'nin parayı neden ödeyemediğini belirtmesi ile dava farklı bir boyut kazanır. Veli parayı *Süleyman yedine bit tamam* verdiğini ancak yolda suhte eşkıyası tarafından soyulduğunu söyler. Fakat bunun olmadığını şahitler ile ispat edilmesi üzerine itiraf

---

²⁸¹ B.Ş.S., B-26, 69b Belge III.

²⁸² B.Ş.S., B-26, 97a Belge I.

ederek borcunu ödeyeceğini bildirir.²⁸³ Bu itiraf sonucunda Veli'nin bir ceza alıp almadığı bilinmemektedir.

Bazen de yerel eşkıyalar ile Celaliler birbirine karıştırılmıştır. Celalilerin şehrin doğu tarafında faaliyet yürüttükleri yapılan incelemelerde ortaya çıkmıştı. Ancak bazı kayıtlarda şehrin dışında batı tarafında Celali zulmünden ya da tahribatından bahsedilmiştir. Celalilerin ordu olarak buraya geçmedikleri bilinmektedir. Bu olayın failleri muhtemelen küçük yerel eşkıya gruplarıdır. Yerelde tanınmayan bu grupların Celali olarak nitelendirilmeleri de bundan ötürü olmalıdır. Bunlara dair elimizde iki adet örnek bulunmaktadır. Bunlardan ilki Molla Yegân Medresesi Vakfından olup Karaman Köyü yakınlarında bulunan değirmenlerin Celali istilasında tamamen yandığıdır. Ancak diğer belgelerde ve araştırmalarda Celalilerin şehrin batısındaki faaliyetlerine dair bir ize rastlanmamıştır. Şehrin kırsal bölgesinde olan bu yıkımın sorumlusu Celali olarak adlandırılrsa da muhtemelen yerel eşkıya gruplarından biridir.²⁸⁴

Celaliler ile yerel eşkıyaların karıştırıldığı bir diğer kayıt ise Kite kazasına tabi İnesi Köyü'nde yaşanmıştır. Bugün Özlüce semti olan İnesi köyü sakinlerinden Kriko veled-i Konstantin isimli gayrimüslim, aynı köyden olan Sevastor (?) veled-i Komanoz'dan şikâyetçi olmuştur. *Kriko, bundan mukaddem mahruse-i Burusa'ya müstevlî olan Celali eşkıyası kaza-yı mezbûreyi istila eyledikde ikimizi giriftâr idüb (yakalayıp) merkûm Sevastor?u itlâk ettiklerinde (saldıklarında) ben mezbûra kefil olub zikr olunan yüz guruş (5) eda eyledim demiş ve kefaleti için verdiği parayı geri istemiştir. Sevastor'a Kriko'nun ne vecihle kefil olduğu sorulduğunda o da Celali eşkıyası mezbûra yüz guruşa kefil ol yoğsa katl iderüz deyu tahrîk itmeleriyle kefil oldu mezbûr dahî emr itmedi* deyince mahkeme bu şekilde olunan kefaletin sahil ve meşru olmadığına karar vermiştir.²⁸⁵

Bursa'da yerel eşkıyaların genelde kırsalda faaliyet yürüttükleri gözlemlenmişse de bu genellemenin dışına çıkar birkaç vakıa göze çarpmaktadır. Şehirde faaliyet gösteren eşkıyalar da bulunmaktadır. Ancak bunlara eşkıya denilmesine rağmen daha modern bir kavram olan külhanbeyi ya da kabadayı demek daha doğru olabilir.

---

²⁸³ Serap Babalar, *Bursa'nın Sosyal Tarihi Kapsamında 17. Yüzyıl Başında Kadı Sicilleri'nde Şiddet İçeren Suçlar ve Düşündürdükleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015, s. 80.

²⁸⁴ B.Ş.S., B-26, 99b Belge III.

²⁸⁵ B.Ş.S., B-26, 13b Belge IV.

Ali bin Yakup Bursa'da şehrli yerel eşkıyalardandır. 1606 senesinde Ulu Cami yakınlarında *kendi halinde olan* Mehmed bin İlyas'ın yolunu kesip onu darp edip yaralamıştır. Bunun üzerine Mehmed bin İlyas, Ali'den davacı olmuş, mahalleli de Ali'nin şaki, fasit ve harami olduğuna şehadet etmişlerdir. Ali'ye savunması sorulduğunda “Sekiz yıldır Molla Yegân Medresesi müderrisi Mevlana Ahmed Efendi'nin danışmendi olduğunu, *muid* yani yardımcı öğretmen olanların danışment kıyafetinde gezenleri uyarmam için görevlendirilmiştim. Mehmed bin İlyas'da danışment tülbendi doladığından onu uyardım, vurmadım” demiştir. Bunun üzerine bu olayın doğruluğunun anlaşılması için müderris Mevlana Ahmed Efendi mahkemeye çağırılmış ve bu konu kendisine sorulmuştur. Müderris böyle bir görevlendirmenin yapılmadığını, Ali'nin beş yıl önce medreseye gelip gittiğini ancak beş yıldan beri hiç gelmediğini bildirmiştir. Başka bir müderris de Ali hakkında daha önce başka bir suhteyi bıçak ile katlettiğini söylemiştir. Daha sonra medrese ile bağı olmayan Mehmed bin Ahmed de, Ali'nin bir ay kadar önce Ali'nin kendisini yaraladığını söylemiştir. Eski yeniçerilerden olan Odabaşı Mahmud, Ahmed Beşe, Ömer Beşe, Ali Beşe ve Bekir Beşe de Ali'nin odasının kendi odaları üstünde olduğunu, her gece odasına *eşkıya cem* ettiğini ve üç dört defa tüfeng patlattıklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Ali'nin idamı istenmiştir.²⁸⁶

Bu davada görülen odur ki, Ali adi bir kavga sonrası mahkemeye getirilmiş, bunun üzerine neredeyse son beş yıldır işlediği suçlar bir anda karşısına çıkıvermiştir. Şehirde eşkıyalık yapan bir diğer kişi de Salih bin Şah Mehmed'dir.

Rebiyülevvel 1017 tarihli bir kayıta, Bursa Kalesi dâhilinde sakin olan Salih bin Şah Mehmed isimli bir gençten Bursa Subaşısı Mehmed Bey şikâyetçi olmuştur. Salih'in *şaki ve fasid olub daima şena'at ve kabahatten hali* olmadığını bildiren subaşı, dün gece eve bir Müslüman ve iki Yahudi kadın ile gelip *şurb-i harm ve meşk ederler iken* basıldıklarını ve bu sırada Salih'in kaçtığını söylemiştir. Daha sonra Salih evini basan subaşı, naip ve diğer görevliler üzerine silahlı bir biçimde saldırarak iki kişiyi yaralamış ve güçlükle yakalanmıştır. Bunun üzerine Salih'in hali mahkemede hazır bulunan babası Şah Mehmed'den sorulmuştur. Babası dahi oğlunun şaki ve asi olduğunu beyan etmiştir. Aynı şekilde mahalle sakinleri de Salih'in ehl-i fesâd olduğunu ve daima kabahat ve

---

²⁸⁶ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. I, s.109. Bu dönemde ateşli silahların kullanımının artmasının, eşkıyalığın artışında önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Halil İnalçık, “The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East”, *War, Technology and Society in the Middle East*, (ed. Parry ve Yapp), Oxford University Press, 1975.

şenaat üzere olduğuna şahitlik etmişlerdir. Mahalleli mahkemeye Salih'in hakkından gelinmesinin *sevâb-ı uzemâ* olduğunu söylemiştir. Böylelikle Salih cezalandırılmıştır.²⁸⁷

Bursa'da şehirli olup eşkıyalık yapan bir diğer isimde Solakoğlu lakaplı Halil bin Mahmut'tur. Muradiye taraflarında sakin olan Solakoğlu'nun faaliyetleri, Salih bin Şah Mehmed'den farklı olarak eşkıyalığa daha yakındır. Kalenderoğlu'nun istilasını üzerine muhafız olarak Bursa'ya gönderilen Nakkaş Hasan Paşa'nın maiyetindeki yeniçerilerden Ali Ağa Rebiyülevvel 1017'de mahkemeye gelmiştir. Ali Ağa Solakoğlu olarak bilinen ve Muradiye'de ikamet eden Halil bin Mehmed'in *şâki ve âmil-i fesâd* olduğunu bildirmiştir. Solakoğlu'nun Kükürtlü Hamamı önünde *gûreba taifesinden* bir fakiri öldürmek kastıyla başına kılıcı ile vurduğunu, yine aynı yerde bir emret oğlanın boynunu vurup kaçtığını mahkemede söylemiştir. Kendisinin Solakoğlu'nu yakaladığını, şakinin bu yörede pek çok gasp, yaralama ve hırsızlık gibi suçlara bulaştığını Ali Ağa mahkemede ifade etmiştir. Bunun üzerine mahkemede hazır bulunan Solakoğlu tüm bu suçlamaları tamamen inkâr etmişse de mahallelilerin şahitlikleri ile yargılanarak cezalandırılmıştır.²⁸⁸

Kiremitçioğlu Mahallesinden Mehmed bin Hacı Ali 1016 yılında mahkemeye başvurarak, kendisini darp eden Hüseyin bin Abdullah adlı bir eşkıyayı şikâyet etmiştir. Böylelikle Bursa şehir merkezinde bir yerel eşkıya faaliyeti de günümüze ulaşmıştır. Mehmed, Hüseyin'in kendisine kılıç çekerek sebepsiz yere saldırdığını, neyse ki bu sırada sesleri duyan sipahi çavuşunun kendisini kurtardığını söylemiştir. Bunun üzerine sözü geçen sipahi çavuşu tarafından yakalanan Hüseyin'den, mahalleliler de fesattan hali olmadığı gerekçesiyle şikâyetçi olmuşlardı. Bunun üzerine Hüseyin idam olunmak üzere hapis olunmuşsa da bir yolunun bularak firar etmişti.²⁸⁹

Eşkıyalık ile suçlananlar her zaman eşkıya olmuyorlardı. Bazen masum insanlara da eşkıya yaftası yapıştırılmaktaydı. Hatta yıllar sonra bile birinin eskiden eşkıya olduğu söyleniyordu. 1624 tarihinde sicillere yansıyan bir dava, tam bu konuya örnek olmaktadır. Hoşkadem Makramevi Mahallesi sakinlerinden Mevlana Ahmed Efendi ibn-i Elhac Veli mahkemeye gelerek, Mehmed bin Abdullah'ın Celali istilasını zamanında kardeşi Öksüz Ahmed ile beraber eşkıyalık yaptıklarını, pek çok suça karıştıklarını bildirmiştir. Ancak Mehmed, 1607-8 yıllarında henüz sıbyan mektebinde olduğunu, eşkıyalık yapmadığını

²⁸⁷ B.Ş.S., B-26, 15a Belge III.

²⁸⁸ B.Ş.S., B-26, 34b Belge II.

²⁸⁹ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s. 195.

ancak istese bile henüz çocuk olduğu için yapamayacağını şahitler ile kanıtlamıştır.²⁹⁰ Bu dönemde incelenen belgelerde on sene ya da on beş sene önceki suçların çoğu zaman zaman aşımına uğradıkları tespit edilmiştir. Ancak Mevlana Ahmed Efendi'nin, Mehmed'in cezalandırılmayacağını bildiği halde, ya da bu gencin o dönemde çocuk olduğunu muhtemelen bildiği halde neden böyle bir iftirada bulundu anlaşılamamıştır.

Önceki kısımlarda bahsedildiği üzere Bursa suhte eşkıyalarından da en çok mustarip olan şehirlerden birisidir. Medrese sayısının çok olması ve bunların bir kısmının imparatorluğun en prestijlilerinden ve dolayısıyla iyi gelecek vaat edenlerinden olması bunun temel nedenlerindedir. Ancak 16. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde bittiği kabul edilen suhte şikayetinin 17. Yüzyılda da görüldüğü tespit edilmiştir. 1016 senesinde suhteler Emir Sultan imaretinden birini öldürmüşlerdi. Bunun üzerine şikayette bulunan Bursa ahali, suhtelerin eşkıyalık yaptıklarını, *oğlanlarını çektiklerini* bildirmişlerdir.²⁹¹

İncelenen dönemde Bursa çok fazla göç almıştı. Bu göçmen grupların içinde eşkıyalar da vardı. Bu kısımda incelenen eşkıyalar Bursa'ya iltica edince eşkıyalık faaliyetlerine devam etmek yerine kalabalıktan faydalanarak izlerini kaybettirmeye çalışmışlardı. Daha önceki dönemlerde Kastamonu'dan kaçan suhtenin Bursalı suhtelere sığındığını görmüştük.²⁹² Böyle bir olayın bu dönemde olmadığını savunamamakla beraber, bunlara incelenen kayıtların hiçbirinde rastlanmadığını söyleyebilmekteyiz.

Yenişehir kazasına tabi Karaçam Köyü sakinlerinden Veli mahkemeye gelerek Ali bin Ahmed'den şikâyetçi olmuştur. Veli, Ahmed'in daha önce bir eşkıya reisi olduğunu, bundan üç sene evvel köylerini basıp, kendisini ceviz dalına astığını ve *cebren ve kahren* 2.500 akçesini aldığını söyler. Ali, her ne kadar bunu tamamen reddetse de Ahmed'in şahitleri ile Ali'nin eskiden eşkıya olduğu ispatlanmıştır.²⁹³ Ancak Ali'nin ne gibi bir ceza aldığı, her kayıta olduğu gibi burada da görünmemektedir.

Karaman'da eşkıyalık yapan Hasan bin Mehmed de Bursa'ya gelerek izini kaybettirmeye çalışan eski bir eşkıyadır. Mehmed bin Musa mahkemeye gelerek Vilayet-i Karaman'da Ahsun(?) Kazasında Muslu Bey adlı zorba başı ile eşkıyalık yaptığını ve kendisinin 50 kuruşunu gasp ettiğini bildirmiştir. Hasan da diğerleri gibi bu ithamları inkâr etmişse de şehadetler dolayısıyla suçlu bulunmuştur.²⁹⁴ Burada kastedilen Muslu

²⁹⁰ Kamil Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. I, s. 86.

²⁹¹ Kamil Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s.33-34.

²⁹² Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik*, s. 150.

²⁹³ B.Ş.S., B-26, 5b Belge III.

²⁹⁴ B.Ş.S., B-26, 22b Belge III.

Bey Kalenderoğlu'nun mektup yazdığı, İçel civarlarında faaliyet gösteren büyük Celali başbuğu Muslu Çavuş olmalıdır. Ancak Karaman'dan Bursa'ya gelen eski bir eşkıyanın izinin daha önce gasp ettiği sıradan bir vatandaş tarafından bulunması hayli ilginç ve önemlidir. İletişimin bugünkü kadar yaygın ve kolay olmadığı o dönemde, başka şehre kaçan bir insanın tespit edilip dava edilmesi ve özellikle bunun sıradan bir vatandaş tarafından yapılması oldukça önemli bir bilgidir.

Başka şehirden gelip Bursa'ya sığındığı halde, göç ettiği yerdeki suçları da peşinden gelen eşkıyalardan biri de bugün Antalya ilçelerinden olan, İbradı kazasından Yusuf bin Mümin'dir. Rebiyülahır 1017'de Bursa mahkemesine gelen İvaz bin Yusuf, Yusuf bin Mümin'den Celali olduğu gerekçesiyle şikâyetçi olur. İvaz, geçen sene Yusuf'un Ahmed adlı zorba başı ile beraber köylerini bastığını, mallarını gasp ettiğini bildirir. Yusuf bittabi bu ithamları inkâr etmiştir. Ancak İvaz'ın şahitleri ile Yusuf'un suçlu olduğu kanıtlanmıştır. Lakin bu davayı diğerlerinden ayıran İvaz'ın şahitlerinin bir kısmı kendi köylüsü iken, bir kısmı da Bursa sakinleridir. Ali Paşa Mahallesi sakinlerinden olmasıdır. Bunlar Yusuf'un Celali olduğu bizim malumatımızdır demişlerdir.²⁹⁵

Celalilerin bir kısmının hali hazırda devlet görevlisi olduklarından bahsedilmişti. Hatta bu dönemde Celali ile devlet görevlisini birbirinden ayırmanın zor olduğu da defalarca işlenmişti. Bunlar göz önüne alındığında Bursa'ya gelerek izlerini kaybettiren eşkıyaların arasında devlet görevlilerine rastlamamak da mümkün görünmemektedir.

Diyar-ı Hamid yani Isparta civarında Yalvaç kasabasından Nesimi bin Ali ve Halil bin Bekir, Bursa mahkemesine gelerek silahdaran zümresinden Ali Bey ibn-i Cemaleddin hakkında şikâyette bulunurlar. Silahtar olan Ali Bey'in, söz edilen kasabada Kumdere yakınlarında Çalık adlı eşkıya ile beraber şikâyetçileri gasp edip 25.000 akçe aldığı iddia edilmektedir. Bu ithamlar Ali Bey tarafından ret edilmiştir. Bunun üzerine şikâyetçilerden şahit istenmiş, ancak şikâyetçiler şahitlerinin olmadığını bildirmiştir. Mahkeme, şikâyetçilerden üç gün içinde şahitleri ile beraber mahkemeye gelmelerini talep ettiyse de şahit bulamamaları üzerine dava geçersiz kalmıştır.²⁹⁶

Bu davaya bakıldığında Osmanlı askeri sınıfında yer alan bu kişinin eski bir eşkıya olduğu halde kadı tarafından kayırıldığı düşünülse de başka bir kayıтта aynı durumda olan

---

²⁹⁵ B.Ş.S., B-26, 25b Belge I.

²⁹⁶ B.Ş.S., B-26, 99a Belge II.

başka birisinin cezalandırıldığı görülmektedir. Karahisar-ı Sahib, Sandıklı, Barçınlı kazalarından, hisar yaptırmak vaadi ile para toplayan Uzun Mehmed, Bursa'ya kaçan eşkıyalar arasındadır. Dünder adlı bir eşkıyanın kethüdası olduğu iddia edilen Mehmed hakkında hüküm İstanbul'dan gelmiştir. Hüküm gereği Mehmed tutuklanarak İstanbul'a gönderilmiştir.²⁹⁷

3. Celali İsyaları Sırasında Bursa'da Asayiş

Celaliler Bursa'yı istila ettiklerinde doğal olarak şehrin asayişini sağlamada da pek çok problem ortaya çıkmıştı. Yukarıda bahsedilen yakıp yıkma, yağmalama ve gasp etme gibi pek çok faaliyetin yanı sıra bu dönemde gerek Celaliler tarafından işlenen ve gerek Bursa halkından olan insanların işledikleri temel asayiş sarsacak pek çok suça rastlanılmıştır. Bu kısımda bizzat Celaliler tarafından işlenen cinayetlerden bahsedilecek, akabinde ise bu dönemde şehirde işlenen suçlar irdelenecektir.

Kalenderoğlu'nun Bursa'ya geldiğinde yaydığı şiddeti göz önüne sermek için, Hasan Efendi Zaviyesi banisi Hasan Efendi ve oğlunun hüznü hikâyesine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Kalenderoğlu Bursa'ya geldiğinde Atıcılar mevkinde ordu kurmuştu. Bu esnada İncirli Camisi imamı ve Hasan Efendi Zaviyesi'nin banisi olan Hasan Efendi ailesiyle burada yaşamaktaydı. Hasan Efendi'nin *mahbûb ve hüsn-i sâdâya mâlik* olan oğlu her gece ezan ve akabinde salât şerif okur ve duyanlar genç oğlanın sesine mefdun olurdu. Bir gün eşkıya reisi de bu sesi işitmiş ve şeyhe haber yollayarak oğlunu istetmişti. Hasan Efendi derhal bunu reddetmişse de Kalenderoğlu'nun ısrarı üzerine *muhafaza-i ırs û namûs* maksadıyla kendi oğlunun kafasını keserek Kalenderoğlu'na yollamıştı. Bunun üzerine eşkıya reisi gazaba gelerek şeyh üzerine yürümüş, kısa bir çatışma sonrası şeyh öldürülmüştü ve cesedi zaviyenin kapısı önüne asılmıştı. Eşkıyalar omzuna iki mum diktikleri bu cesedi öylece bırakıp gitmişlerdi. Daha sonra şeyh ve oğlunun cesetleri bu dergâha defnedilmişti.²⁹⁸

Burada bahsedilen eşkıya reisinin, Kalenderoğlu'nun bizzat kendisi mi yoksa bölüklerinden birinin başı mı olduğu belli değildir. Bu dönemde ve öncesinde eşkıyaların genç erkeklere dahi tecavüzü ya da belgelerdeki dili ile *oğlan çekme* pratiği yaygındır ve Şeyh Hasan Efendi'yi kendi oğlunu öldürmeye iten sebep muhtemelen anlatıldığı gibi

²⁹⁷ B.Ş.S., B-26, 108a Belge III.

²⁹⁸ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergahları Yadigar-ı Şemsi*, (Hazırlayanlar: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy), Bursa, Uludağ Yayınları, 1997, s. 321. Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. I, s. 230-231.

budur. Fakat şeyhin katlinden sonra omuzlarına mum dikilmesinin sembolik bir anlamı olup olmadığı tespit edilememiştir.

Selçuk Hatun Camii imamı Tatar Hasan Efendi de Celaliler elinde can veren din adamlarındandır. Yine Şeyh Sürmeli Mehmed Efendi de Celaliler tarafından alı konulsa da onlar elinden sağ kurtulmayı başarmıştır. Ancak evine döndüğünde ölmesi nedeniyle korkusundan dolayı ölmüş olduğu söylenmiştir.²⁹⁹

Yine Celaliler tarafından işlenen bir cinayet de bir miras davasında karşımıza çıkmaktadır. 1017 senesi Recep ayında Gazi Hüdavendigâr Evkafı mütevellisi Piri Çavuş ibn-i Mehmed mahkemeye gelerek vakıftan olan Bilad-ı Yunus köyünde sakin olan Konstantin veled-i Aleksî (?) hakkında dava eder. *Celali eşkıyası müstevlî oldukda Konstantin'in kardeşinin kızı olan Seltane bint-i Miki(?) katledilmiştir. Ölen kadının mirası da varisi bulunmadığı için vakfa kalmıştır. Ancak daha sonra varisi olarak hak talep eden amcası Konstantin vakıftan merhumun mirasını istemiş ve bu dava mahkemeye yansıyarak Bilad-ı Yunus köyünde Celaliler tarafından işlenen bir cinayeti bu güne taşımıştır.*³⁰⁰

İncelediğimiz dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu kaos ve kargaşa ortamından defaatle bahsedilmişti. Bursa'da da doğal olarak bunun yansıması gözlemlenmektedir. Şehrin maruz kaldığı göç, eşkıya istilas, ülkenin içinde bulunduğu savaşlar, şehirde asayişin sağlanmasını olumsuz yönde etkilemekteydi. Bursa'nın bu dönemde içinde bulunduğu asayiş bozukluğunu anlayabilmek için Rebiyülevvel 1017 tarihli şu kayda bakmak faydalı olacaktır:

Akzâ kuzâti'l- Müslimîn evlâ vülati'l- muvâhhidîn yenbeu'l fazl'i ve'l- yakîn vârisu 'ulûmi'l-enbiyâ-i ve'l-mürselîn el muhtassu bi-mezîdi 'inâyeti'l-meliki'l-mu'in Mevlânâ Bursa Kadısı zîdet fezâlihû ve kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazli ve'l-keâm asl (3) olunmak ma'lûm ola ki mektûb gönderüb mahruse-i mezbûrede gice ile ba'zı ehl-i fesâd âlât-ı harb ile gezüb (4) buldukları âdemi soyub inâd idenleri mecrûh idüb ve bunlardan mâ'adâ envâ'-ı fesâd ve şenâ'at üzere (5) oldukları mikdâr arz olundukda muhafazaya kalan sipahiler ile avcılar o makûleleri ele (6) getirülüb mukâtele iderler ise demleri heder olmak

²⁹⁹ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. I, s.230-231. Mülazım Abdülkadir, *Bursa Tarih Kılavuzu*, (Haz: Mehmet Fatih Birgül, Levent Ali Çakmakçı), Bursa, Bursa İl Özel İdaresi, 2008, s. 182-183.

³⁰⁰ B.Ş.S., B-26, 65a Belge I.

üzere ele getirülüb eşkıyâ bölük halkı (7) nâmına ve sâir âlât-ı harble gezüb envâ-ı zulm ve te'addî ve fesâddan halî olmamağla mukaddemâ avcılara baş (8) ve buğ olan Seyid Ahmed emriyle muhâfazaya tâ'yin olunub lâkin mezbûr Seyid Ahmed âhar diyâra gitmekle (9) hıdmet-i mezbûreden fâriğ olub yerine her vechle Seyid Ahmed yarâr ve müstâkim olub hıdmet-i mezbûre (10) uhdesinden gelmeğe kâdir deyû mukaddemâ virilen emr-i şerîf mûcibince vech-i meşrûh üzere zuhûr iden (11) eşkıyâyı mezbûr Seyid Himmet mübâşeretiyle ele getirüb şer'i şerife ihzâr ve haklarından gelinmekçün (12) emr-i şerîf virilmek ricâsına 'arz eyledüğün ecluden buyurdum ki hükm-i şerîfimle vusûl buldukta ekserî (13) âlât-u harble gezüb fesâd ve şenâ'at üzere olanları her kimler ise emr-i şerîf mûcibince mezbûr Seyid (14) Himmet mübâşeretiyle şer'-i şerîf ihzâr ve da'vâ-yı hak tâ'yin-mâde idenler ile beraber idüb (15) demleri heder olmak üzere ele getirülüb ber vech-i şer'le fasl olmayub ve üzerinden on beş yıl mürûr (16) itmeyen husûsların husûmetleri muvâcehesinde şer'le hak üzere teftiş idüb üzerlerine şer'ân (17) sübût bulan hukûk-ı ashabına hükm idiüb alıverdikten sonra ehl-i fesâddan bi'l-cümle arzına muhtaç olanları (18) zâbitleri mübâşeretiyle habs ve ahz eyleyesin muhtâc olmayanlar ki haklarından şer'le lazım geleni icrâ (18) eyleyesün ammâ bu bahâne ile hilâf-ı şer'i şerîf te'addî ve tecâvüz olduğuna rızâ-yı hümmâyûnum yokdur şer-i şerîfe muhâlîf (19) kimesneye iş itdirmeyesin şöyle bilesin 'alâmet-i şerife i'timâd kılasın. Tahrirân fî evâsıt-ı şehr-i Rebiyyülevvel (1017).³⁰¹

Kadı tarafından bizzat Padişaha yazılan mektubun akabinde Bursa kadısına gönderilen bu hüküm şehrin içinde bulunduğu kaos ortamı hakkında yeterli bilgi vermektedir. Bursa'da gece vakti bazı ehl-i fesadın ellerinde harp aletleri ile gezerek gasp ve yaralama gibi suçlar işlediğinden şikâyetçi olan kadı, bunların demlerinin heder olmasını, hakkından gelinmesini istemişti. Kadı daha önce şehir muhafazasında görevli olan Avcılar başbuğu Seyid Ahmed'in başka bir yere tayin olunduğunu, bu sebeple yerine Seyid Himmetin bu görevi eda etmesini talep etmiştir. Buna merkezden onay geldiği gibi, on beş yılı geçmeyen suçların tespit edilip faillerinin cezalandırılması da emredilmiştir.

³⁰¹ B.Ş.S., B-26, 106b Belge IV.

Bu yetkilerin suiistimalini engellemek için, yetkilerin bahane edilerek masum olanlara zulm ve te'addî edilmemesinin de üzerinde durulmuştur.

Bu tarz asayiş bozan olayların sadece bu yıllara ait olduğunu iddia etmek kesinlikle doğru olmayacaktır. Hemen her dönemde ve her şehirde bu tip sorunların olduğu bilinmektedir. Ancak İmparatorluğun içerisinde bulunduğu bu kargaşa döneminde bu tip sorunlarla daha sık karşılaşıldığı meydandadır. Özellikle köyden kente göçün sonucu olarak şehirde artan genç, bekar, işsiz nüfus pek çok huzursuzluğa sebep olmaktadır.

Hayatlarına yeni bir yol vermek için gönüllü ve çoğu zaman da zorunlu olarak şehirlere gelen gençler *bekâr odaları* adı verilen odalarda kalmak zorundaydılar. İstanbul'dan sonra en çok bekâr odası Bursa'da yer almakta idi. Bursa'nın başlıca odaları, Hacı İvaz Paşa, Yeni Tahtakale, Hoca Çenber, Kazasker Hevayizade, Kemer ve Hacı Ebubekir odalarıydı. Evlilere özel odalar bulunmakla beraber bunların miktarı bekâr odalarından daha düşüktü. Evlilere tahsis edilen odalarda bekârların kalması yasaktı. Ancak bu odalar bazen tamamen bekârlara tahsis ediliyor ve bunun üzerine de şikâyet alıyorlardı. 1676 senesinde Mücellidi Mahallesinde evlilere mahsus odalar belediyece kârhanesi yapılarak bekârlara verilmişti. Bunun üzerine gelen şikâyetler doğrultusunda bu odalarda ikamet eden bekârların tahliye edilerek, evlilerin yerleştirilmesi emredilmişti.³⁰² 1530 tarihinde tahrir defterinde 270 adet bekâr odasından bahsedilirken, 1573 tarihinde bu odaların sayısının 808'e çıktığına rastlanır.³⁰³ Maalesef incelediğimiz dönemde şehir genelinde bekâr odalarının toplam sayısına dair bir kayda rastlanmamakla beraber bunların sayılarının azalması ya da artmaması için hiçbir neden göze çarpmamaktadır.

Bekâr odaları şehir içindeki asayişin sağlanmasında en büyük engeli oluşturmaktaydı. Neredeyse bütün olaylar bu bekârlar arasında çıkıyor, gerek kendi aralarında ve gerek yerleşik şehirlilere karşı pek çok gayrimeşru faaliyetlerde bulunuyorlardı. Hobsbawm, eşkıyaların kimler arasından çıktığını tespit etmeye çalışırken, bunların ekserinin ergenlik ile evlilik arasında olanlar olduğunu söylemiştir. Ona göre bir kadın ve çocuğun sorumluluğu henüz sırtına yüklenmemiş olan bu grup, ailesinin üzerinde olan baskısından da henüz kurtulduğu bu dönem, genç ve bekâr

³⁰² Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. IV, s. 5.

³⁰³ Özer, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, s. 118.

erkeklerin kendilerini en rahat ve en özgür hissettikleri dönemdir. Dolayısıyla eşkıyalık ve gayrimeşru her türlü faaliyet için en uygun dönemdir.³⁰⁴ Bursa'da bekâr odalarının müdavimleri genelde bu gruptan oluşmaktaydı ve şehir içinde asayiş bozan, evlerde toplanıp *şurb-i hamr ve fisk-ı fücûr iden* gruplar en çok bunlar arasından çıkmaktaydı.

Suçun ve suçlunun en çok bekârlar arasından çıkması pek çok Osmanlı tarihçisinin de dikkatini çekmiştir. Mustafa Cezar, suç işlemenin bekârlar arasında yaygın olmasının sebebini toplumdan uzak kalmalarında aramıştır. Ona göre ev ve ailelerinden uzakta kalan bu gençlerin, gençliklerinin de verdiği heyecanla ahlaki görüşleri kolaylıkla ve çabucak bozulabiliyordu. Bu sebeple kötü hareketlere tevessül edip, fesada kolayca alet olabiliyorlardı. Bekâr leventler, şehir içlerinde kadınlara sataşıyorlar, bazen fahişelerle yaşıyorlardı.³⁰⁵ Mustafa Akdağ'da bekârların içinde buldukları durumu hemen hemen aynı şekilde değerlendirmiştir. Kadınlarla gayrimeşru ilişkilerine vurgu yapan Akdağ, bekârlar arasındaki yaygın alkol tüketiminin de toplumsal düzenin yaraladığını belirtmiştir.³⁰⁶

Şehirli olmak ile köylü kalmak arasında sıkışıp kalmış ve dolayısıyla marjinalleşmiş bu grup şehrin genelinde asayişin sağlanmasına tehdit olmaktadır. Bursa da ticaret ve üretimi ile ilgili göç edecek gençlere pek çok fırsat sunmaktaydı. Dolayısıyla Marmara Bölgesi başta olmak üzere, ülkenin dört bir yanından gençler türlü ümitler ile göç ediyorlardı. Bu göç ise bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir.

1016 Muharrem'inde Bursa mahkemesine gelen Bursa Subaşı, Rahime bint-i Hamza adlı bir kadından şikâyetçi olmuştur. Subaşı, Rahime'yi uygunsuz kıyafetler içinde bozahane içinde yakaladığını bildirmiştir. Bunun üzerine kadı orada hazır bulunan Rahime'ye neden o kıyafetler içinde orada olduğunu sorduğunda Rahime, birkaç şakinin kendini bozahaneye çekip, söz konusu kıyafetleri zorla giydirdiklerini bildirmiştir.³⁰⁷ Netice olarak Rahime'nin ne gibi bir ceza aldığı sicilde görünmemektedir. Ancak şehir içinde bu faaliyetlerin içinde her zaman levent, şaki gruplarına atıfta bulunmaktadır.

1016 tarihli başka bir kayıta, Maksim Mahallesi'nde sakin Cihan bint-i Mehmed adlı bir kadından subaşı Sefer Bey şikâyetçi olmuştur. Cihan'ın fahişe olduğunu ve evine

³⁰⁴ Hobsbawm, *Eşkıyalar*, s. 45-47.

³⁰⁵ Cezar *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s. 98.

³⁰⁶ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 106-107.

³⁰⁷ B.Ş.S., A-180, 10b Belge IV.

levendât ve eşkıya gelip gidip nice Müslümanların esbab ve emvalini garet edip Cihan'a götürdüklerini bildirmiştir. Mahkemeden üzerine varılması talep edildiğinde, mahkemeden yetkililer Maksem Mahallesi'nde Cihan'ın evinde gitmişler ve pek çok eşyayı burada bulmuşlardır. Bunun üzerine mahalleli de Cihan'dan şikâyetçi olmuş, onun *fahişe* olduğunu ve evinin önünden *levendât ve eşkıyanın* eksik olmadığını bildirmiştir.³⁰⁸ Bunun sonucunda kadınların ya da saray oğlanlarının ne tür bir ceza aldıkları bilinmemekle birlikte şehirde bekâr nüfusun her hangi sınıfta ve statüde olursa olsun bu tarz fiillerde görünür oldukları bilinmektedir.

Şehirde namahrem kadınlar ile buluşanlar elbette sadece sivil bekârlardan oluşmuyordu. Askeri sınıftan olanlar da bu tarz yasa dışı faaliyetlerde bulunuyorlardı. 1015 senesinde, henüz Kalenderoğlu Bursa'ya gelmemişken, Camiikebir yakınlarında bulunan *Hasediye* Kahvehanesi'nde namahrem saray oğlanlarıyla oturan iki kadın yakalanmıştır. Bunları yakalayan Bursa subaşı Mehmed Bey, mahkemeye getirmiştir. Mahkemede Emir Fatması ve Küçük Kerime adlı kadınlar, kendilerini *Uzun Ayni* olarak bilinen bir fahişenin kandırarak saray oğlanları ile *Hasediye* Kahvehanesi'ne bırakıp kaçtığını söylemişlerdi.³⁰⁹

Alkol kullanımı da asayiş tehdit eden unsurlardan biri idi. Özellikle bekâr gençler arasında popüler olan alkol, defalarca yasaklanmasına rağmen temini zor bir madde olmamalı ki pek çok davada karşımıza çıkmaktadır.³¹⁰

Bekârlar tarafından işlenen bir diğer ahlaka mugayir fiiliyat da Rebiyülahır 1017 tarihinde karşımıza çıkmaktadır. Mahkemeye gelen subaşı Mehmed Bey, Kız Yakup Mahallesinde bir evde kadınlı erkekli meclisler kurulup, *şurb-i hamr edildiği* yani içki içildiği ve fuhuş yapıldığı iddiasında bulunmuştur. Bunun üzerine mahkemeden bir görevli ile birkaç Müslüman, subaşı ile beraber söz edilen eve gitmişlerdir. Evde dört Müslüman erkek ile namahrem iki Müslüman kadın bulan heyet, bunların meclis kurup beraber içki içtiklerine şahitlik etmişlerdi.³¹¹ Bunun sonucunda, bu altı kişi için ne gibi

---

³⁰⁸ B.Ş.S., B-25, 1b Belge I.

³⁰⁹ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s. 28-29.

³¹⁰ 1548 senesinde meyhanelerin kapatılmasına karar verilmişti. Ancak bu karara rağmen bazı idarecilerin yasağın delinmesine göz yumdukları görünmektedir. Bursa'da Setbaşı'nda bulunan meyhane hakkında da defalarca kapatılma kararı verilmişse de 1551'e kadar meyhane çalıştırılmıştı. Ancak 1551'de kadının İstanbul'dan sert bir azar işitmesi üzerine meyhanenin kapatılması gerçekleşmişti. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 99. Ancak Bursa'da meyhaneler "kısmen" kapatılsa da alkol tüketiminin sifıra indiğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Görüldüğü üzere sicillerde pek çok defa alkol kullanıldığına delalet eden belgelerle karşılaşmaktadır.

³¹¹ B.Ş.S., B-26, 27b Belge II.

bir karar verildiği belirtilmemiştir. Ancak bu belgede de 4 erkeğin bekâr oluşu dikkat çekmektedir.

Bunun benzeri durumların sadece bu dönemde olmadığı, öncesinde ve sonrasında devamlı yaşandığı belirtilmişti. Anadolu'daki kargaşanın henüz Bursa'da hissedilmediği dönemlerde Bursa sürekli göç alıyordu. Daha önce zikredildiği gibi, şehrin cazibesi pek çok işsiz genci yeni bir hayat kurmak için cezbetmekteydi. 1597 senesine ait şer'îye sicilinde Bursa'da yaşanan ve bekârlar tarafından meydana getirilen pek çok asayiş problemine rastlanmaktadır. Bu dönemde bekârlar, gündüz vakti dükkân basma, gasp gibi pek çok faaliyette bulunabiliyorlardı.

1597 senesinde Bursa mahkemesine başvuran Perviz bin Abdullah, öğlen vakti dükkânında otururken bekâr leventlerden ikisinin dükkânını yağmaya geldiklerini ve bunlarla mücadele ederken okla yaralandığını bildirmiştir. Ok ile gözünden yaralanan Perviz'e beş kişi de şahitlik etmişlerdir.³¹²

Bekârlar sadece yağma ve gasp etmiyor, aynı zamanda 1017 Muharreminde yukarıda verilen kayıttakine benzer olarak bazı kadınların evlerinde ahlaka mugayir faaliyetlerde buldukları gibi mahalleliyi de tehdit ediyorlardı. Yine 1597 tarihli defterde rast gelinen bir diğer örnek de Karamazak Mahallesi'nde yaşanmıştır. Mahalle sakinleri Ali bin Kasım'dan şikâyetçi olurlar. Aslında şikâyete konu olan Ali'nin karısıdır. Lakin Ali'nin karısının ismi dahi kayıtlarda bulunmamaktadır. Kadının yaramaz olduğunu, gece gündüz kapısının önünde sarhoş ve levendâtın eksik olmadığından şikâyetçi mahalleli, mahallede bu gençler sebebiyle asayişin sağlanamadığını, hatta sabah ve yatsı namazlarına bu sebeple gidemez olduklarından yakınan mahalleli Ali'nin daha önce birkaç defa mahalleyi terk etmesi gerektiğinin mahkemece söylendiğini ve halen çıkmadığını söylerler. Mahalleli tekrar Ali'nin üç gün içinde karısıyla beraber evini boşaltması gerektiğini eğer yine evini boşaltmazsa hakkından gelinmesi gerektiğini söylerler.³¹³

İncelenen sicillerde, dükkân basan, yağma yapan kişilerin bekâr odalarında kalanlar olduğuna dair net bir ifade geçmemektedir. Ancak tahrip kısmında bahsedilen odalar, keza yine yerel eşkıyaların yakıp yıktıkları odalardan kasıt bu bekâr odalarıdır. Ancak bu dönemde özellikle yerel eşkıyalar isimleri ile bildirilmiş ve yine bu dönemde

³¹² *A153 Nolu Bursa Şer'îye Sicili*, (Haz. M. A. Yediyıldız, S. Maydaer, İ. Oruçoğlu) Bursa: Bursa Büyük Şehir Bel. Yayınları, 2010, s. 6 [1b Belge II].

³¹³ *A153 Nolu Bursa Şer'îye Sicili*, , s. 81-82 [20a Belge I].

şehirde Celali istilası sürerken hemen tüm olayların faaliyetlerine eşkıya denilmekle yetinilmiştir. Sadece ahlaka mugayir fiiliyatta bulunanların *levendâttan* oldukları belirtilmiştir.

Bu tarz fiillerin yanı sıra incelenen belgelerde, bir takım hırsızlık vakıalarına da rastlanmıştır. Örneğin Camiikebir yakınlarında olan bir kahvehanenin sahibi Zeyni Çelebi ibn-i Bostan mahkemeye gelerek kahvehanesine gece haramilerin girdiğini bildirmişti. Hatta eşyaların bir kısmını da Habib bin Hüseyin'in elinde gördüğünden, Habib'i hırsızlıkla suçlamıştı. Bundan tam 27 gün sonra Habib bu eşyaları başka birinden aldığını ispat ederek suçsuzluğunu kanıtlamıştır.³¹⁴ Bu davada hırsızların kim olduğuna dair herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Ancak kaos ortamındaki şehirde bu tarz olayların gerçekleşmesi pek anormal görünmemektedir.

İncelenen dönemde faili meçhul cinayetlerin çokluğu da dikkat çekmektedir. Örneğin 1017 senesi Cemaziyülahırında Bursa'da subaşı olan Sefer Ağa mahkemeye gelerek Kütahya Beylerbeyi'nin *zimmâme-i perakendesinin* subaşı olan Hüseyin Ağa'nın âdemlerinden Mehmed bin Abdullah'ın dört sırtında ve dört de göğsünde bıçak darbesi ile Sultan Mehmed Camii yakınlarında katledildiğini haber verir.³¹⁵ Bu subaşının adamının neden ve kim ya da kimler tarafından öldürüldüğü tespit edilememiştir.

Yerel eşkıyalar kısmında verilen şehirdeki cinayetler, yaralamalar, gasp ve hırsızlıklar burada tekrar edilmeyecektir. Fakat görüldüğü üzere Celali isyanları sırasında Bursa'da asayiş sağlamaya çalışmak, önceki dönemlere nazaran daha zor olmuş olmalıdır. Lakin bu tarz asayiş problemlerinin, tarihin her döneminde olduğunu görmezden gelmek, ya da başka bir deyişle sadece bu dönemin gerçekleri gibi sunmak doğru ve ahlaki olmayacaktır. İncelediğimiz dönemde gerek mahkeme kayıtlarında ve gerek diğer kaynaklardan elde ettiğimiz asayiş problemleri, başka tarihlerdekilere bakılınca da görünmektedir. Fakat dönemde bu tarz olayların öncesi ve sonrasına göre biraz daha artmış olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Bu tarz asayiş bozan suçların faileri, sadece bekârlar ve sıradan halk arasından çıkmıyordu. İncelenen belgeler ışığında, askeri sınıfın da siviller kadar bu tarz suçlara bulaştığı gözlemlenmiştir. Özellikle yeniçeriler gasp, yaralama gibi suçlarda en az eşkıyalar kadar sık görünmektedir.

---

³¹⁴ B.Ş.S., B-26, 80a Belge III.

³¹⁵ B.Ş.S., B-26, 51a Belge I.

4. Görevlerini Kötüye Kullananlar: Yerel Yöneticiler ve Askerlerin Eşkîyalık Faaliyetleri

16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Celali ile devlet görevlisini birbirinden ayırması gerçekten zor bir durumdu. Bu iki zıt hatta düşman grup arasında inanılması güç derecede hızlı ve basit bir geçişlik bulunmaktaydı. Bir gün eşkıya olan ertesi gün yerel yönetici olarak belgelerde geçebiliyorken, aynısı tam zıttı için de geçerli idi. Hele ki yerel yöneticilerin emrindeki askerlerde iki grup arasında geçişlik daha kolay olmaktaydı. Onlar görevli buldukları zaman zarfında da eşkıyalık yapmaktaydılar. Bu da daha önce belirtildiği üzere büyük sekban kitleleri besleyen yerel yöneticilerin bunları bir kışla sisteminde tutmasının imkânsız oluşundan kaynaklanmaktaydı. Ayrıca yine ilgili kısımlarda detaylı biçimde açıklanan, taşrada yeniçeri garnizonlarının artmasına mukabil, yeniçerilerin daha görünür olmaları da güvenliği arttırması gerekirken, bazı durumlarda güvenliğin en büyük tehdidi haline gelebilmekteydi. Anadolu'da yaşanan bu kargaşa ve kaos, Bursa'da da kendini hissettirmekteydi.

Bursa'da gerek şehir içinde zabıtlık yapan *asesler*, gerek yeniçeriler ve hatta Bursa'nın muhafazası için atanan sancak beyleri de bazen genel asayiş tehdit eden faaliyetlerde bulunuyor ve hatta bazen eşkıyalık dahi yapıyorlardı. Bu kısımda ehl-i örften olup Bursa'da bu tarz faaliyetlerde bulunan görevliler incelenecektir.

Eşkîyalar, suhteler, sekbanlar, ilerleri, asesler ve hatta yeniçeriler birbirinden temelde pek farklı olmayan gruplardır. Hepsi genellikle genç, bekâr, eli silah tutan gruplardır. Dolayısıyla hemen her grubun eşkıyalık tarzında faaliyetler yürüttükleri mahkeme sicillerinde göze çarpmaktadır. Bu durum sadece 17. Yüzyıla özgü bir durum değil, her dönemde yaşanan ve yaşanması muhtemel gerçeklerdir. Ancak devlet denetiminin güçsüzleştiği dönemlerde daha sık rastlanır bir durum olarak göze çarpmaktadır. Örneğin henüz 1521'de, devlet denetiminin dönemimize göre çok daha üst seviyede olduğu bir dönemde, şehrin güvenliğinden sorumlu aseslerden birkaçı ellerinde şaraplar olduğu halde bir kadının evine zorla girmeye çalışırken yakalanmışlardı.³¹⁶ Bu tarz olaylar incelediğimiz dönemde gerek Anadolu'nun genelinde ve gerek Bursa'da daha sık görünür olmaya başlamıştı.

Ahlaka mugayir davranışlarda bulunanlar, eşkıyalık yapan gruplar içinde eşkıyalardan sonra başı çeken yeniçeriler idi. Örneğin 1017 tarihli bir kayıta bir

---

³¹⁶ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 97.

yeniçerinin, bir kadın ile bir sipahinin evinde basıldığı anlatılmaktadır. Bursa muhafazasında olan Yeniçeri Mehmed Ağa'nın odabaşı vekili olan Hüseyin Paşa ibn-i Abdullah, mahkemede Esmâ bint-i İbrahim adlı kadın ve Recep adlı yeniçeriden şikâyetçi olmuştur. Hüseyin Paşa, dün gece Recep ile Esmâyı, Ali Paşa Mahallesi'nde, Seyid Ali Bey adlı bir sipahinin evinde uygunsuz biçimde yakaladığını söylemiş ve *sual olunmasın* talep etmiştir. Esmâ cevabında kendisini Maksem Mahallesi'nde sakin Emine adlı hatunun kandırıp eve götürdüğünü ve bu sırada Hüseyin Paşa'nın geldiğini söylemiştir.³¹⁷

Bu gibi genel asayiş sarsan hareketlerde bulunan yeniçeriler, bazen daha ileri gidebiliyorlardı. Eşkîyalar ile devlet görevlilerini birbirinden ayırmanın güç olduğu dönemde, yeniçeri olanların bizzat eşkıyalık, yaralama ve hatta cinayete adlarının karıştığına rastlanmıştır. 1016 tarihine ait bir kayıta faili yeniçeri olan bir cinayete rastlanmıştır. 50. Ağa bölüğünden olan Emrullah adlı bir yeniçeri Mehmed Subaşı marifetiyle yakalanarak mahkemeye getirilmiştir. Mahkemede Mahpaşa binti Derviş adlı bir kadın yeniçeri Emrullah'ın, oğlu Hacı Mehmed'i Kuruçeşme önünde Köprübaşı'nda öldürdüğünü söylemiştir. Emrullah bunu ret etmiştir. Ancak şahitler Emrullah'ın Ali'yi beş yerinden vurup kasten öldürdüğünü bildirmişlerdir. Ancak daha önemlisi yeniçeri Emrullah'ın haramzade, katil ve yaramaz ve *sa'y-u bi'l-fesâd fi'l-ârd* olduğunu bildirmişlerdir. Daha önce de birkaç cinayet işlediği ancak her defasında kurtulduğunu söyleyen şahitler, hep beraber Emrullah'ın hakkından gelinmesini talep etmişlerdi.³¹⁸

Sefer halinde, taşradaki yeniçerilerden sefere katılmaları istenmekteydi. Ancak sistemin içine dâhil olan askerler, bazen bu teklifi duymazdan gelerek bir şekilde sefere gitmemeye çalışıyorlardı. Seferden kaçan yeniçeriler fark edilince ulufeleri kesiliyor, onlar da eşkıyalık yapmaya başlıyorlardı. Bu durum Bursa'da da yaşanmıştı. 1017 tarihinde Bursa, Hüdavendigar, Karesi ve Biga kadılarına gönderilen bir hükümde, taht-ı kazalarında yeniçeri ve acemi oğlanı olanların, sefere katılmadıkları gibi şehrin muhafazasında da işe yarar faaliyet yürütmedikleri sert bir dille bildirilmiştir. Bunların reyaya zulm ettikleri, eşkıyalık yaptıkları da vurgulandıktan sonra, bu askerlerin tespit edilerek, yeniçeri çavuşlarından olan Mehmet Çavuş'a bildirilerek ulufelerinin kesilmesi ve haklarından gelinmesi ve muhalefatlarına el konulması emredilmiştir.³¹⁹

³¹⁷ B.Ş.S., B-26, 62b Belge IV.

³¹⁸ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. III, s.122-123.

³¹⁹ Mehmet Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celali Seferi Mühimmesi (1607)*, tez. S. 78. Hkm no: 79.

Anadolu’da yeniçeri garnizonlarının artması, Kanuni Sultan Süleyman’ın oğulları arasındaki mücadele ile başlamıştı. İncelediğimiz dönemdeki karışıklık ve yine bu dönemde tımar sisteminin zayıflaması ile giderek artan bir hal içine girmişti. Hatta Süleyman’ın son yıllarından itibaren, boşalan tımar ve zeamet dirliklerinin kapıkullarına verilmeye başlaması, taşrada yeni bir rekabet başlatmıştı.³²⁰ Taşrada yeniçerilerin güçlendikleri, ulufeleri sayesinde şehrin eşrafı arasına girdikleri hatta tefecilik gibi işleri yapmalarından daha önce bahsedilmişti. Ancak daha önemlisi yeniçerilerin yargılamadaki ayrıcalıkları idi. Yeniçeriler, kadı tarafından yargılansalar bile cezalandırılmaları taşrada yapılamamaktaydı. Yeniçeri, ancak yeniçeri ağası tarafından cezalandırılabilirdi ve bunun için de İstanbul’a yollanmaları gerekiyordu. Başka bir ifade ile taşrada her ne suçu işlerse işlesin, bir yeniçerinin idam ya da hapis kararını uygulamak taşrada mümkün değildi. Bu sebeple, böyle fiiliyatta bulunan yeniçeriler yakalandıklarında başka yeniçeriler ile İstanbul’a yollanıyor ve orada davası incelenerek cezalandırılıp, cezalandırılmayacaklarına karar veriliyordu.³²¹ Bu sebeplerle taşrada yeniçeri olmak büyük avantaj sağlamaktaydı. Avantajın farkında olan siviller ya da eşkıyalar bunlardan faydalanabilmek için ya yeniçeri olduklarını iddia etmekte ya da yeniçeri kılığına girmektedirler.

Yeniçeri kıyafetleri giyerek yeniçeri olduğunu iddia etme ve bu şekilde eşkıyalık yapma incelediğimiz dönemde Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi Bursa’da da sıklıkla görülmekteydi. Bu şekilde daha rahat ve daha az denetlenerek eşkıyalık yapabilen genellikle köylü gençler bu fırsatı değerlendirmekteydiler. Şevval 1017 tarihli şu kayıt ve diğer örnekler incelenerek bu durumun getirdiği fırsatlar ve yaygınlığı gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Akzâ kuzâti’l-müslimîn evlâ vülâti’l-müvahhidîn ma’deni’l-fazli ve’l-yakîn hüccetü’l-hakk-ı ‘ale’l-halk-ı ecmâ’in vârisu ‘ulûmi’l-enbîyâ-i ve’l-mürselîn el-muhtass bi-mezîd-i ‘inâyeti’l-melîki’l-muîn Mevlânâ Bursa kadısı zidet fezâ’ilühû ve kıdvetü’l-emâsil ve’l-akrân Bursa’da yeniçeri

³²⁰ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 268.

³²¹ Örneğin Rumeli’de pek çok cinayet, gasp ve adam kaçırmaya işlerine bulaşmış Kızıl Ali, 1551’de Bursa’ya gelmişti. Bursa’da da eşkıyalığına devam etmek isteyen Kızıl Ali ve çetesi burada yakalanmışlardı. Bunun üzerine yargılanan Kızıl Ali, Bağdat’ta yeniçeri olduğunu söylemişti. Eşyaları arasında adına hazırlanmış bir berata rastlanınca kadı yargılasa da hakkında hüküm verilmek üzere *yarar yeniçeriler* ile İstanbul’a yollanmıştı. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 119.

zâbiti olan Mehmed subaşı zîde kadrihu tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki sâbıkan Rumeli beğlerinden olub hâlâ tuğrâ-yı şerîfim hudmetinde olan emîrû'l- umerâi'l- (5) kirâm Mehmed Paşa ve dâ'met- me'aliyehûnun mülkü olub Aksu nâm karyede reâyâdan yiğit başı (6) oğulları Mehmed ve Musli nam kimesneler defterde yazılı râ'iyet oğlu râ'iyet iken tezvîr ve hile ile yeniçeri oldum deyû re'âya ve berâyanun ve enbâ-i sebîlin emvâl ve erzâkın gâret ve yağma idüb (7) zulm ve te'addîlerinin nihâyeti olmadığı i'lâm olunmağın mezkûrlar âhz olunub Âsîtâne-i sa'âdetime (8) gönderülmek için hâlâ yeniçeri ağası olan iftihârü'l- ümerâi'l- kirâm Halil dâ'me- 'ilmihû tarafından (9) mektûb virilmeğın mucibiyle 'amîl olunmak emrim olmuştur buyurdum ki: dergâh-ı mu'allâm (10) yeniçerilerinden birinci ağa bölüğünde kıdvetü'l- emâsil ve'l- akrân Ahmed zîde kadrihû vardıkda mezbûrları mûmâileyh (11) ağaları tarafından virilen mektub mûcibince ele getirilüb yarar yoldaşa koşub Âsîtâne-i (12) sa'âdetime gönderilsin ki kangı yaya başı olub 'acemioğlanı eylemişdir ve ne tarihte olmuşlardur bu (13) zuhûra getirilüb cezâ ve sezâları virile bu bâbda gereği gibi mukayyed olub ihmâl ve müsâlehededen (14) ihtirâz eyleyesün bu husus umûr-ı mühimmâtdandır zikr olunan şakîleri himâyet itmeyüb emr-i şerîfim (15) ve ağaları verdiği mektub mûcibince gönderesin sâ'irlere mûcib-i 'ibret ve sebeb-i nasîhât vâki ola (16) şöyle ki mezbûrlar gelmekde te'allül iderler ise muhakkem habs idüb isim ve resimleri ile yazub arz eyleyesin ki (17) sonra emrim ne vechle sâdir olursa mûcibiyle 'amel oluna ve mezbûrları ele getirüb _____ Ahmed'e teslîm (18) ettirdiğınızde işbu hükm-i hümâyûnum ma'an teslîm ve elinde 'ibkâ eyleyesüz ki mezbûrları yol üzerinde olan hükkâm (?) itlâk itdirüb gâ'ibet ve firâr itmek ihtimali olmaya. Şöyle bilesiz âlâmet-ı şerîfime i'timâd kılarsız. Tahrîrân Şevvâl 1017.³²²

Bursa kadısı ve yeniçeri zabiti Mehmed'e yollanan bu fermanında görüldüğü gibi, hile ve tezvîr ile yeniçeri olan Mehmed ve Muslu adlı iki kişinin aslında râ'iyet oğlu râ'iyet olduğu bildirilmişti. Subaşından, halka türlü zulüm eden bu iki sahtekârın yakalanıp İstanbul'a yollanmaları istenmiştir. Bu iki sahtekârın hiçbir şekilde

³²² B.Ş.S., B-26, 107a Belge I.

taraflarından korunmaması, bunlarla iş birliği yapılmaması ve eğer bunlar İstanbul'a gitmek konusunda direnirlerse hapis olunması emredilmiştir.

Benzer bir ferman da Yenişehir Kadısına gönderilmiştir. 1017 tarihli fermanda, bölgesinde eşkıyalık yapan yeniçerilerin ve yeniçeri kılığında eşkıyalık yapan sıradan insanların haklarından gelinmesi emredilmiştir. Bunun için Galos İskelesi muhafazasına memur olan Hüseyin görevinden alınarak, yerine *kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Zağarcı Hüseyin* tayin olunmuştur. Kadıya bölgenin muhafazasının *kadimü'l-eyyâmdan ne vechle olagelmışse*, o şekilde devam etmesi ve bunun aksine hareket edenlerin cezalandırılması istenmiştir. Eşkıyalık yapan askeri sınıf mensuplarının, ulufelerinin kesilmesi ve *Asitâne-i sa'adete* yani İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir. Ayrıca *levent* taifesinden olup, *burma astar ve yakalı tolama* giyerek yeniçeri kılığında gezip halka *zulm ve te'addî* edenlerin tespit edilerek cezalandırılmaları emredilmiştir. Cezalandırmanın diğerlerinin böyle cürette bulunmasını engellemesi amacıyla olmalı ki, bunun yapılmasında *sâir eşkıyanın mucîb-i ibret ve ba'îs-i nasihât* almaları gerekçe gösterilmiştir. Yine bütün bunlar yapılırken, masum olan hiç kimseye hiçbir şekilde *te'addî ve tecavüz* gösterilmemesine dikkat edilmesi vurgulanmıştır.³²³

Benzer durumlara her dönemde rastlandığından bahsedilmiştir. Bunun gibi iki kardeşin de eşkıyalık yaptığına dair bir örnekte bundan dört sene önce gerçekleşmiştir. 1013 senesinde Gemlikli Yusuf'un oğulları olan Ahmed ve Muslu da yeniçeri kıyafetleri giyerek, yeniçeri olmadıkları halde yeniçeri gibi gezerek eşkıyalık yapıyorlardı. Zilkade 1013'de, Irgandı Köprüsü başında Ayşe bint-i Ali'yi zorla kaçırmışlar, Ahmed'in evine götürmüşlerdi. Burada Ahmed'in karısı, kızı, Ayşe ve sahte yeniçeri kardeşler, Bursa Subaşı Sefer tarafından yakalanmışlardı. Mahkemeye getirilen eşkıyalar ve Ayşe'nin verdikleri ifadeler birbirinden farklı ve ilginçtir. Muslu yeniçeri olmadığı halde yeniçeri kıyafetleri ile gezdiğini kabul etmiş, Ayşe'nin iki senedir *nigarı* yani sevgilisi olduğunu söylemiştir. Ahmed ise kardeşi Muslu'nun *şerîr ve katil* olduğunu, daima evine bu şekilde kadınları getirdiğini ama kendisini öldürmesinden korktuğu için söyleyemediğini bildirmiştir. Ayşe ise zorla kaçırıldığını hatta darp edildiğini söylemiştir. Mahkemede bulunan ahali ise bu iki sahte yeniçerinin cariyeleri kaçırp başka yerlerde sattıklarına, Müslümanların hayvanlarını, mallarını çaldıklarına şahadet edip, bunların *haklarından gelinmesinin* büyük sevap olduğunu bildirmiştir. Eğer yine kurtulurlarsa cümlenin

³²³ Mehmet Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celali Seferi Mühimmesi (1607)*, tez. S. 50. Hkm no: 18.

mahalleyi terk edeceklerini söylemişlerdir.³²⁴ Anlaşıyor ki söz edilen iki sahte yeniçeri, daha önce de yakalanıp kaçmayı başarmışlardı. Ancak belgede haklarında ne gibi bir hükme varıldığı yer almamaktadır. Muhtemelen gerçekten yeniçeri olma ihtimallerine karşın ceza verilmesinin İstanbul'a bırakılmasıdır. Ancak bazen cezalandırma işlemi Bursa'da da görülmektedir.

1032 Zilkade 'sinde, Abdüşşekür ve birkaç arkadaşı, Bursa'da sipahiler kethüdası olan Mehmed Ağa'yı öldürmek için Tekke Mahallesindeki evine gece baskın yapmışlardı. Ancak Mehmed Ağa'nın adamlarına bir türlü galip gelememişler ve dağılmışlarsa da Abdüşşekür yakalanmıştı. Abdüşşekür, 60. Bölükte yeniçeri olduğunu ve Mehmed Ağa tarafından idam olunan arkadaşları Atranoslu Halil'in intikamını almak için bu baskını yaptıklarını söylemişti. Ancak mahkemeye gelen yeniçerilerden Abdi Beşe bin Mahmud ve Mustafa Beşe Abdüşşekür'ün yeniçeri olmadığına; diğer şahitler de onun eşkıya olduğuna şahitlik etmişlerdi. Bunun üzerine Abdüşşekür'ün hakkından gelinmesine karar verilmişti.³²⁵

Abdüşşekür'ün yeniçeri olup olmadığı belli değildir. Ancak diğer davalarda yeniçeri kıyafeti ile dolaşanların dahi yeniçeri olma ihtimalleri göz önüne alınarak cezalarının İstanbul'da verildiği göz önüne alınırsa, Abdüşşekür'ün idamının Bursa'da gerçekleşmesinin farklı nedenleri olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki diğerleri kendileri yeniçeri olmadıklarını itiraf ettikleri halde her ihtimale karşı İstanbul'a yollanırken, Abdüşşekür yeniçeri olduğunu bildirmesine rağmen idamı Bursa'da icra edilmişti. Muhtemelen yeniçerilerin Abdüşşekür'ün yeniçeri olmadığını iddia etmesi ya da daha muhtemel Abdüşşekür'ün sipahi kethüdasını karşısına alması bu karara sebep olmuştu.

Askeri sınıftan olup *zulm ve te'addide* bulunanlar sadece yeniçeriler değildi. Daha büyük devlet görevlileri, subaşları hatta sancak beyleri de bu tarz görevi kötüye kullanmalarda bulunuyorlardı. Daha önceki kısımlarda özellikle *Ehl-i örf ve Reâya Çatışması* adlı başlığın altında bunun nedenleri ve diğer bölgelerdeki örnekleri verildiğinden burada tekrar edilmeyecektir. Ancak önemli olan Bursa gibi payitahtın gözbebeği, Anadolu'nun en büyük şehrinde, yöneticilerin bu tarz faaliyetlerde bulunması, İmparatorluğun içinde bulunduğu kargaşa ortamını gözler önüne sermektedir.

³²⁴ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. III, s. 221.

³²⁵ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. I, s. 64.

Bursa muhafazasına Nakkaş Hasan Paşa atanmadan önce, şehrin muhafazası eski Hüdavendigâr sancak beyi Hamza Bey tarafından sağlanmaktaydı. Şark seferi için asker toplandığında Bursa Sancakbeyi olan Mehmed Bey'in sefere katıldığı ve şehir muhafazlık makamının boş kaldığını Bursa kadısı İstanbul'a yazdığı bir mektupta bildirmişti. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen bir hüküm bu ihtiyacın eski sancakbeyi olan Hamza Bey tarafından karşılanmasını emretmiştir. Ancak Hamza Bey sürekli bu görevi bahane ederek halka zulümde bulunmaması için uyarılmıştı: “*Zuhur iden eşkıyayı hüsn-i tedbir ü tedârükle ele getirüb kadılar ma'arifetleriyle şer'le haklarından gelesün, amma bu bahane ile il üzerine çıkub salgun salmaktan ve ehl-i fesâda ahz u celb sebebi ile ruhsat virmekten ziyade hâzer eylesün*”.³²⁶

Uyarılar işe yaramamış olacak ki: daha sonra Hamza Bey'in *il üzerine çıkub reâyaya enva-ı zulm ve te'addî eylediği* başka bir hükümde bildirilmiştir. Bunun üzerine kadılara il üzere çıkmaya gerek olduğunda Hamza Bey ile beraber hareket etmeleri, kovuşturmanın sadece sancak beyinin dört- beş atlısı ile yapılması emredilmiştir.³²⁷

Hamza Bey bütün uyarılara rağmen görevini ihmal etmeye devam etmişti. Bu zafiyet de padişahın kulağına gitmişti. 1016 Şevval'inde kendisine gönderilen bir hükümde: kendisinin eşkıyanın *def ü izalesine* iktidarı olmadığına duyulduğu bildirilmişti. Ancak buna rağmen görevinden alınmayan Hamza Bey'e *sen ol cânibin ehl-i vukufu ocak oğlu olduğun ecluden liva-i mezbûr sana tevcih olunmuştur* denilerek bölgesindeki eşkıyaların *def ü ref*'leri için layıkıyla hizmet yapması emredilmiştir.³²⁸

5. Bursa'ya Göç ve Sebep Olduğu Problemler

“*III. Murad zamanından, bu zamana gelinceye değin, her yıl gâhi acem ve gâhi Rumili'ne sefer olmağla Anadolu memleketlerinde reâyanın ekseri perakende ve perişan olduklarından ma'ada niceleri dahi eşkıya ve Celali olub kurânın dahi ekseri harab ve yebab olmuştur (...) Şimdiki hal Üsküdar'dan Karaman ve Haleb üzerinden Bağdad'a varıncaya Sivas cânibinden Arz-ı Rum (Erzurum) ve Van'a varıncaya kurâ ve meza'ri'den*

³²⁶ Mehmet Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celali Seferi Mühimmesi (1607)*, tez. S. 123. Hkm no: 161.

³²⁷ Dilek Şahin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celali Hareketleri*, s.75. Hkm No: 500.

³²⁸ Dilek Şahin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celali Hareketleri*, s.343. Hkm No: 1080.

dört bölükden ancak bir bölüğü ma'mur kalmıştır (...) vilayetlerde re'aya kalmamıştır.”³²⁹

Yazarı meçhul olan Kitab-ı Müstetab'dan alınan bu pasaj, 17. Yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'nun durumunu gözler önüne sermektedir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Akdeniz dünyasında artan nüfus artışı Osmanlı İmparatorluğu'nda etkilerini fazlasıyla göstermişti. Nüfus artışı ile orantılı olarak artan enflasyon halkın geçimini epey zorlaştırmaktaydı. Bunlara ek olarak uzun savaşların ve askeri teknolojideki değişimlerin ortaya çıkardığı ekonomik buhran devleti daha fazla vergi almaya iterken, bir yandan da yeni vergiler salınmasına ve toprak sisteminde değişimlere yol açmaktaydı. Bütün bunlara bir de yerel yöneticilerin geniş maiyetlerini beslemek için olmayan vergileri almaları ve kırsalda ortaya çıkan yaygın asayiş problemleri eklenince; 17. Yüzyıla gelindiğinde kırsal nispeten daha korunaklı olan yerlere yoğun bir biçimde göç etmekteydi.³³⁰

İncelediğimiz dönem, bu büyük göçün zirveye ulaştığı dönemdir. 1064 senesinde Ankara kırsalına gönderilen teftiş memurları, Bacı kazasında bulunan 38 köyden 33'ünün tamamen terk edildiğini, Haymana kazalarında ise köylerin üçte ikisi olan 80 köyde hiç kimsenin kalmadığını rapor etmişlerdi.³³¹ Celali isyanları kısmen bastırıldığında ise *ahar diyara* göç eden insanların tekrar eski bölgelerine gönderilmesine çabalanmıştı.³³² Örneğin 1019 yılında Bursa kadısına gönderilen bir hükümde *eşkiya baskısından dolayı* Trabzon'dan Bursa'ya yerleşen reayanın geri Trabzon'a gönderilmeleri istenmişti. Ancak burada geliş tarihleri 10 yılı geçmeyenlerin gönderilmeleri emredilirken, on yıldan daha uzun süredir Bursa'da yaşayanların oldukları yerde kalmaları istenmişti.³³³

³²⁹ Oktay Özel, “Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)”, *Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, (ed. M. Öz, F. Yeşil), Ankara, Timaş, 2015, s. 568.

³³⁰ Bu büyük göçü sadece nüfus ile bağdaştırmak doğru olmayacaktır. Asayişin daha sağlanabilir olduğu dönemlerde yani 16. Yüzyılın son çeyreğine kadar olan kısımda, pek çok yeni köy kurulduğu, mezra miktarlarının arttığı ve *Etrakiye* köylerinin yani göçebe Türkmenlerin yerleştikleri / yerleştirildikleri köylerin çoğaldığı göze çarpmaktadır. Ancak Celali isyanlarının büyümesi ile beraber bu çark geriye dönmeye başlamıştır. Böylelikle insanlar temel ihtiyaçlarını daha rahat sağlayabilecekleri nispeten daha güvenli bölgelere gitmeye başlamışlardır. Oktay Özel, “Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş...” s. 558.

³³¹ Oktay Özel, “Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş...”, s. 567-568.

³³² Göçmenleri geri gönderme işlemi 17. Yüzyıla has bir uygulama değildir. henüz 1567'de İstanbul'da İstanbul'da artan göçe karşı bazı tedbirler alındığı bilinmektedir. Kağıthane, Fener ve Eyüp tarafları yeni evler ile dolmuştu. Bunun üzerine devlet burada bir teftiş yapılmasını, geliş süreleri beş seneyi geçmeyenlerin tespit edilip tekrar geldikleri yerlere gönderilmesini emretmişti. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 77.

³³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DVNSMHMd. 79 / 824.

Bursa bu dönemde en çok göç alan şehirlerden biri idi. Anadolu'daki kargaşa ve isyan insanları nispetle daha güvenli bölgelere göç etmek konusunda zorlamaktaydı ve Bursa sahip olduğu imkânlar dolayısıyla bunların başında gelmekteydi. Bursa her ne kadar Celaliler tarafından saldırıya uğrasa da bu yıkımın üstesinden kolay gelmesi, merkeze yakınlığı ve sahip olduğu ekonomik imkânları dolayısıyla göç edecekler için cazip bir mekândı. Daha önceki bölümlerde de üzerinde durulduğu gibi şehir nüfusu 50 yıl içinde iki kattan daha fazla artmıştı ki bunu sadece doğal nüfus artışı ile açıklayabilmek mümkün değildir. Küçük gruplar ya da bireysel boyuttaki göçler, bir önceki bölümde tespit edilebilen ölçüde verilmeye çalışılmıştı. Bu kısımda ise gruplar halinde Bursa ya da kırsalında gerçekleşen göçler belgelerden ve çağdaş literatürden elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Rebiyülahır 1017'de Bursa etrafında tavattun eden Rum keferesinin baş haraçlarını cem ve tahsile memur olan dergâh-ı alî silahdaranından Hasan Bey ibn-i İbrahim, mahkemeye gelerek Bursa etrafında tavattun eden Nasranî taifesinden olan Karagöz, Petros, Yakub ve birkaç kişiden daha şikâyetçi olmuştu. Hasan Bey bunların vergilerini vermediklerinden bahsetmişti. İsimleri geçen zimmilere neden vergi vermedikleri sorulduğunda, vergilerinin bir kısmını ödeyebileceklerini ancak bir kısmı için süre talep ettiklerini bildirmişler ve bunun üzerine kendilerine üç ay mühlet verilmişti.³³⁴

Bu kayıta göç edenlerin nereden geldikleri hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte, vergilerini ödeyemeyecek kadar düşkün durumda oldukları anlaşılmıştır. Ancak bunda ve diğer belgelerde de görüleceği üzere göç edenlerin nereye yerleştikleri de net olarak gösterilmemiştir. Sadece Bursa etrafına tavattun eden demekle yetinilmiştir.

Bursa etrafına göç edip yerleşen bir diğer grup da Medine-i Münevvere Evkafı Keferesidir. Bursa Hassa Harc Emini Piri Çavuş mahkemeye gelerek, 1017 senesinde Bursa etrafına tavattun eden Medine-i Münevvere Evkafı keferesinin cizyelerini toplamak ile görevli Hasan Bey'den 7680 akçe aldığını bildirmiştir. Bu paranın masarifi miriye gönderildiğine dair temessük almıştır.³³⁵

Peşi sıra gelen diğer bir kayıta, yine Hassa Harc Emini Piri Çavuş, göç eden zimmilerin cizyelerinin toplanmasına memur olan Hasan Bey'den 6.500 akçe aldığını ve

---

³³⁴ B.Ş.S., B-26, 42a Belge I.

³³⁵ B.Ş.S., B-26, 104a Belge IV.

bunları da aynı şekilde masarif-i miri için gönderdiğini bildiren temessük almıştır.³³⁶Bu belgelerde de görüldüğü üzere gelenlerin nereden geldikleri ve nereye göç ettikleri hakkında bir malumat yoktur. Ancak dikkat çeken, her iki kayıta da bahsedilen göçmenlerin gayrimüslim olduklarıdır.

Görüldüğü üzere Bursa etrafına yerleşenlerin izleri, sadece vergi toplamada yaşanan sorunlar neticesinde ya da kayıt altına alınması zorunluluğu sebebi ile ortaya çıkmaktadır. Bunun benzeri bir hüküm de Kirmasti (bugünkü Mustafa Kemal Paşa) kadısına gönderilen bir fermanda ortaya çıkmıştır. Daha önceden bazı hizmetleri karşılığında vergiden muaf olanların Celali istilasında göçlerinden sonra, onlardan muaf oldukları halde vergi toplayan memurların şikâyet edilmeleri üzerine böyle bir ferman ortaya çıkmıştır.

Rebiyülahır 1017'de *Kirmasti kadısına hüküm ki* diyerek başlayan fermanda Darüssaade ağası ve Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı nazırı olan Hacı Mustafa Ağa'nın arz gönderildiğinden bahsedilmektedir. Arzda Hacı Mustafa Ağa evkaf reâyasından bazılarının Celali istilasında *yerlerinden kalkub kaza-yı mezkûreye gelüb sakin* olduklarını ve burada cizye, avarız ve diğer tekâlif-i örfiye cem'ine memur olanlar tarafından *rencide ve remide* edildiklerinden şikâyet etmiştir. Göçmenlerin bazı hizmetleri mukabelesinde tekâlif-i örfiyenin tamamından *mu'af ve müselleme* oldukları ve ellerinde muafnameleri olduğu halde burada vergiye tabi kılınmak istedikleri de şikâyet konusu olmuştur. Bunun üzerine merkezden gelen hükümde, göçmenlerin incelenmesi ve ellerinde muafnameleri olanların hiçbir surette rencide edilmemesi emredilmiştir. Masum olanlara zulm ve te'addiden uzak durulması da kadıya vurgulanarak tembih edilmiştir. *Alamat-ı şerife itimat* kılmaları emredilmiştir.³³⁷

Geçmişte yaşayan insanların bu güne seslerinin ulaşması büyük ölçüde vergi kayıtları ya da suç ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla sıradan insanlar hakkındaki bilgileri elde edebilmek için onların fail ya da mağdur olarak bir suça karışmaları gerekmektedir. 1015 senesinde, yani Bursa şehri Kalenderoğlu tarafından henüz istila edilmemişken, civar kazaların birinden daha güvenli olduğu için Bursa'ya göç edenlerden biri de Cemile bint-i Mehmed'dir. Cemile, Orhan Camii civarında sakin ve kendi halinde bir kadındı. Ancak bir gece yatsı namazından sonra, şehrin sessizliğe büründüğü

---

³³⁶ B.Ş.S., B-26, 104a Belge V.

³³⁷ B.Ş.S., B24 122b Belge II.

zamanda, Ahmed bin Ali ve beş arkadaşı *alât harb* ile gelip, ‘*alenen ve cebren Cemile*’yi gasp etmişlerdi. Cemile’nin koynundan 700 akçasını –ki hayli yüklü bir meblağ- alan gasıplar, bununla yetinmeyerek kadına *fiil-i şen*’ide bulunmuşlar, yani tecavüz etmişlerdi. Neyseki zanlılar yakalanmış, her ne kadar suçlarını inkâr etseler de, Cemile’nin beyanı ve şahitlerin şهادetleri ile haklarından gelinmişti.³³⁸

Kalenderoğlu’nun Bursa’yı istila etmesi de bir şekilde insanların gözünde şehrin güvenli olduğu algısını kırmamış olmalı ki bu tarihten sonra da şehre göçler devam etmiştir.³³⁹ Daha önceki kısımlarda Bursa şehrinin Celali istilasında aldığı darbeleri mümkün olduğunca göz önüne çıkarmaya çalışmıştık. Şehrin özellikle doğusunda neredeyse tahrip olmayan bir yer kalmadığı, dönemde asayiş sağlamanın iyice zorlaştığı, dışarıdan gelen Celali ordusunun yanı sıra yerel eşkıyaların da büyük problemlere sebep oldukları söylenmişti. Ancak, günümüzde dahi Bursa’nın Celali isyanlarından çok etkilenmediği savunulmaktadır. Bu kanının oluşmasında en büyük etken Bursa’nın Anadolu’nun en büyük ve zengin şehri ve daha önce bahsedildiği üzere İmparatorluğun göz bebeği olmasından ötürüdür. Uğradığı tahribatın kötü etkisini kısa sürede silip atabilen Bursa, Kalenderoğlu sonrasında da Anadolu’da en güvenli ve en çok imkâna sahip şehirlerden biri olarak kalmıştır. Bu sebeple 1018’den sonra da Bursa özellikle yakın çevresinden pek çok göç almaya devam etmiştir. Örneğin 1025 senesinde, nereden geldikleri belirtilmeyen bir grup köylü Bursa’ya göç etmişlerdi. Bunlar iki köydeki çiftliklere sığınmışlardı ve belgelerde bunların Celali isyanlarından mustarip olanlar olduğu belirtilmişti. Yine 1038 senesinde Karaman’dan gelen 10 aile Bursa’ya göç etmişti.³⁴⁰

Bursa’nın 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, şehir nüfusunun büyüdüğünü söyleyebilmekteyiz. Ancak nüfus kısmında detaylıca tartışıldığı üzere 17. Yüzyıla gelindiğinde tahrir defterlerinin tutulmasının bırakılması üzerine nüfus tahminleri yapılmakta zorlanılmaktadır. Bursa’da nüfusun gerilemesine dair elimizde hiçbir veri olmadığından bu dönemde de özellikle yakın çevresi için Bursa’nın hala bir cazibe

---

³³⁸ Kamil Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. I, s. 230-231.

³³⁹ Celali İsyancıları esnasında Bursa’dan başka yerlere de göç olduğu görülmüştür. 1609 senesine ait bir muhasebede, Bursa Yahudilerinin vermekle yükümlü oldukları cizye, işpençe ve rav gelirlerinin yanına şu not yazılmıştı: “Mahrûse-i Burusa’ya Celali müstevli oldukta Yahudi taifesinin ekseri perakende ve perişan olmağla mevcuddan alın deyü emr-i şerif varid olmağla ceman 61.490 akçe hasıl olmuştur.” (Arif Bilgin, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, s.116.) Bursa’dan dışarıya göç ile alakalı başka bir bilgiye erişilememiştir. Bursa dışarıya göç veriyse de bu kaybı fazlasıyla aldığı göç ile karşıladığı tahmin edilmektedir.

³⁴⁰ Haim Gerber, *Economic and Social*, s. 13-14.

merkezi olduğunu iddia edebilmekteyiz. Fakat yukarıda örneği verilen Bursa'ya Trabzon kadar uzak bir bölgeden Celali mağdurları olarak göç edenlerin varlığı da unutulmamalıdır. Ayrıca incelenen belgeler ışığında Bursa'nın Kalenderoğlu istilasından sonra da göç aldığını iddia edebilmekteyiz. Yine bu belgelerin hemen hepsinin vergi toplama, ya da asayiş ile alakalı problemler olduğunda ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Başka bir deyişle bu göç kayıtları muhtemelen buz dağının sadece görülen kısmı olmalıdır.

Celali isyanları bittikten sonra Bursa'ya gelen göçmenlerin geri dönüp dönmedikleri de hala gizemini korumaktadır. Örneğin Trabzon'dan Bursa'ya göç edenlerden geliş tarihleri 10 yılın üzerinde olmayanların geri gönderilmesine dair bir kayıt elimizde bulunmaktadır. Fakat bunun gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bir bilgiye vakıf değiliz. Ayrıca Trabzon'a ya da Anadolu'nun farklı bir bölgesine tekrar dönecek olanların buna ne kadar hevesli oldukları da tartışma konusudur. Dönenlerin gittikleri yerde ne ile karşılaşacakları meçhuldür. Her ne kadar 1610 senesinden sonra Celali isyanları bitmiş görünse de eşkıyalığın hala, özellikle kırsalda, aynı şiddeti ile devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca aileler haricinde bekar olarak geçim derdi ile Bursa'ya gelen yetişkin bekar nüfusun tekrar köylerine dönmeleri için ne gibi bir gerekçeleri olduğu ya da bir gerekçelerinin olup olmadığı da tartışma konusudur. Yine unutulmamalı ki, Celali şiddeti sırasında çiftini bozan köylülerin boşalan yerlerine bölgede bulunan askeri sınıfın hemen her düzeydeki görevlileri tarafından el konulmuştu. Bunlar, boş topraklarda hala halkın gözünde olan *devletlülükleri* ile bir tahakküm kurmayı başarmışlar, nispeten buraları daha korunaklı bölgeler haline getirmeyi de sağlamışlardı. Yeni sahipleri olan bölgelere tekrar dönenlerin nasıl karşılandıkları ya da devletlülere karşı haklarının ne kadar korunduğu da bilinmemektedir.³⁴¹ 16. Yüzyılın özellikle son çeyreğinde başlayarak 17. Yüzyılın başlarında zirve noktasına ulaşan yerel yöneticilerin usulsüzlükleri de Celali isyanlarının çözümüne bitmesinden sonra da devam etmiştir. Dönemde kalabalık sekban gruplarını kapılarında tutma âdeti yaygınlaşarak devam eden yerel yönetici sınıfı daha önce adaletnamelere konu olan fazla vergi alma, görev ve yetkilerini kötüye kullanmaya bir dönem daha devam etmişlerdi. Özellikle kırsalda daha etkin olan bu durum için Koçi

---

³⁴¹ Oktay Özel, "Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş...", s. 568.

Bey 1632’de “... ve l-hâsıl şimdiki halde re’âya fıkaraına olan zulm ve te’addi bir tarihte ve bir iklimde ve bir padişah meleketinde olmamıştır” demiştir.³⁴²

Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde yer yer değişen beş yıl, on yıl ya da on beş yıl öncesinden gelmeyen reâya için verilen geldikleri yerlere geri gönderilme emirleri daha iyi anlaşılmalıdır. Bir şekilde göç ederek yeni yerlere gelenlerin tekrar dönmek noktasında istekli olmadıkları, bunun ancak zorlama ile mümkün olduğu görülmektedir. Göç edenlerin büyük kısmı geri döndüklerinde daha iyi bir ortam ile karşılaşmayacaklarını düşünmektedirler.³⁴³

6. Bursa’nın Muhafazası ve Sur

Kalenderoğlu’nun Bursa’yı istila ettiği haberi İstanbul’a çabuk ulaşmıştı. Büyük Celali ordusunun kuvvetini arttırarak İstanbul’un yanı başındaki Anadolu’nun en büyük şehri ve ticaret merkezi Bursa’yı istila etmesi, İstanbul’da büyük korku ve paniğe sebep olmuştu. Kalenderoğlu korku salarak merkezi yönetimi büyük bir mansıp alabilmek konusunda ikna edebileceğini düşünmekteydi. Fakat İmparatorluğun bu önemli şehri Kalenderoğlu’na istediğini vermemişti. Osmanlı ordusu Bursa üzerine sefere çıkmıştı. Bunun haberini alan büyük Celali başbuğu, şehri terk etti, peşinden gelen Osmanlı kuvvetlerini mağlup ettikten sonra hayalleri ile arasındaki en büyük engel olduğuna inandığı Kuyucu Murad Paşa üzerine, Maraş’a gitti.

Kalenderoğlu’nun Anadolu’da hala aktif olduğu, Celali isyanlarının zirve noktasına ulaştığı bu dönemde Osmanlı, şehirleri korumakta zorluk çekiyordu. Devlet büyük Celali grupları ile uğraşırken, şehirleri yönetenlerin de eşkıyalardan farklı işler yapmadıklarını sık sık duymaktaydı. Ayrıca şehirdeki askerlerin bir kısmının sefere gitmesinden dolayı doğan güvenlik zafiyeti, bazı eşkıya gruplarının iştahını kabartıyordu. Bunlara daha sistemli bir muhafaza geliştirmek isteyen Osmanlı yöneticileri, yine kendi aralarından olan eski beylerbeylerine önemli şehirleri muhafaza ettirmeye karar verdi. Bu

³⁴² Oktay Özel, “Osmanlı Anadolu’sunda Terkedilmiş...”, s. 570.

³⁴³ Geri dönüş meselesi göç üzerine çalışanlar için göç kadar önemli bir meseledir. Bunun üzerine yapılan çalışmalar ve istatistiklere göre göç edenlerin geri dönmesi bazı şartlar ile daha kolay olurken, bazen de şartların etkisiyle imkânsız bir hal alabilmektedir. Göç edilen mesafenin kısalığı, gidilen yerde kalış süresi ve gidilen yerin iktisadi durumu temelde geri dönüşü etkileyen en önemli faktörlerdir. Ayrıca göç edenlerin yola çıkarkenki amaçları da geri dönüşün yaşanıp yaşanmamasında önemlidir. Hayatını kurtarmak için yola çıkanlar ile oraya yerleşip daha iyi şartlar altında yaşamak isteyenler arasında da fark elbette ortaya çıkmaktadır. N. Aslı Şirin Öner, “Son mu Başlangıç mı? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş, *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, (Der. S. Gülfer İhlamur, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim, 2012, ss. 263-285.

dönemde eski Trablusgarp Beylerbeyi Nuh Paşa Karaman Vilayetine, yine eski beylerbeylerinden Ahmed Paşa Rum Vilayetine ve Eski Rumeli Beylerbeyi ona Hasan Paşa (Nakkaş) da Bursa'ya muhafız olarak tayin olunmuşlardı.³⁴⁴ Keza Bursa'da Hasan Paşa'dan önce muhafız olan Hamza Bey'in yaptığı usulsüzlükler ortadaydı. Bunun üzerine Kalenderoğlu istilası yaşanmış ve bunu bastırmak için Hasan Paşa Bursa'ya muhafız olarak tayin olunmuştu.

Hasan Paşa Bursa'ya geldiğinde, doğu tarafı yarı yarıya tahrip olmuş, üzerinde yaşayanların fazlası ile korktuğu³⁴⁵ bir şehir ile karşılaşmıştı. Görevi, Bursa'yı yeni bir tehlikeye karşı muhafaza etmek olduğu kadar, şehirde hayatın tekrar normale dönmesini sağlamaktı. Bu sebeple Hasan Paşa bir takım önlemler almıştı. Bu önlemlerin başında, Bursa'ya yaptırılan sur gelmektedir.³⁴⁶

Hasan Paşa şehri daha iyi koruyabilmek ve olası yeni bir saldırıya karşı koyabilmek için şehrin tahrip olan kısımlarını büyük ölçüde içine alan bir sur yaptırmıştı. Sur Set Başı- Tatarlar- Şehreküstü hattında inşa olunmuştu. Muhtemelen daha sonra Yeşil'den Tatarlar mahallesine kadar örülen bir duvar ile Yeşil de sur içine katılmıştı. (bkz. Harita). Böylelikle şehrin Celaliler tarafından istila edilen noktalarının büyük kısmı sur içine dâhil edilirken sadece şehrin iki büyük mahallesi Yıldırım ve Emir Sultan sur dışında kalmıştı.

Hasan Paşa Bursa'ya gelmeden, hatta Celaliler de Bursa'yı istila etmeden çok daha önce şehrin güvenliğini sağlamak için bazı tedbirler alınmıştı. 1558'de Bursa'ya gönderilen bir fermanla, uzun süredir kullanımına gerek kalmadığından dolayı harap halde olan mahalle kapılarının onarılıp tekrar kullanılması emredilmiştir. Böylelikle şehirde asayişin daha kolay sağlanacağı düşünülmüştür.³⁴⁷ Şehir içindeki Celalilere göre çok küçük olan asayiş problemlerini çözmeye yönelik bu tedbir Celali istilasında pek işe yaramış görünmemektedir. Mahalle kapılarından ziyade, Ankara'da olduğu gibi şehrin

---

³⁴⁴ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 318.

³⁴⁵ Fransız elçisi Salignac baronu Jean de Gontaut-Biron, 6 Aralık 1607'de Bursa hakkında kaleme aldığı mektubunda Bursa'da korkunun çok fazla olduğunu ve bu sebeple şehre Assam Bassa (Hasan Paşa'nın gönderildiğini yazmıştır. Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa*, s. 97.

³⁴⁶ Celalilere karşı şehirleri korumak için sur yapılması yeni bir fikir değildir. Bursa'dan önce Ankara'da sur yapılmış ve bu sorun ne kadar işe yaradığı tecrübe edilmişti. Sancakbeyi olarak atanmasına rağmen Ankara kadısı Vildanzade Ahmed Efendi Kalenderoğlu'nu şehre almamayı şehrin etrafına yaptırılan sur ile başarmıştı.

³⁴⁷ Mahrûse-i Burusa'da sabıka mahalle kapuları olub bade zaman harab oldukda nice müddet hali kalub ehl-i fesad ve erbab-ı şenaat zuhur idüb enva-ı fesadat vâki olur imiş. Öyle olsa mukaddmeden olduğu üzere yine eski yerlerine mahalle kapuları bina oluna. Şehrin hıfz-ı hiraseti babında kema yenbagi külli ikdam ehl-i fesadın def ü men'inde külli ihtimam oluna. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 98.

etrafını çeviren bir sur ile Celalilerin büyük ölçüde engelleneceği Hasan Paşa tarafından düşünülmüş olmalıdır.

1608 senesinde Bursa’da yeni bir Celali tehlikesine karşı yapılan sur ile ilgili maalesef daha önce yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Dönemi anlatan eserlerin hemen hepsinde Kepecioğlu’nun verdiği bilgilere atıfta bulunmaktadır. Bu çalışmada da Kepecioğlu tarafından verilen sur ile alakalı bilgiler incelenen şer’iye sicillerinden alınan bilgilerle sentezlenerek Bursa’nın sur haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda da ilginç ve bir o kadar da önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Kamil Kepecioğlu surdan bahsederken “*Tatarlar köprüsünden Şhreküstü ve oradan da Yeşil ve Setbaşı ve diğer mahalle ve çarşıları ihtiva eden, şehrin üç tarafını saran bir duvar*” örüldüğünden bahsetmiştir.³⁴⁸ Tarife göre yapılan sur haritaya yerleştirildiğinde Celalilerin tahrip ettikleri yapıların hemen hepsinin sur içine alınarak korunduğu göze çarpmaktadır. Setbaşı’ndan başlayarak Gökdere boyunca Tatarlar köprüsüne kadar olan duvar ile şehrin doğu kısmı güven altına alınmıştır. Tatarlar Köprüsü ile Şhreküstü’ye kadar olan duvar ile de şehrin ticaret merkezi olan hanlar, çarşılar yani Celaliler tarafından en çok saldırıya maruz kalan yapılar korunmuştur. Muhtemelen daha sonra Yeşil semti ile Tatarlar köprüsü arasına çekilen diğer bir duvar ile Yeşil Mahallesi de sur içine dahil edilmişti.

Burada gözden kaçan bir nokta da şehre yapılan surun, şehirde daha önceden inşa olunmuş iki sur ile birleştirilmesidir. Böylelikle şehrin neredeyse tamamı sur içine alınmıştır. Doğu tarafından Umurbey Mahallesi’nin duvarları ile birleşen yapı, batıda ise Bursa Kalesi ile yani hisar ile birleşmişti. Böylelikle şehrin önemli kısmı üç tarafı sur ve bir tarafı dağ ile çevrelenmişti. Şehrin batısı ise hemen hiç Celali tehdidi almadığı gibi, yamaçlı yapısı ve kapıları ile daha korunaklı bir hal almıştı.

Sur hakkında bir bilinmeyen de tam olarak nereden geçtiğidir. Setbaşı ile Tatarlar köprüsü arasındaki duvarın Gökdere boyunca çekildiğini söylemekte bir sakınca yoktur. Ancak Yeşil ile Tatarlar Köprüsü arasındaki tam güzergâhı gösteren bir ize rastlanmamıştır. Fakat sur içinde ya da dışında bir yol oluşacağı tecrübesi ile güzergâhı tahmin edilebilmiştir. (Bkz: Harita 3). Yine Tatarlar köprüsü ile Şhreküstü arasındaki duvarın da tam rotası bilinmemektedir. Ancak eski yollar takip edilerek birkaç tahminde bulunmak mümkündür. Tatarlar köprüsünden At Pazarı Mahallesi içine alarak

---

³⁴⁸ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s. 279-281.

Kamberler Mahallesi hududundan, Deveciler Mezarlığını dışta bırakarak, Abdal Mehmed Dergâhı'na kadar uzanmış ve oradan da Reyhan Mahallesi içine alarak, Zeğferanlık Zaviyesine erişmiş olduğu tahmin olunmaktadır. Buradan Şhreküstü'ye ulaştığı noktada daha muhtemel tahminlerde bulunulabilmektedir. O da Şhreküstü mahallesinin şehirle arasında olan nehirdir. Bu nehri de Gökdere gibi hendek olarak kullanan sur Şhreküstü mahallesini dışarıda bırakarak Hisar'a ulaşmıştır. Böylelikle, Yeşil, Selçuk Hatun, Kayan, Reyhan, Ulucami, At Pazarı, Galle Pazarı gibi Celaliler tarafından en çok tahrip edilmiş yerler Sur içine alınmıştır. Ancak Emir Sultan, Yıldırım ve Şhreküstü gibi mahalleler sur dışında kalmıştır. Buraların güvenliğinin nasıl sağlandığı konusunda bir belgeye rastlanmamakla beraber mahalle kapılarının burada daha işlevsel kullanıldığı tahmin edilmektedir. Zira Hasan Paşa her mahalleye ihata etmek üzere sokaklara kapılar yaptırarak mahallenin girişlerini kontrol altına almaya çalışmıştır.³⁴⁹

Yeni sur ile Celalilere karşı tedbir alındığı gibi şehre giriş ve çıkışlar da denetlenebilmekteydi. Yeni surun kaç adet kapısı olduğu bilinmemektedir. Ancak Kepecioğlu surun en meşhur kapılarının Filedar, Tatarlar ve Hasan Paşa Kapıları olduğunu söylemiştir.³⁵⁰ Filedar ovasına açılan kapı bilinmekle birlikte Tatarlar ve Hasan Paşa Kapılarının birbirinden farklı iki kapı olmadığı, ikisinden kast edilenin aynı yer olduğu bilinmektedir. Surun en büyük kapısı olan ve Tatarlar Köprüsü üzerine kurulan bu kapıya daimi muhafızlar konulmuştu. Hatta buraya top yerleştirilerek güçlü bir güvenlik düşünülmüştü. Kalenderoğlu'nun birliklerinin yerleştiği Atıcılar mevkiinin Tatarlar kapısı yakınlarında olması buradaki önlemlerin nedenlerini anlamakta yardımcı olmaktadır. Buradaki muhafızların maaşları içinde aşağıda belgeleri verilecek olan bazı dükkânlar da yapılmıştı.³⁵¹

Bursa şehrinin büyük bir kısmını çerçeveleyen, şehri olası istilalara karşı korumayı hedefleyen surdan, günümüzde hiçbir iz bulunmamaktadır. Hâlbuki milattan önce inşa edildiği tahmin edilen Bursa kalesi ise hala ayaktadır. Bu karşılaştırma bize Hasan Paşa tarafından yaptırılan surun günümüze kalmamasının sebebini kısmen vermektedir. Öncelikle bu surun neye karşı yapıldığı göz önüne alınmalıdır. Şehri yüzyıllar boyunca koruyacak muhkem surlar yapmak hedeflenmemiştir. Sadece olası Celali saldırılarına karşı tedbir maksatlı inşa edilmiştir. Dolayısıyla top atışlarına

³⁴⁹ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s. 163.

³⁵⁰ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s.279-281.

³⁵¹ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s. 163. B.Ş.S., B-26, 14b Belge II ve 55b Belge IV.

dayanabilecek surlar yapılmamış, hemen hepsi piyade olan Celalilere karşı inşa edilmiştir. Yapının günü kurtarmak için inşa edilmesi, günümüze yapıdan eser kalmamasının en büyük sebebidir. Ayrıca Celali tehlikesi sona erdikten sonra kaleden kullanılan taşların başka binaların yapımlarında kullanılma ihtimali çok yüksektir. Söz konusu sur ile ilgili henüz bu iddiayı kanıtlayacak bir bilgiye rastlanmamış olsa da, şehrin genişlemesi ile surların önemini yitirdiği düşünülmektedir. Aynı şekilde Orhan Bey tarafından döneminde yapılan cami, imaret, han ve hamamı ihata eden bir kalenin var olduğu bilinmektedir. Bu kale de şehrin genişlemesi ile ihtiyaç dışı kalmış ve taşları Ulucami'nin yapımında kullanılmıştır.³⁵² Son olarak Bursa'nın o günden bu zamana dek yaşadığı deprem, yangın gibi felaketler de muhkem olmayan bu surdan günümüzde iz kalmamasında etkili olmuş olmalıdır.

Sur şehri korumanın yanında şehirde yeni imkânlar sunmaktaydı. Surun kapıları etrafındaki yerler dükkân yapılıyordu. Bu dükkânlar ile hem *bevvapların* yani kapıcıların maaşları ödeniyor, hem de şehir yeni ticaret ve üretim merkezleri kazanmış oluyordu.

Rebiyülevvel 1017'de mahkemeye gelen Mehmed Bey ibn-i Hasan adlı yeniçeri, *Anadolu'da zuhur eden Celali eşkiyasına serdar olup, haliya Bursa muhafazasında olan Hasan Paşa'nın Bursa'nın eşkiyadan hıfzı için şehir etrafında baru çıkıp yani kale duvarı inşa edip, At Pazarı mahallesinde köprübaşına yani Tatarlar Köprüsü üzerine bir kapı yaptığını bildirmiştir.* Bu kapıya tayin olunan kapıcının vazifesi için kapıya bitişik miri yerden kendisine poğaça fırını yapması için kendisine buyruldu-yı şerif verildiğini söylemiştir. Üzerine varılıp, cânib-i miriden isticar eylediği yerin kayıt olunmasını talep etmiştir. Bu talep üzerine mahkemeden Mevlana Şeyh Mehmed ve Hasan Paşa söz konusu yere gitmiş ve Tatarlar kapısının sol tarafından 16 zira' boyunda ve 7,5 zira' genişliğinde bir alanın kiralandığını onaylamışlardı. Bunun üzerine günlük 4 akçelik kiranın kapıcıya verilmesi şartı ile bu kiralama kaydedilmiştir.³⁵³

Celali tehlikesine karşı, sadece etrafına yapılan sur, kapıları etrafına yapılan dükkânlar ile şehir için yeni istihdam alanı olmaktadır. Şehir fukarasından Ebubekir bin İbrahim de At Pazarında inşa olunan kapıda istihdam edilmişti. Hizmeti mukabelesinde de Sultan Yıldırım Han İmaretinden günlük üç fodula ve bir aş almaktaydı.³⁵⁴

³⁵² Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, C. II, s.279-281.

³⁵³ B.Ş.S., B-26, 14b Belge II ve 55b Belge IV.

³⁵⁴ B.Ş.S., B-26, 41a Belge IV.

Bursa'da Hasan Paşa tarafından yapılan surdan önce de mahalle kapılarının yapıldığına dair gelen emirden yukarıda bahsedilmişti. Bu emir yerine getirilmiş olmalı ki, şehirde bazı mahallelerde kapıların aktif olarak kullanıldığına dair belgelere ulaşılmaktadır. Yine bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere bu kapılar da istihdama katkıda bulunmuşlardır. Örneğin Muradiye'de bulunan Karıştıran adlı kapının kapıcısı olan Abdullah bin Mustafa elindeki buyruldu-yı şerif ile mahkemeye gelmişti. Abdullah elindeki buyruldu mücibince Sultan Murad-ı Sani İmaretinden günlük bir kâmil aş ve fodula almak için başvurmuştu. Buyrulduda söz edilen kapıya her kim kapıcı olursa mezkûr aş ve fodulaya mutasarrıf olması emredilmişti.³⁵⁵

Mahalle kapılarında kapıcılık yapanlar imaretlerden yemek yeme haklarına sahip oldukları gibi maaş da alıyorlardı. Bir kapıcının hem aş hem de maaş aldığını bilmemekle beraber, Rebiyülahır 1017 tarihli bir belge bizlere mahalle kapısında görevli olan birinin maaş aldığını ve bu maaşın da mahalleli tarafından verildiğini göstermiştir. Mahkemeye başvuran Mahmut bin Yusuf, Bursa Muhafazasına memur olan Hasan Paşa tarafından Yeniyer Kapısına bevvap olarak atandığını bildirmiştir. Kapı yakınındaki mahalleden maaş olarak aylık her hane başına bir akçe alması hakkında elinde buyruldu-yı şerif olduğunu mahkemeye beyan etmiştir.³⁵⁶

---

³⁵⁵ B.Ş.S., B-26, 42b Belge II.

³⁵⁶ B.Ş.S., B-26, 25a Belge IV.

SONUÇ

Bu çalışmada Osmanlı tarihinin karanlık köşelerinden biri olan Celali İsyanları anlaşılmasına çalışılmıştır. Anadolu'nun Timur istilası ile İstiklal Harbi arasındaki en karışık olduğu bu dönemde, Bursa'da yaşananlar iki farklı boyuttan değerlendirilmeye çalışılmıştır. İlk olarak Celalilerin amaçları ve dönemin şartları göz önüne alınarak Celalilerin Bursa'yı neden ve ne gibi gayelerle istila ettikleri ortaya çıkarılmak istenmiştir. İkinci olarak da imparatorluğun en büyük ticaret merkezlerinden biri olan Bursa şehrinde, Celali istilası sırasında ve sonrasında yaşananlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak Bursa'nın Celalilerin amaçlarına ulaşmaları için önemli bir şehir olduğu anlaşılmıştır. Osmanlı düşüncesinde ve ticaretindeki yeri Bursa'yı diğer şehirlere göre öne çıkarmaktaydı. İmparatorluğun kadim başkenti olması, Osmanlı'nın Anadolu'daki merkezi olması ve ilk dönem hanedanının büyük kısmının burada medfun bulunması gibi pek çok sebep Bursa'yı kültürel olarak Osmanlı düşüncesinde daha önemli bir merkez haline getirmekteydi. Ayrıca imparatorluğun en önemli ticaret merkezlerinden ve hazineye en çok katkıda bulunan şehirlerinden biri oluşu yine Bursa'nın önemini arttırmaktaydı. Bunun yanı sıra İstanbul'a coğrafik olarak yakınlığı Bursa'ya ayrı bir önem katmaktaydı.

Amaçları, özetle, bir mansıb alarak, daha iyi görevlere erişmek ya da bir şekilde askeri sınıf içerisine girerek daha güzel bir hayata sahip olmak olan Celaliler için Bursa, İmparatorluk ile pazarlık için önemli bir nokta idi. Bu dönemde Kalenderoğlu Bursa'yı istila edebilecek cürete erişmiş ilk Celali başbuğuydu. Bursa'da yağma ve talan yaparken, bir taraftan da İstanbul ile görüşerek kendi affını isteyip, sancak beyi olmayı talep eden Kalenderoğlu, pazarlık için doğru hamleyi yanlış zamanda yapmıştı. Yaklaşık iki ay süren istilanın ardından hedeflerine ulaşamayan Celali başbuğu, hayalleri önünde en büyük engel olarak gördüğü Kuyucu Murad Paşa üzerine gitmeyi tercih etmişti. Bursa istilasını kaldırıp, Maraş'a giden Kalenderoğlu'nun emrindeki birlikler Osmanlı kuvvetlerinden

sayıca daha üstün idi. Fakat savaş meydanında yenilen Kalenderoğlu bir daha hiçbir zaman böylesi büyük bir kuvvete bir daha komuta edemeyecekti.

Celali İsyânları sırasında Bursa'da yaşananlar da tez sonucunda ulaşılan önemli bilgilerdir. Bursa'nın Celali İsyânlarından her ne kadar az etkilendiği söylene de incelenen kaynaklardan elde edilen bilgiler ile Bursa şehrinde en az 40 farklı noktada, birbirinden farklı Celali tahribatına rastlanmıştır. Özellikle ticaret noktaları olan hanların zarar gördüğü tespit edilmiştir. Ayrıca vakıf mallarının, hatta cami, medrese ve imaret gibi yapıların tahrip edildiğine dair pek çok kayda rastlanmıştır. Bu konuda en çok vakıf mallarının tahrip edilmediği, sadece onların mahkemeye daha çok yansıdığı söylenebilir. Ancak büyük Celali birliklerinin sürdürülebilirliği için han, imaret gibi yapıların; üzerinde değerli bir maden olan kurşun bulunan cami, türbe gibi binaların eşkıyalar için daha cazip olduğunu iddia etmek de yanlış olmayacaktır.

Yine incelenen kaynaklar ışığında, her dönem var olan yerel eşkıyalık faaliyetlerinin bu dönemde arttığı da gözlemlenmiştir. Hatta bunlardan birinin, şehir merkezinde Mudanya Hanı'nın odalarını yakıp yıktığı da bilinmektedir. Fakat diğer yerel eşkıyaların mahalli kaldığı ve daha çok kırsalda görüldüğü de bulgular arasındadır. Ayrıca Kalenderoğlu'nun hiç gitmediği bölgelerde bile faillerinin Celaliler olarak nitelendirildiği şikâyetler de göze çarpmaktadır. Bunların yerelde tanınmayan eşkıyalar oldukları tahmin edilmiştir. Yine bu dönemde başka şehirlerde eşkıyalık yapıp, Bursa'ya göç ederek burada izlerini kaybettirmeye çalışanların var olduğu da kaynaklardan tespit edilmiştir. Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen bu eşkıyaların Bursa'da yaşadıklarının tespit edilip, Bursa mahkemesine şikâyet edilmeleri de dönemde sosyal ağlar ve iletişimin tahmin edilenden daha farklı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Gerek Anadolu'da Celali kargaşasının yaşandığı dönemde ve gerek Bursa'da Celali istilası sırasında, şehirde asayişini sağlamak eskiye nazaran çok daha problemli olmuştu. 16. Yüzyıl boyunca şehrin nüfusu iki katından fazla artmıştı. Özellikle yeni bir hayat kurmak için Bursa'ya gelen genç ve bekâr nüfus şehirde asayişini zedelemekteydi. Bunun yanında 17. Yüzyılın başında yaşanan Celali istilası ile şehirde asayişini sağlamak çok zor bir hal içine girmişti.

Mustafa Akdağ Anadolu'da Celali İsyânlarını anlatırken bu dönemde Celali ile devlet görevlisini birbirinden ayırmanın zor olduğundan, ehl-i örf sınıfından pek çok kişinin de eşkıyalık yaptığından ya da görevlerini kötüye kullandıklarından bahsetmiştir.

İncelenen kaynaklardan böyle bir durumun Bursa'da da var olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle şehrin korunmasında görevli askerler arasında bu tarz eşkıyalık faaliyetlerinin yaşandığına dair kayıtlar tespit edilmiştir. Ayrıca asker olmadığı halde asker kıyafetleri giyerek kendilerini asker olarak tanıtan ve bunun getirdiği ayrıcalık ile daha rahat suç işleyen pek çok kişinin var olduğu da tespit edilenler arasındadır.

Kırsalda daha yoğun yaşanan asayiş problemleri, iklimsel değişim ve aşırı vergilendirme ile birleşince, bu dönemde göç her zamankinden daha fazla olmuştu. Bu durum Bursa ekonomisini en az isyanlar kadar etkilemişti. Şehre göç aynı zamanda kırsalda üretimin duracak raddeye gelmesine sebep olmaktaydı. Göçün yarattığı problemlerin yanı sıra Anadolu'nun hemen her yerinde ve özellikle Bursa'da yaşanan Celali istilası, Bursa'da mukataa fiyatlarının anormal oranda düşüşüne sebep olmuştu. Hatta bu dönemde mukataayı iltizam olarak alacak müteşebbis bulmak bile büyük bir sorun haline gelmişti.

Bütün bunların yaşandığı zamanda eski Rumeli Beylerbeyi Nakkaş Hasan Paşa, Bursa muhafazası ile görevlendirilmişti. Kalenderoğlu önderliğinde Bursa'da yaşanan isyanı bastırmak üzere Bursa'ya gelen Hasan Paşa, geldiğinde Celaliler şehri terk etmişlerdi. Fakat Paşa burada tahrip olmuş kalabalık bir şehir, ekonomisi zedelenmiş bir ticaret merkezi ile karşılaşmıştı. Bunu üzerine şehrin tahrip olan kısımlarını içerisine alan bir duvar inşa ettirerek, yeni bir istilaya karşı şehri korumayı amaçlamıştı. Bu çalışmada bu güne neredeyse hiçbir eseri kalmamış bu duvarın nerelerden geçtiği de tespit edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Bursa Şer'îye Sicilleri:

B.Ş.S., A-180.

B.Ş.S., B-25.

B.Ş.S., B-26.

Mühimme Defterleri:

BOA, DVNSMHMd, 79 / 824

Telif Eserler

A153 Nolu Bursa Şer'îye Sicili, (Haz. M. A. Yediyıldız, S. Maydaer, İ. Oruçoğlu) Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2010.

ACUN Fatma, "Celali İsyancıları 1591-1611", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 695-710.

AGOSTON Gabor, *Guns for the Sultan; Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2005.

AKDAĞ Mustafa, *Büyük Celâli Karışıklıklarının Başlaması*, Erzurum, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

AKDAĞ Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, İstanbul, YKY, 2017.

BABALAR Serap, *Bursa'nın Sosyal Tarihi Kapsamında 17. Yüzyıl Başımda Kadı Sicilleri'nde Şiddet İçeren Suçlar ve Düşündürdükleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015.

BARKAN Ömer L., "Tarihi Demografi Çalışmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1953, ss. 1-25.

BARKAN Ö. Lütfi, MERİÇLİ Enver, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara, TTK Basımevi, 1988.

BARKEY Karen, *Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev. Zeynep Altok) İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

BATUTA İbn, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, İstanbul, YKY, 2004.

- BAYKAL Kazım, *Bursa ve Anıtları*, Bursa, _____, 1993.
- BELİĞ İsmail, *Güldeste-i Riyazı İrfan ve Vefeyat-ı Danişveran-ı Nadiredan*, (haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu), Ankara, 1998.
- BİLGİN Arif, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Hassa Harc Eminliği*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006. BRAUDEL Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası: II. Felipe Döneminde*, (çev. M. Ali Kılıçbay) Ankara, İmge Kitabevi, 1993.
- CEZAR Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, Ankara, TTK Yayınları, 2013.
- COOK Michael A., *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London: Oxford University Press, 1972.
- ÇİFTÇİ Cafer, “Osmanlı –Avusturya Savaşları Esnâsında Bursa Halkının Avârız Türü Vergi Yükünden Örnekler”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, 2000, ss. 247-268.
- ÇİFTÇİ Cafer, “Erken Osmanlı Döneminde Bursa’nın Dış Ticaret Bağlantıları”, *Osmangazi ve Bursa Sempozyumu “Payitaht Bursa’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri” Bildiri Kitabı (04-05 Nisan 2005)*, (Ed. Cafer Çiftçi), Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2005, ss. 147-169.
- ÇİFTÇİ Cafer, “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 27, Ankara, 2011, ss. 27-57.
- ÇİFTÇİ Cafer, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bursa’da Sanayi ve Ticaret”, *Prusia’dan Bursa’ya 8500 Yıldır Üreten Kent*, (Haz. Erdoğan Bilenser), İstanbul, YKY, 2014, ss. 111-217.
- ÇİZAKÇA Murat, “A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900)”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 23, No. 1/2, 1980, ss.142-152.
- DAĞLIOĞLU H. Turan, *On Altıncı Asırda Bursa*, Bursa, Bursa Halk Evi Neşriyatı, 1940.
- DANIŞMEND İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1961.
- DANIŞMEND İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1961.
- DANIŞMEND İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1961.
- DALSAR Fahri, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1960.

- DARLING Linda, *Revenue-Raising and Legitimacy; Tax Collection and Finance Administration in the Otoman Empire 1560-1660*, Leiden, E.J. Brill, 1996.
- DİVİTÇİOĞLU Sencer, “Oyun Teorisi Bağlamında Celali İsyancıları (1596-1611)”, *Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı)*, sayı 19, 1999, ss.137-145.
- DÖRTOK Zeynep, *Bursa'nın Kent Dokusu Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (17. yy.)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2001.
- DUMAN Süleyman, *Celali İsyancıları Örneğinde Canbuladoğlu Ali Paşa İsyancı, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Hatay, 2011.
- DURAL Halil, *Bize Derler Çakırca 19. ve 20. Yüzyıllarda Ege'de Efeler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- ERGENÇ Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- ERGENÇ Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- ERGENE Boğaç, *Local Court, Community and Justice in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Ottoman Empire*, Ohio State University, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ohio, ABD, 2003.
- FAROQHI Suraiya, “Political Activity among Ottoman Taxpayers and the Problem of Sultanic Legitimation (1570-1650)” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1992, ss. 1-39.
- FAROQHI Suraiya, “Krizler ve Değişim 1590-1699” , *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed: Halil İnalçık ve Donald Quatered, İstanbul: Eren Yayınları, 2004, ss. 543-743.
- FAROQHI Suraiya, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Özgür Türesay ve Gül Çağlalı Güven), İstanbul, YKY, 2008.
- GERBER Haim, *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, Jerusalem, The Hebrew University Press, 1988.
- GRISWOLD William J., *Anadolu'da Büyük İsyancı 1591-1611*, (çev. Ülkün Tansel), İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2011.
- GÜÇER Lütfi, *XVI – XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1964.
- HIZLI Mefail, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

- HIZLI Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999.
- HOBSBAWM Eric J., “The Crisis of the 17th Century”, *Past & Present* No.6, Oxford University Press, 1954, s. 44-65.
- HOBSBAWM Eric J., *Eşkıyalar*, (çev. Osman Akınhay), İstanbul, Agora Kitaplığı, 2011.
- İNALCIK Halil, “XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Belleten*, C. XXIV, S. 93, 1960, ss. 45-102.
- İNALCIK Halil, “The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East”, *War, Technology and Society in the Middle East*, (ed. Parry ve Yapp), Oxford University Press, 1975.
- İNALCIK Halil, “The Ottoman Decline and Its Effects Upon the Re’âyâ”, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization, and Economy*, London, Variorum Reprints, 1978, XIII, s. 346-347.
- İNALCIK Halil, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London, Variorum Reprints, 1985, ss. 283-285.
- İNALCIK Halil, “Bursa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.6, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 445- 449.
- İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, (1300- 1600), İstanbul, Eren Yayınları, 2000.
- İNALCIK Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar -I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. 1, 2012
- İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300 – 1600*, Ankara, YKY, 2016.
- İLGÜREL Mücteba, “İlerleri” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 22, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 59-61.
- İLGÜREL Mücteba, “Kalenderoğlu Mehmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.24, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 256-257.
- İSLAMOĞLU Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- KAÇAN ERDOĞAN Meryem, “Karayazıcı İsyanı”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c:4, s.2, 2003, 53-66.

- KARA Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2012.
- KEMAL Yaşar, *İnce Memed*, C.1, İstanbul, YKY, 2016.
- KEPECİOĞLU Kamil, *Bursa Kütüğü*, C. I. Bursa, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2009.
- KEPECİOĞLU Kamil, *Bursa Kütüğü*, C. II. Bursa, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2009.
- KEPECİOĞLU Kamil, *Bursa Kütüğü*, C. III. Bursa, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2009.
- KEPECİOĞLU Kamil, *Bursa Kütüğü*, C. IV. Bursa, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2009.
- KOÇ Yunus, “Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum”, *Bilig*, Güz 2005 S.35, ss. 229-243
- KOÇ Yunus, “XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013 Bahar sayı:18, s. 147-159
- KOLÇAK Özgür *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: 2012.
- KÜTÜKOĞLU Bekir, *Osmanlı- İnan Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993.
- LOWRY Heath W., *Seyyahların Gözüyle Bursa*, İstanbul, Eren Yayınları, 2004.
- MURPHEY Rhoads, “The Veliyüddin Telhis: Notes on the Sources and Interrelations between Koçi Bey and Contemporery Writers of Advice to Kings”, *Bellekten*, S.43, 1979, 547-71.
- MURPHEY Rhoads, *Ottoman Warfare, 1500-1700*, London, UCL Press, 1999.
- MÜLAZİM Abdülkadir, *Bursa Tarih Kılavuzu*, (Haz: Mehmet Fatih Birgül, Levent Ali Çakmakçı), Bursa, Bursa İl Özel İdaresi, 2008.
- NAİMA Mustafa, *Naima Tarihi*, (çev. Zuhuri Danışman), C. II. İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967.
- ORBAY Kayhan, “Emir Sultan (Mehmed El- Buhari) Vakfının Mali Tarihi (1608-1634)”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:13, Sayı 22, 2012/2, ss. 23-42.
- ÖCALAN Hasan B., *Seyahatname'ye Göre Ruhaniyetli Şehir Bursa*, Bursa, Bursa İl Özel İdaresi, 2012.

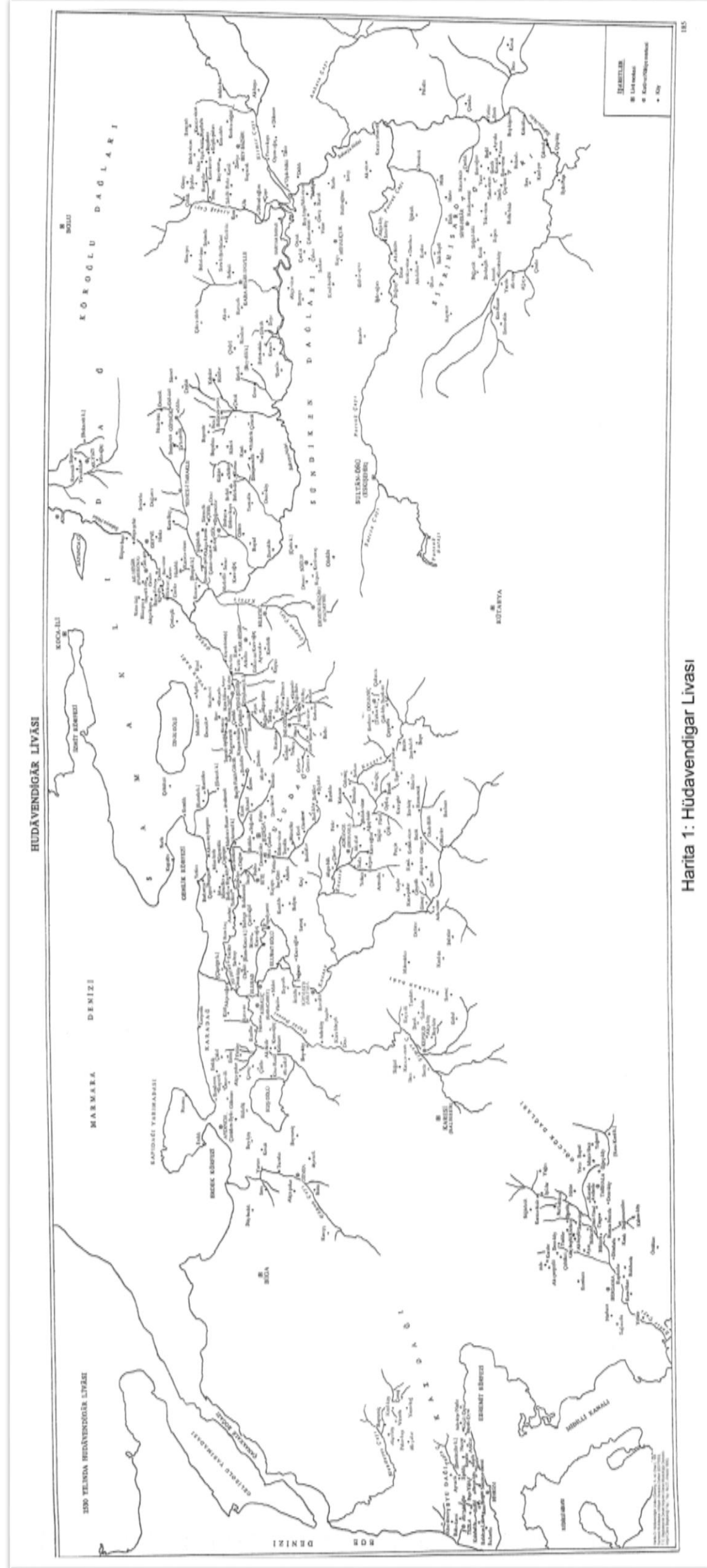
- ÖZ Mehmet, Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları, İstanbul, Dergah Yayınları, 1997.
- ÖZEL Oktay, "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: 'Mufassal' Avarız Defterleri", XII. Türk Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler, vol. III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, ss. 35-55.
- ÖZEL Oktay, "Population Changes in Otoman Anatolia during the 16th and 17th Centuries: The "Demographic Crisis" Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies (IJMES)*, Vol: 36 No 2, England: Cambridge University Press, 2004, 183-205.
- ÖZEL Oktay, "The Reign of Violence: the Celalis, c.1550-1700", *The Ottoman World*, (ed. Christine Woodhead), London-New York: Routledge, 2011, 184-202.
- ÖZEL Oktay, "Osmanlı Son Dönemi Pratiğinde Eşkıyalık ile Kahramanlık Arasında Salınanlar", *Kebikeç*, S. 34, Ankara, 2012, ss. 107-138.
- ÖZEL Oktay, "Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)", *Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, (ed. M. Öz, F. Yeşil), Ankara, Timaş, 2015, ss. 557-591.
- ÖZTÜRK Serdar, "Eşkıyalar, Kabadayılar, Külhanbeyiler ve Silah Toplama", *Bilgi ve Bellek* sayı: 5, İstanbul, 2006, ss. 136-158.
- SEVİM, Sezai, "Tahrir Defterlerindeki Muhassıl Deyimi Üzerine Bazı Bilgiler", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, Bildiriler* Konya: Selçuk Üniversitesi, 2000, ss. 219-226.
- ŞİRİN ÖNER N. Aslı, "Son mu Başlangıç mı? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş, *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, (Der. S. Gülfer İhlamur, N. Aslı Şirin Öner), İstanbul, İletişim, 2012, ss. 263-285.
- SÜMER Faruk, "Karamanoğulları" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss.454-460.
- ŞAHİN Dilek, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celali Hareketleri (8 Numaralı Mühimme Zeyline Göre)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- ŞAHİN Mehmet, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celali Seferi Mühimmesi (1607) 8 Numaralı Mühümme Zeyli*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- ŞEMSEDDİN Mehmed, *Bursa Dergahları Yadigar-ı Şemsi*, (Hazırlayanlar: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy), Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.

ULUÇAY M. Çağatay, XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1944.

WHITE Sam, *Osmanlı'da İsyân İklimi, Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, (çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Alfa Yayınları, 201

EKLER

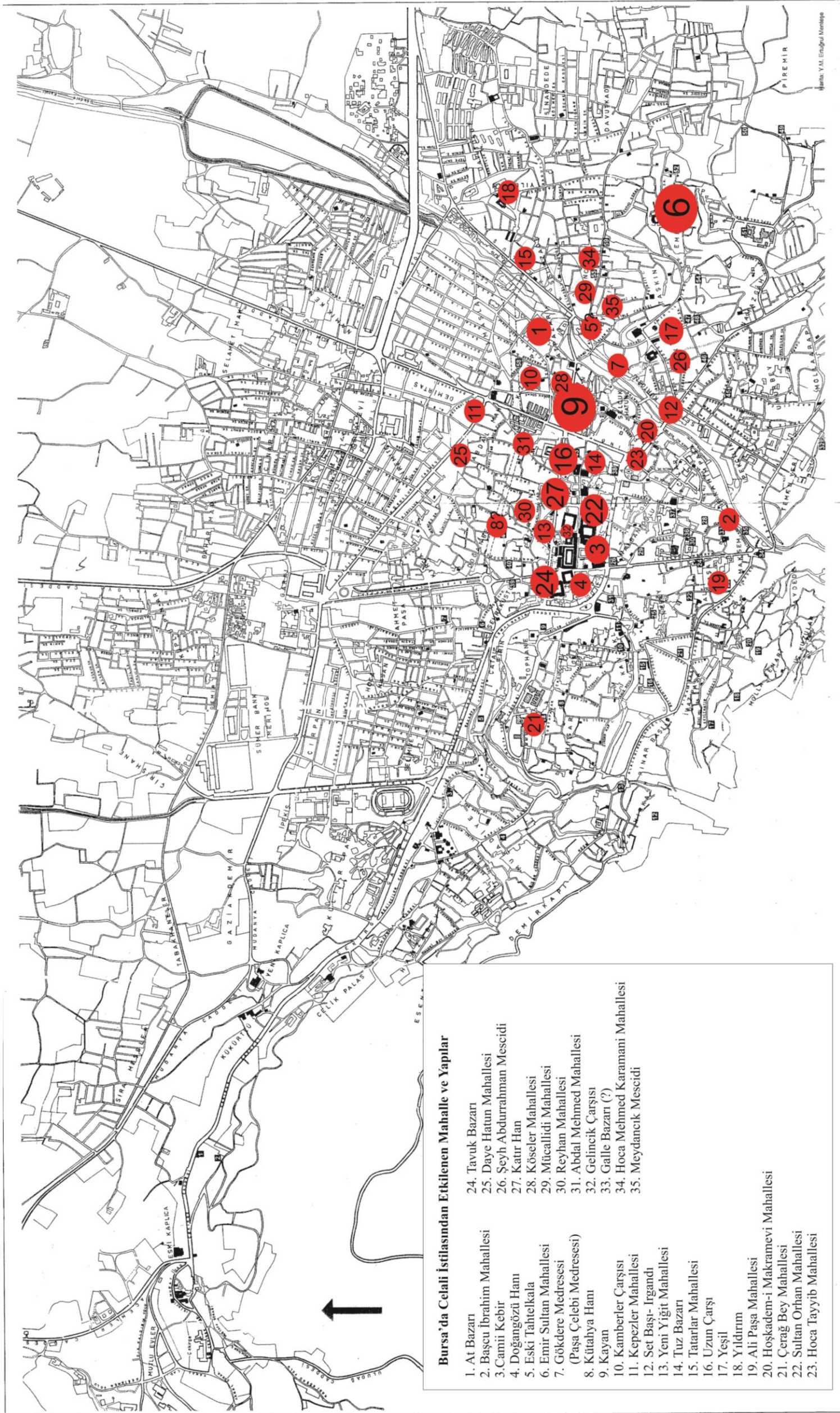
Ek1: Hudâvendigâr Livası Haritası

Harita 1: Hudâvendigâr Livası

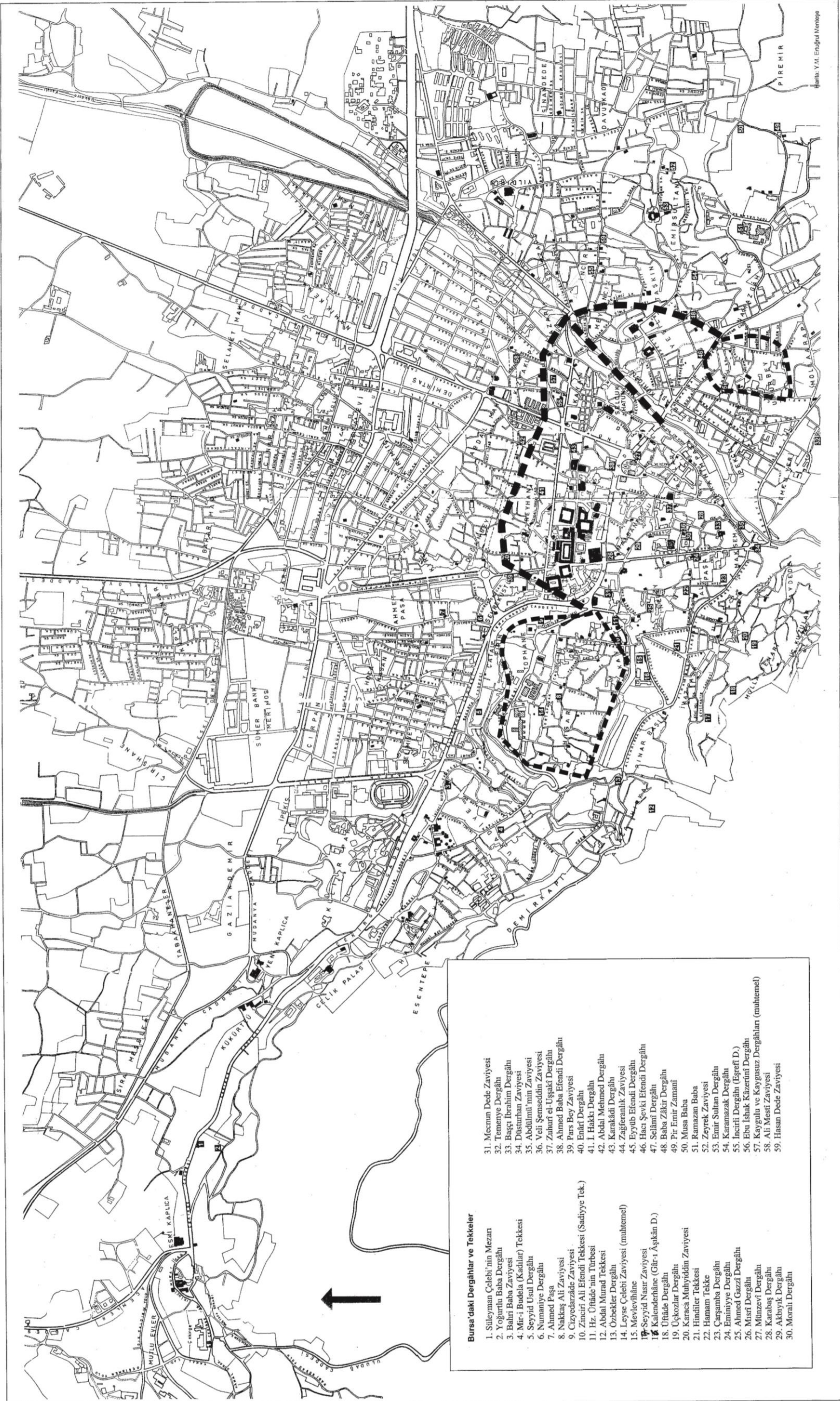

Ek2: Bursa'da Celali Tahribatı Haritası

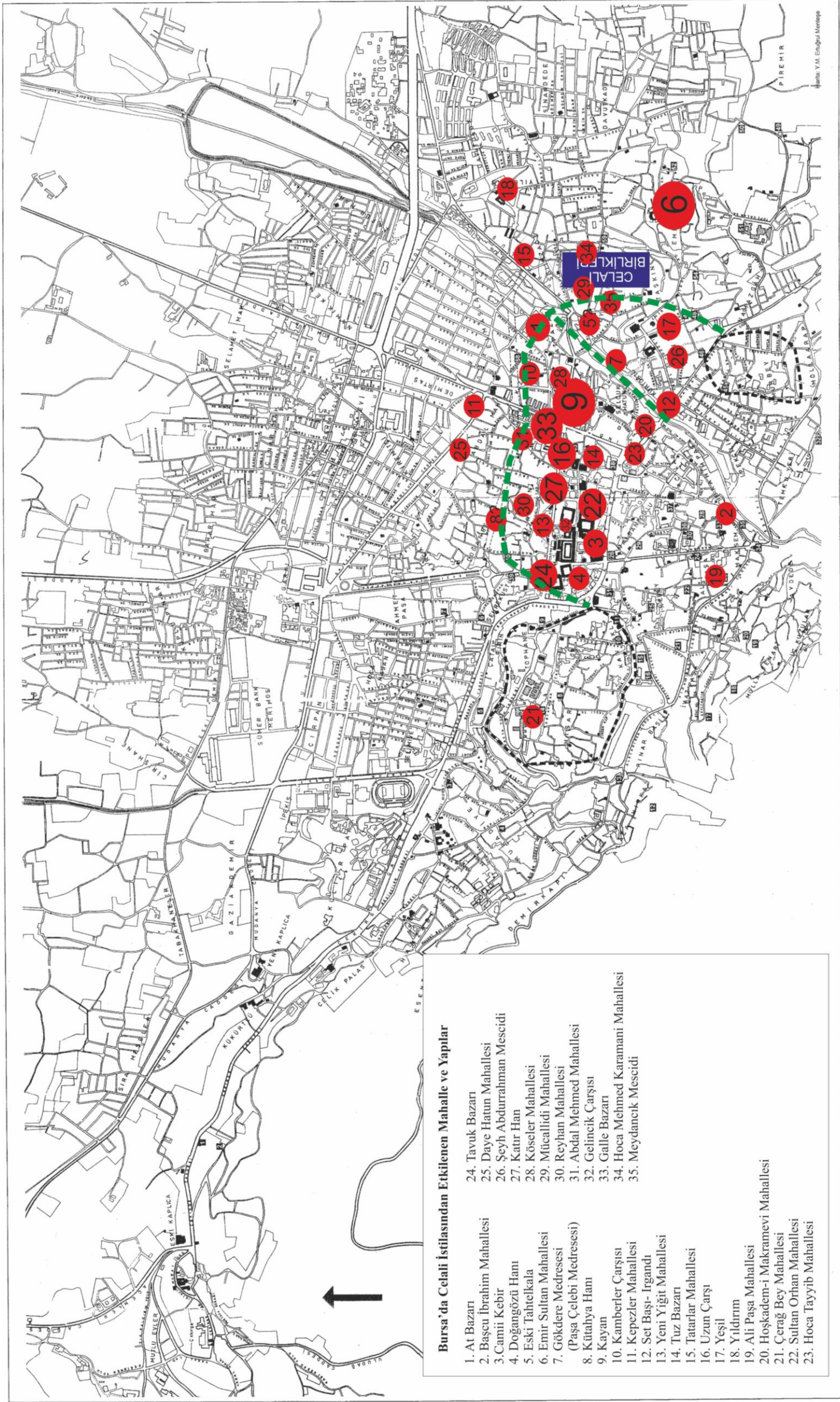
Harita 2: Bursa'da Celali Tahribatı Haritası

Ek3: Bursa Sur Haritası

Harita 3: Bursa Sur Haritası

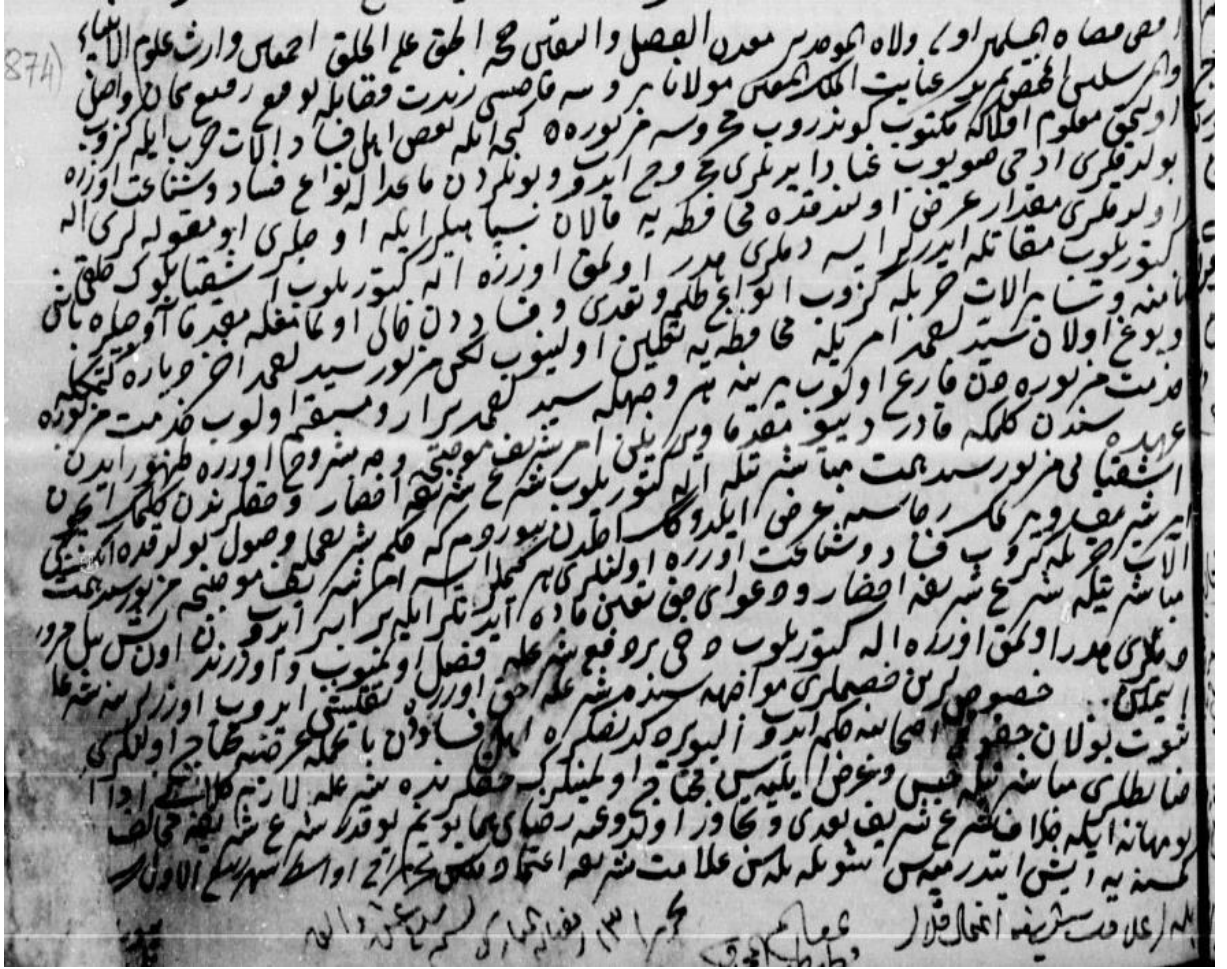
Ek4: Bursa Tahrip ve Sur Haritası

Harita 4: Bursa'da Celali Tahribatı ve Sur Haritası

Ek5: Resim 1. Tatarlar Köprüsü

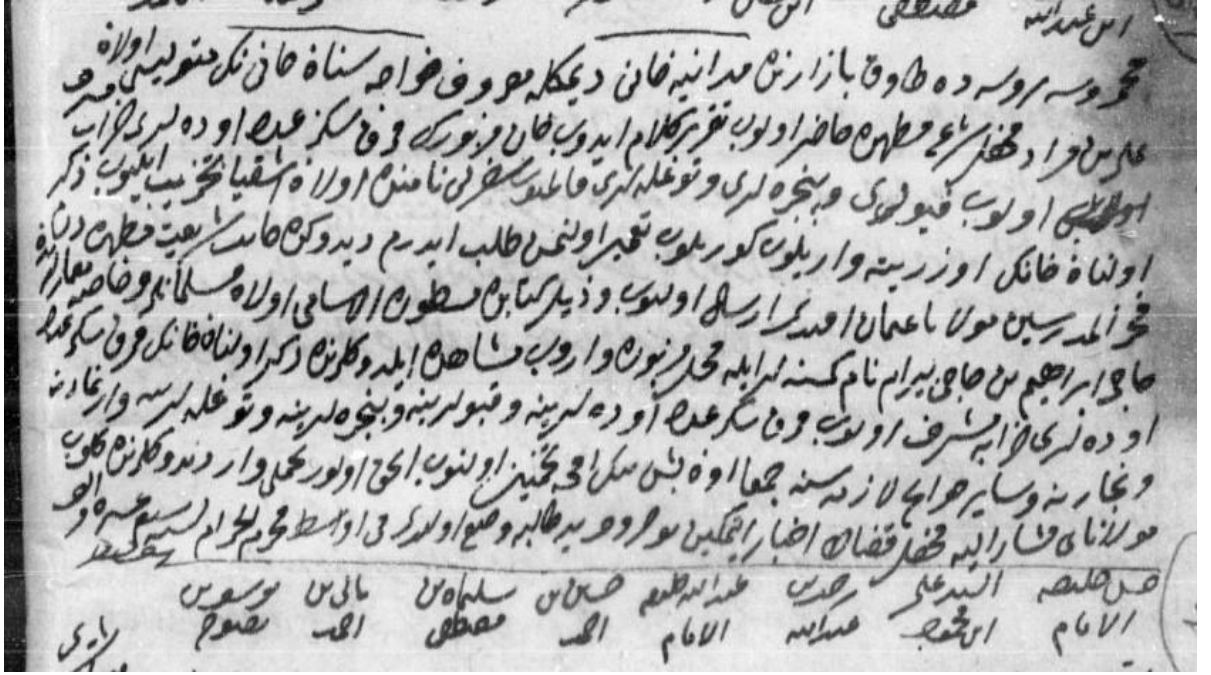
357

Akzâ kuzâtî'l- Müslimîn evlâ vülatî'l- muvâhhidîn yenbeu'l fazl'i ve'l-yakîn vârisu 'ulûmî'l-enbiyâ-i ve'l-mürselîn el muhtassu bi-mezîdi 'inâyeti'l-melîki'l-mu'în Mevlânâ Bursa Kadısı zîdet fezâlihû ve kîdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazli ve'l-keâm asl (3) olunmak ma'lûm ola ki mektûb gönderüb mahruse-i mezbûrede gice ile ba'zı ehl-i fesâd âlât-ı harb ile gezüb (4) buldukları âdemi soyub inâd idenleri mecrûh idüb ve bunlardan mâ'adâ envâ'-ı fesâd ve şenâ't üzere (5) oldukları mikdâr arz olundukda muhafazaya kalan sipahiler ile avcılarını o makûleleri ele (6) getirülüb mukâtele iderler ise demleri heder olmak üzere ele getirülüb eşkiyâ bölük halkı (7) nâmına ve sâir âlât-ı harble gezüb envâ'-ı zulm ve te'addî ve fesâddan halî olmamağla mukaddemâ avcılara baş (8) ve buğ olan Seyid Ahmed emriyle muhafazaya tâ'yin olunub lâkin mezbûr Seyid Ahmed âhar diyâra gitmekle (9) hıdmet-i mezbûreden fâriğ olub yerine her vechle Seyid Ahmed

³⁵⁷ B.Ş.S., B-26, 106b Belge IV

yarâr ve müstâkim olub hıdmet-i mezbûre (10) uhdesinden gelmeğe kâdir deyû mukaddemâ virilen emr-i şerîf mûcibince vech-i meşrûh üzere zuhûr iden (11) eşkıyâ-yı mezbûr Seyid Himmet mübâşeretiyle ele götürüb şer'i şerife ihzâr ve haklarından gelinmekçün (12) emr-i şerîf virilmek ricâsına 'arz eyledüğün eelden buyurdum ki hükm-i şerîfimle vusûl buldukta ekserî (13) âlât-u harble gezüb fesâd ve şenâ'at üzere olanları her kimler ise emr-i şerîf mûcibince mezbûr Seyid (14)Himmet mübâşeretiyle şer'-i şerîf ihzâr ve da'vâ-yı hak tâ'yin-mâde idenler ile beraber idüb (15) demleri heder olmak üzere ele götürülüb ber vech-i şer'le fasl olmayub ve üzerinden on beş yıl mürûr (16) itmeyen husûsların husûmetleri muvâcehesinde şer'le hak üzere teftiş idüb üzerlerine şer'ân (17) sübût bulan hukûk-ı ahabına hükm idüb alıverdikten sonra ehl-i fesâddan bi'l-cümle arzına muhtaç olanları (18) zâbitleri mübâşeretiyle habs ve ahz eylesin muhtâc olmayanlar ki haklarından şer'le lazım geleni icrâ (18) eylesün ammâ bu bahâne ile hilâf-ı şer'i şerîf te'addî ve tecâvüz olduğuna rızâ-yı hümâyûnum yokdur şer-i şerife muhâlif (19) kimesneye iş itdirmeyesin şöyle bilesin 'alâmet-i şerife i'timâd kılâsın. Tahrirân fi evâsıt-ı şehri Rebiyyülevvel (1017).

Ek7: Belge 2: B.Ş.S., A-180, 12a Belge IV

358

Mahrûse-i Bursa'da Tavuk Bazarında Mudanya Hanı dimeğle ma'rûf Hoca Sinan Hanı'nın mütevellîsi olan (2) Ali bin Murad mahfel-i şer'-i mutahharada hâzır olub, takrîr-i kelâm idüb, han-ı mezbûrun kırk sekiz 'aded odaları harâb (3) olub kapıları ve bencereleri ve tuğlaları kalmayıp, Seferi nâmına olan eşkıyâ tahrîb idüb, zikr (4) olunan hanın üzerine varılıb, görülüb ta'mîr olunmasını talep ederim didikde, cânib-i şeri'-at-i mutahharadan (5) fahrü'l-müderrişin Mevlânâ 'Osman Efendi irsâl olunup ve zeyl-i kitâbda mestûru'l-esâmî olan müslümanlar ve hassa mi'mârlarından (6) Hacı İbrahim bin Hacı Bayram nâm kimesneler ile mahall-i mezbûra varub müşâhede eylediklerinde zikr olunan hanın kırk sekiz 'aded (7) odaları harâba müşrif olub, kırk sekiz 'aded odalarına ve kapılarına ve bencerelerine ve tuğlalarına izârına (8) ve encârına ve sâ'ir havâ'ic-i lâzimesine (ihtiyaçlarına) cem'an on beş bin akçe tahmîn olunup, ___ olunur. Tahammüli vardır, gelirlerinden gelüb (9) mevlânâ-yı müşârünileyh mahfel-i kazâda ihbâr itmeğın bu hurûf bi't-taleb vaz' olundu. Fi evâsıt-ı Muharrem'i-l haram li senet-i seb'a 'aşar ve elf.

³⁵⁸ B.Ş.S., A-180, 12a Belge IV.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Tahsin ŞAHİN
Tez Adı	Celali Kuşatması Altında Bursa
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 12.06.2017

İmza :

